

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarvog for Skive og Omegn

◆ ◆ ◆ ◆ 23. Bind ◆ ◆ ◆ ◆

1931

SKIVEBOGEN

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

o o o o 23. Bind o o o o

SKIVE
I KOMMISSION HOS RYDTOFTS EFTFLG. (KAJ JEPSEN)
1931

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN

Redaktionsudvalg:
GUDMUND SCHÜTTE, Eskjær, Redaktør.
O. C. IVERSEN, Skive.
NIELS P. BJERREGAARD, Skive.

SKIVE FOLKEBLADS
❖ **BOGTRYKKERI** ❖
1931

INDHOLD

	Side
<i>Jens Clausen: Tyskertid i Skiveegnen 1864</i>	1
<i>Gudmund Schütte: Eskjær Hovedbygning gennem Tiderne og dens planlagte Ødelæggelse 1873</i> ..	34
<i>Gudmund Schütte: Røverne i Eskjær Skov</i>	49
<i>Gudmund Schütte: En Eskjær-Dans</i>	60
<i>Kristen Klastrup: Kvægpesten i Salling 1747—1749</i>	65
<i>Kristen Klastrup: Kvægpesten i Salling i Folkemunde</i>	148
<i>Otto L. Sørensen og Sigfred Lauritzen: Hedemaleren Hans Smidth</i>	155
<i>Niels P. Bjerregaard: Navneliste</i>	173

Tyskertid i Skiveegnen 1864.

Af *Jens Clausen.*

Ved en Skildring af den her omhandlede Tid vilde det være paa Plads at gøre Brug af nulevendes Erindringer om den. Af forskellige Grunde har jeg dog undladt dette og i Stedet holdt mig til trykte Kilder, især til Datidens Avismeddelelser og ikke mindst til andre Blade end Skives. Disse giver jævnlig bedst Besked. Ting som „Skive Avis“, dengang Byens eneste Blad, fandt det overflødigt at trykke — eller farligt at trykke — var af Interesse i Nabobyerne, og fra disses Aviser gik det ofte ind i flere Blade. At nævne Datoen for en Begivenhed vil da i Almindelighed her være tilstrækkeligt til, at Kilden let kan findes. Derfor har jeg anset det for overflødigt at tyngde Skildringen med mange Henvisninger. Forøvrigt skal jeg tilføje, at den tyske Overkommandos Anordninger kom som Bekendtgørelser i Bladene — for den sidste og længste Tids Vedkommende først i „Aarhus Stiftstidende“.

Da Krigen i 1864 begyndte, var det under store Forventninger i mange Kredse. Efter Treaarskrigen var en Mængde patriotiske Sange samt Viser om Danskes Bedrifter blevet spredt over alle Egne af Landet. Paa Værksteder fløjtedes de Viser af Svendene, i Staldene tralledes de over

Malkespanden, eller de nynnede i Stuerne, mens Karterne gik. Ved Fester og Møder og til Dels ved Avislæsning hamredes den Tanke fast, at Danmark kunde klare sig over for Tyskerne, naar blot ikke „Leddet var af Lave“. I Tresernes første Aar virkede Foreningen „Dannevirke“ stærkt for den Menings Udbredelse. Af stor Betydning var det, at Foreningen blandt sine ledende Mænd talte den gamle Frihedskæmpe Grundtvig og en saa fornem Mand som Kong Kristian IX.s Svoger, Baron Blixen-Finecke til *Dallund*, han, som først havde slaaet til Lyd for et Forbund mellem „de store og de smaa Bønder“.

Saaledes havde i Aarevis den Opfattelse sat sig fast, at Dannevirke baade skulde og kunde holdes. Ved Krigsudbruddet var der Sejrstillid ogsaa i *Skive*. I Byens Avis stod den 15. Januar følgende velmente

Farvel til vore bortdragende Krigere.

Drager bort med Fred I Alle,
Som forlade Huus og Hjem!
Eder maatte Kongen kalde,
Men Vorherre skjærmer dem,
Som gaaer Rettens lige Vei
Og til Side viger ei,
Saadan lige Vei I vandre,
Dannemænd ei kjende andre!

Gaaer med Gud den Strid at stride,
Som er Danmarks gode Sag;
Gaaer med Gud det ondt at lide,
Som os bringer Vintrens Dag,
Og som hører Kongen til;
Snart enhver erfare vil,
Hvad et Vinterfelttog siger,
Men for Herren ikke viger:

Da vil han med Seier belønne
 Eders Pligtopfyldelse
 Eders hele Liv forskjønne
 Efter Krig med Minderne
 Fra en hellig Krigertid,
 Og om Seirens høie Fryd
 Vil I Eders Børn fortælle!
 Kjæmper da og ei som Trælle.

Men som Danmarks frie Sønner
 For den Frihed, Fredrik gav!
 Eder følge vore Bønner,
 Eder priser Høi og Lav.
 Christian den Niende
 Og hans Huus paa Eder see,
 Og I ses af Herrens Øje.
 Gud alt vel for Eder føie!

Saa begyndte da Kampene den 1. Februar under store Forventninger om et heldigt Resultat. Men den 5. om Aftenen blev Volden forladt, og en uhyre Skuffelse bredte sig i Landet. Lørdag Aften den 6. Februar kom det Telegram til Skive:

„Officielt: Armeen har i Nat uden Kamp forladt *Dannevirke* og trukket sig tilbage til *Flensborg* efter Overkommandoens Ordre. Meza forlanger Forstærkninger“.

At det var ærligt Spil, kunde ikke mange forstaa. I Skiveegnen som de fleste andre Steder viste sig Forbitrelse mod Overgeneral de Meza. Det syntes naturligt, at Københavnerne demonstrerede mod Kongen, da han havde erklæret, at Hæren vilde været tabt, om den ikke var trukket tilbage. Mange mente, der var Forræderi med i Spillet. Generalen blev et Offer for Folkestemningen og fik sin Afsked. Det ændrede ikke Opfattelsen, at den tyske Overgeneral Wrangel erklærede, da han efter sit Ønske fik de Mezas Portræt at se: „Saa det er

den Mand, de har sendt til København og vil stille for en Krigsret! Jeg vil sige Dem, at den Mand har frelst den danske Armé; jeg kalder det ikke Klogskab, men Visdom, at han trak sig tilbage.“ Heller ikke det, at mange danske Officerer gav de Meza Ret, kunde redde ham.

Sejrstilliden havde vel faaet et Knæk, men Skuffelsen gav sig foreløbig Udslag i større Energi. Alle ønskede ivrigt at faa Tyskerne slaaet eller gøre saa megen Modstand som muligt. I Skive og Omegn viste sig som andre Steder stor Hjælpsomhed og Offervilje. Gaver strømmede ind til de Komiteer, der samlede ind til Soldaterne. En Række Damer i Skive stod i Spidsen for en Uldkomité, der vilde skaffe uldent Undertøj til „vore i Felten liggende fattige Soldater“. Særlig ønskedes Muffediser, Mavebælter og Strømper, men meget mere skænkedes. Der blev strikket Strømper, Vanter og Trøjer o. s. v. af alle fra de fineste Fruer til de fattigste Piger. Hvis de kunde hindre det, skulde danske Soldater ikke fryse i Felten. En „Forfriskningskomité“ blev dannet med det Formaal at samle Forfriskninger til Jenserne. Disse „Forfriskninger“ bestod af Smør, Ost, Pølser, Kød, Kaffe, Tobak, Brændevin, Saftvand, Piber, Penge o. m. m. Landmænd ydede Bidrag i de ønskede Naturalier. Og paa egen Haand sendte flere Sogne Penge m. m. til „deres egne“ Krigere. Private naturligtvis ogsaa, selv om det ikke findes omtalt. De handlende averterede med „gode Gaver til Soldaterne“, og velsagtens har de solgt en Del af den Slags. En Centralkomité for hele Landet sørgede for, at der i hver By samledes Penge til „bortdragne Krigeres trængende Efterladte“. Pastorinde Adamine Kierungaard med flere Damer tog sig af den

Sag i Skive. De fik oprettet en Firskillingskomité, der tog mod Penge fra Folk, der tegnede sig for 4 Skilling ugentlig. De nævnte Damer samlede ind, og Kateket Ingerslev var Kasserer i Komiteen. Snart var der tegnet et Beløb paa 70 Rigsdaler pr. Maaned. Det var dengang ikke lidt. Men der var nok at give Pengene til. I Februar fik 16 Koner med 27 Børn en ugentlig Understøttelse paa i alt 17 Daler og 5 Skilling.

Den Slags Bestræbelser optog dog ikke Sindene helt. Folk levede i Spænding, ventende paa Telegrammer om Krigens Gang og paa Breve fra paa-rørende Soldater. Skive havde netop da faaet Telegrafstation og skulde kunne faa relativ hurtig Besked. Dog kom der meget i Vejen for Efterretningstjenesten. Snestorme var der flere af, og en saadan forsinkede Meddelelser i den mest spændende Tid nemlig omkring den 8. og 9. og 10. Februar, lige efter Dannevirkes Rømning. Fra Begyndelsen af Marts var Telegrafanlægget tit afbrudt af Tyskerne, og navnlig var dette generende, da de den 13. Marts besatte Aarhus, Telegrafens ene Endepunkt, hvorfra københavnske og militære Meddelelser telegraferedes til Skive. Postgangen var ogsaa Gang paa Gang i Uorden, og altid naar Tyskerne rykkede videre frem. Senere maatte Postvæsenet bekendtgøre Lister over Breve, der ikke havde kunnet afleveres til Adressaten.

Under disse Forhold kom paalidelig Besked kun langsomt frem, og Rygterne havde en gylden Tid. De paalidelige Oplysninger var gennemgaaende triste. At Dybbøl faldt den 18. April var den værste Underretning efter Dannevirkes Rømning, og bedre blev det ikke af, at en af Følgerne blev, at Skive kort efter blev besat. Opmuntrende

var det heller ikke at læse Lister over faldne, fangne og saarede. Allerede i Februar var blandt danske Fanger i Magdeburg Niels Simonsen, Dølby, Mads Lauridsen, Øster Grønning, Niels Thomsen, Fur, Jeppe Pedersen, Brøndum, Peter Eriksen, Frammerslev, Jens Jensen og Laurs Kristensen, Skive, og Jens Nielsen, Sparkjær, og noget senere fik de Lidelsesfæller i C. Petersen, Selde, M. Jensen, Mønsted, H. Jensen, Heilskov, mens N. C. Melgaard, Skive, sad i Küstrin. Og stadig suppleredes Listerne. Dødsbudskab naaede til ikke faa Hjem. Og Stemningen i Eggen blev ikke lysere af, at den ondartede Halssyge, Difteritis og Strubehoste, hærgede i Viborg Amt og særlig i Salling, saa Stiftsfysikus Lind fandt sig foranlediget af de mange Børnedødsfald til at lade Aviserne trykke gode Raad mod Sygdommen. Til al denne Tristhed kom, at de offentlige Udgifter steg, da Krigen kom i Gang. Det var naturligt. Men dobbelt kedeligt blev det da, at Priserne faldt, især Korn- og Kvægpriser, saa Folks Indtægter gik ned. Og Horisonten tegnede sig graat i graat med Efterretninger om Nederlag og Tilbagetog og lidet opmuntrende Rygter om tyske Soldaters Huseren i besatte Egne. Man kunde vente endnu værre Tider.

Mange Steder i Østjylland tog de menige Ty-skere uden videre, hvad de ønskede. Dyre Gæster var ikke mindst de ungarske Husarer. Mange af dem optraadte paa Zigeunervis. Fik de Lyst til en Steg, som de vilde have den, tog de et Par Faar eller et større Kreatur og stegte det hele over et Baal, som de lavede af Brændestabler eller hvad der var nærmest for Haanden. Folk havde rigelig Lejlighed til at faa deres Kundskaber i Stegekunst udvidet. Hvis ikke Officererne var meget paapas-sende, ødelagde disse Soldater en Mængde.

Hos Sognefogeden i Stilling trak de straks 10 Køer ud af Stalden, et Par andre Mænd i Byen måtte finde sig i at miste 5—6 Køer. Hele Kvæg-flokken blev drevet til Smedien, hvor de slagtedes med det samme og derefter stegtes over Essen. De fleste Køer var snart fortæret. Resten af Kødet kunde bruges til Suppe, som Soldaterne kogte i store Kedler sammen med Kartoffler og Ris, som de daglig spiste af. I Hørning bar de sig ad paa lignende Maade. Fra Kromanden tog de baade Rub og Stub. Hans Sulemad hentede de fra Karrene i hans Kælder. Der var nok til mange Gæster; men til de Fyre forslog det ikke, og saa drev de Køerne ud af hans Stald og slagtede dem ved Smedien, hvor de stegte det dampende Kød, og da Natten kom, var Køerne fortæret.

Det var dog ikke Spisevarer alene, disse Soldater tog. Gemmer og Kister brød de op, selv Gulve fjernede de i Haab om at finde skjulte Kostbarheder. Brædderne kunde altid brændes ved deres Feltvagtild. Ogsaa Telegrafstænger kunde bruges til Brændsel, og skønt de ikke maatte tages, gik de hist og her i Løbet. Det gik ud over Sognefogederne, der var gjort ansvarlige for, at Telegrafene ikke afbrødes. Blev den brudt, hentedes de gerne til Arrest, ogsaa naar Soldater eller Storm havde Skylden. Det var haarde Betingelser at leve under, nedslaaende Udsigter for Skiveegnen, der maatte være forberedt paa Besættelse. Og det blev ikke mindre nedslaaende ved, at Rygterne malede Begivenhederne endnu sortere, end de var. Om en Møller i Vejle fortæltes, at han var blevet parteret. Sandheden var, at han var i Arrest, og værre gik det ham ikke. Men Begivenhederne var i det hele triste i høj Grad.

Paa en vis Maade oplivende var det, at danske Soldater var indkvarteret i Egnen, en Tid i stort Tal. Men Tiden kom, da de maatte trække sig tilbage for Fjenden. Før Dybbøls Fald havde Tyskerne kun besat den sydøstlige Del af Nørrejylland omkring Kolding og Vejle, mens Fredericia belejredes. Den 13. Marts havde de vel skudt Tropperne længere frem mod Nord og Vest, saa de stod i en Bue fra Aarhus til Ribe. De blev vel straks trukket noget tilbage igen, men efter den 18. April rykkede de atter mod Nord og besatte Jylland lige til Limfjorden. Ad alle jydsk Veje drog store Styrker frem. De danske maatte vige tilbage til Mors. I „Skive Avis“ takkede Soldaterne Borgerne for god Behandling. Og saa kom Tyskerne.

Tirsdag den 26. April var de rykket ind i *Viborg*. En Styrke var kommet Kl. 10 og havde forlangt Forplejning til 4300 Mand, og senere paa Dagen rykkede 500 Mand ind. Øst for Viborg kom mange til at ligge i Kvarter. Forposter blev sendt ud. Paa Skivevejen var de forreste ved *Nybro*, som Danskerne havde afbrudt. Tømrere fra Viborg blev tvunget til at sætte den i Stand under prøjsisk Opsigt. Og da det var gjort, blev de ført videre til *Jordbromølle* for at bringe Broen der i Orden. Det slap de dog let fra. Thi der viste sig 3 danske Dragoner, hvilket fik Tyskerne til at vende om i den Tro, at der var flere Danskere i Nærheden. Saadan fortaltes i „Viborg Stifts Tidende“.

Torsdag Formiddag den 28. var dog Dommerby ude for et Besøg af en tysk Patrouille, og Skibonitterne var da forberedt paa det værste om Fredagen. Men Dagen gik, uden at en Tysker viste sig. Fjenden havde haft travlt med forskellige Ting. Broerne

skulde i Orden, og Egnen fra Hobro til *Hjarbæk Fjord* skulde sikres. Om Aftenen beordredes dog en Styrke fra Viborg til Skive. Det skete saa pludseligt, at flere Officerer, der festede i „Hr. Preislers Hotel“, maatte saa hovedkulds af Sted, at de „saagar forglemte at medtage deres Penge fra Spillebordene“, som Stiftstidende skrev.

Lørdag Morgen meget tidlig var de uden for Skive ved Broen over Aaen og gav sig straks til at gøre den passabel for Infanteri og Kavalleri. Snart var den i Orden, og før Folk rigtig var krøbet af Fjerene, skete Indrykningen under Brigadegeneral von Bornstedt med 3 Batailloner af 1. schlesiske Grenaderregiment Nr. 10 og Kejser Nicolaus' Kyradserregiment, der kommanderedes af Prins Wilhelm af Mecklenburg-Schwerin. Desuden var der et Batteri med 6 tolvpundige Granatkanoner. I alt var der omkring 3000 Mand. Der var nok at se paa. Men for en By som Skive paa 1800 Indbyggere var det langt fra den rene Fornøjelse at have dem.

For de første 3 Dage forlangte de en daglig Leverance paa 3000 Pd. Kød, 750 Pd. Ris (eller 1000 Pd. Gryn eller 2000 Pd. Ærter), 150 Pd. Salt, 100 Pd. brændt Kaffe, 355 Potter Brændevin, 120 Flasker Vin, 375 Pd. Tobak, 1000 Cigarer, 5600 Pd. Rugbrød, 12,000 Pd. Havre, 8000 Pd. Hø og 3500 Pd. Halm. Det var langt mere, end Skibonitterne syntes om. Af Hø fik de kun leveret 5000 Pd. daglig. Og da der endvidere ønskedes 300 nye Sække, slap man med at skaffe 150 gamle. Et Krav om 1300 Pd. Saalelæder blev heller ikke opfyldt, og saa har der sikkert ikke været saa meget i Byen. Derimod leveredes 1000 Pd. Jern til Hestesko. De faste Rekvisitionerens Værdi var ca. 1000 Daler pr. Dag

og desuden ydedes daglig paa særligt Forlangende Varer for ca. 150 Daler. Tyskerne sparede ikke. Efter Wrangels Bespisningsreglement skulde en Officer have til Middag 4 Retter Mad, 1 Fl. Vin og 8 Cigarer.

Folk syntes, det var rigeligt. Og saa skulde de tilmed have Besvær med Soldaterne i Hjemmene. Tropperne havde selv foretaget Indkvarteringen, hvad ellers Byerne havde en Indkvarteringskommission til. Nogle Borgere fik 40—50 i Kvarter, mens andre slap med 4—6 Stykker. Det var mest unge Soldater, der gennemgaaende opførte sig vel, selv om Smaarapserier hist og her fandt Sted. Især blandt Prins Wilhelms Soldater var der god Orden. Det lagde han Vægt paa, og selv opførte han sig upaaklageligt, betalte ogsaa altid sine private Regninger, hvad ikke var alle Officerers Skik. Byens forskellige Institutioner og almindelige Forhold var han interesseret i. Alle Vegne i Jylland, hvor han kom, satte han sig ind i Forholdene og tog stort Hensyn til Befolkningen, saa vidt hans Myndighed rakte. Skive var forholdsvis heldig med den første Besættelse.

Da Rekvisitionerne var forlangte og Indkvarteringen i Orden, kom en Proklamation fra General Münster gaaende ud paa, at Soldaterne skulde afholde sig fra enhver Uorden, eller de vilde blive straffet, eventuelt med Døden. Sent Lørdag Aften opsloges den paa Gadehjørnerne.

Det var ikke saa slemt. Men samme Aften forlangte von Bornstedt 13,000 prøjsiske Thaler (å 267 Øre og altsaa lig 17,333 $\frac{1}{3}$ danske Dalere) at betale Mandag Morgen. Søndag Formiddag mødte Generalens Repræsentant, Kaptajn v. Wussow for Kommunalbestyrelsen og fik det Svar, at Beløbet

ikke vilde blive udredet. I slige Tilfælde plejede Prøjserne at skride til at konfiskere Købmænds Varelagre, men Viborg fik samme Dag Henstand til Mandag Eftermiddag Kl. 6 med Betaling af 50,000 Thaler, og i Skive erklærede Prøjserne, at de ikke straks vilde skride til Konfiskation. Ordre dertil skulde først skaffes fra Overgeneral Wrangels Kvarter i Vejle. Og inden den Ordre kom, havde Fjenderne modtaget en anden. Natten mellem Søndag og Mandag pakkede de sammen og læssede de uanvendte Varer paa Jernbanevogne, der stod paa Banegaarden uden Lokomotiver. Banen var ikke aabnet, men Skinnerne var lagt. Og nu rekvirerede Tyskerne i Nattens Løb 24 Heste, som de spændte for Vognene, og Mandag Morgen den 2. Maj mellem 7 og 8 trak disse Heste Toget fra Skive, mens de tyske Troppers Hovedstyrke forsvandt over Aaen i Retning ad Viborg. Det var bidende koldt, inden Aften kom der Sne.

Saa var den første Besættelse forbi efter 2 Dages Forløb. Men der kom mange efter den.

Fra Fredag den 6. Maj havde Byen atter fremmede. Flotte prøjsiske Kyradsere og polsk Fodfolk prægede Byen et Par Uger. Den 16. fandt vel en Ompostering Sted. Infanteriet gik i Kantonement i *Hem*, *Hvidbjerg* og *Haasum* samt *Resen* Sogn, mens Kavalleristerne slog sig ned i *Fiskbæk* og *Kvols*. Men Skive fik saa en anden Samling Soldater af de samme Regimenter.

Samtidig viste der sig Tyskere baade her og der. Onsdag den 4. Maj var 1000 Mand Infanteri og Kyradsere i *Hagebroegnen*. Og den følgende Dag drog de ind i Holstebro. Her forlangte de Masser af Varer og 14,000 Thaler. Og mens de menige rapsede og stjal flere Steder i Byen, under-

søgte en Officer de offentlige Kasser, men „fik ikke noget heldbringende Resultat af sin havde Ulejlighed“, som „Ringkøbing Avis“ skrev derom. Saa tog Tyskerne 7 prominente Borgere med som Gidsler for Beløbet, da de Lørdag Morgen forlod *Holstebro* ad Viborgvejen. De Mænd ventede ikke at se deres By foreløbig. Om Eftermiddagen var de dog tilbage igen. Mellem Viborg og Holstebro var der indløbet Ordre til deres Frigivelse.

Mindst et Par Gange i den Uge var der da Tyskere i det sydlige Fjends Herred. Infanteristerne holdt sig mest paa Landevejen. Kyradserne med de forgyldte Hjelme sværmede mere rundt. De lavede op i Hedeegnen langs den øde Landevej. Men velkomne var de ikke. Hagebro Kromand var særlig udsat. Det var exam. jur. A. Nees. I det følgende Halvaar fik han saa mange kostbare Besøg, at han senere fandt det nødvendigt at ansøge om Fritagelse for at svare Næringsskat og for Eftertiden holdt Kroen fal, „paa Grund af, at han blev ruineret i Krigen“, som det siges i Skivebogen XIII., 146.

Den 9. Maj var Vaabenstilstand sluttet, men nogle Dage gik, før det blev bekendt i Skive. Og det førte ikke med sig, at Soldaterne skulde forsvinde. Tværtimod. De Egne, der var blevet belemret med dem, skulde stadig have Fornøjelsen at have Soldater til Huse. Dog blev det ikke saadan, at de skulde beholde netop dem, de engang havde faaet. Stadig fandt Omflytninger Sted. Kun en Uge efter Marcherne gennem Fjends Herred kom nye Styrker ad alle Veje fra Viborg til Skive og Holstebro. I de følgende Dage var de at finde alle Vegne i Skives Omegn. Næppe nogen ventede at slippe for dem snart. Da viste det sig, at de forsvandt fra baade

Byen og Oplandet Søndag Formiddag den 22. Maj.

Det var en mere end glædelig Overraskelse. Nu var det, hvor længe den Glæde vilde vare! Det var en spændende Tid, der kom. Hvad Dag, det skulde være, kunde Fjenderne komme. I Viborgegnen var der rigeligt af dem. Og Gang paa Gang var der Optræk til Besættelse af Skive. Allerede 2 Dage efter Udmarchen kom en Afdeling prøjsiske Kyradsere i Trav. Og de kom ikke for det gode. By- og Herredsfoged, Kancelliraad Smith tog de med sig, fordi han ikke vilde tilbagekalde eller give Oplysning om nogle udsendte Ordre til Indkaldelse af danske Rekrutter. Han blev slæbt med til Randers, hvor han maatte sidde som Arrestant paa Raadhuset sammen med flere andre jyske Herredsfogeder 4 Uger i Træk.

Flere Gange viste Tyskerne sig. En Dag kom en Styrke til Banegaarden, hvor den blev holdende, mens en Afdeling paa 7 Mand red gennem Skives Gader. Da de havde set, hvad de vilde, gik Turen atter til Viborg.

Skibonitterne vidste aldrig, om de var købt eller solgt, om Besættelse kom eller ikke. Saadan gik nogle Uger i Spænding.

I den Tid var ogsaa andet paa Færde end tysk Besøg. Der var Grundlovsdag. Den fejredes ved Flagning fra Husene, hvad ikke kunde være sket under tysk Indkvartering. Den Slags var forbudt i besatte Omraader. Det var en Søndag. Og Tirsdag derpaa var der Rigsdagsfolketingsvalg, hvor Chr. Jensen, *Vadum Mølle*, og Søren Lybye i *Hem* bejlede til Vælgernes Gunst. Valghandlingen lededes af den myndige Proprietær Brinck-Seidelin til Østergaard, og Chr. Jensen blev valgt med 142 Stemmer mod 127. Bølgerne gik højt i Byen i de

Dage. Søren Lybye var ked af at miste sit Rigsdagsmandat. Han vidste ikke, at han et Aar efter skulde blive Rigsraadsfolketingsmand i Stedet for Brinch-Seidelin, som Sallingboerne havde valgt til det den 5. Marts 1864.

Da den Valgtummel vel var forbi, kom Tyskerne igen. Mandag den 20. Juni blev Byen besat af prøjsisk Infanteri og Kavalleri. En enkelt lille Lysning paa den mørke Horisont kom et Par Dage efter, idet Herredsfoged Smidt vendte tilbage fra Randers. Men Situationen blev ellers værre for næsten hver Dag, der gik. Besættelsestropperne foretog Rekognosceringer rundt om i Salling. Ved Sundstederne aflagde de Besøg, saa Morsingboere saa Glimtene fra Kyradserernes forgyldte Hjelme. Man anede, at der var noget i Gære, at de følgende Tider kunde blive værre. Og de blev det.

Vaabenstilstanden hørte op den 26. Juni. Og da Als var taget tre Dage senere, tog Tyskerne sig for at gaa over Limfjorden. I Begyndelsen af Juli samlede de derfor store Troppemasser i alle Limfjordsegne. Omkring den 10. Juli var der ca. 12,000 Mand Østerrigere i Holstebro. Ringkøbing Amstraad havde haabet, at de vilde blive borte, hvis de fik deres Krav om Leverancer opfyldt straks, og havde derfor efterkommet General Gablenz' Udskrivning paa 390 Stude o. m. m. Men Skam slaa Gablenz! Han kom alligevel. Og fra Ejsing og Sevel og mange andre Steder maatte de bedste Stude spadsere til Kødgryderne i Holstebro. Prøjsiske Grenaderer og Kyradserer viste sig i Skive, westphalske Jægere og Dragoner ogsaa. Fodfolk kom kørende paa jyske Landmænds Vogne. Det blev dog især østerrigske Tropper, der kom til at fylde op, da Overgangen til Mors skulde ske. Den

11. Juli var det særlig galt, da var der en Mængde Soldater i Skive. Den østerrigske Overgeneral Gablenz var da i Byen med sin Hovedstyrke. Det var en broget Samling Soldater, han præsenterede Egnen.

Sortsmuskede, bøhmiske Infanterister trampede rundt i spidse, lyseblaa Bukser og hvide Vaabenfrakker med røde Kantbaand, til Tider med lange graa Kapper, der gik dem næsten til Fødderne. Paa hurtige Heste var ungarske Husarer kommet ridende i lange, hvide Kapper over blaa Uniformer med brungule Baand, hver Mand med Overskæg, der vandret stak ud fra hver Kind som en Syl, stift, behandlet med Voks eller Beg, saadan som Afdelingens Regel for Skægfrisur bød det. Møllersvende blev de kaldt af de danske Dragoner, der forøvrigt kaldte Ungarernes Sabler for Smørknive, da de kun vanskeligt skar gennem de danske Uniformer. Tyrolerjægere sværmede omkring i lyse, melerede blaagraa Uniformer med Hanefjer vajende i den flot opkrammede, sorte Hat. Mangen jydsk Kok havde maattet yde sin Pryd som Tribut til de Svende, især hvis dens Halefjer var glinsende grønne og sorte. De Jægeres Geværer var korte, men med vældig lange Bajonetter paa. Østerrigske Artillerister kom dragende i deres brune Uniformer. Naar Folk saa ogsaa havde Lejlighed til at se prøjsiske Soldater som rødfrakkeklædte Gardehusarer og blaa westphalske Dragoner samt pikkelhueprydede Infanterister og Kyradsererne med de lueforgyldte Hjelme, er det klart, at der var Farvepragt nok i Landsbyerne dengang. Men det var ogsaa det bedste ved de Soldater.

General Gablenz selv var en „høj, rank, noget mager Mand med smukke, aabne Træk ... i høj

Grad elsket og æret af Soldaterne.“ Dansk talte han forbavsende godt. Det skyldtes, at han havde levet i København i flere Aar som Dreng, da hans Far gjorde Tjeneste i den derværende østerrigske Legation. „Vejle Amts Avis“ var næsten begejstret for ham, skønt dens Udtryk om Tyskerne jævnlig var meget skarpe.

Onsdag Aften den 13. Juli naaede Pontontrain til *Sallingsund*. Paa forskellige Punkter i Bakkerne dér stod Kanoner stillet op for at støtte Overgangstropperne og hindre Skibe i at løbe ud fra Nykøbing. Pontoner, der havde været benyttet ved Overgangen til Als, var slæbt med op gennem Jylland, hvor Landmænd havde maattet køre med dem i Dagevis. Nu sattes de i Vandet. Der var 14 af dem, og hver var ca. 30 Fod lang og 7 Fod bred. De bandtes sammen to og to, saa der blev 7 Broled, der hver kunde give Plads til næsten 50 Mand. Der var desuden 37 Baade, hver til 8 Mand.

Nogle Pontoner var vel blevet ubrugelige ved den lange Transport over Land i Solvarmen. Men Overgangen kunde dog let gaa for sig. Lidt før Midnat gik den første Sending Tyskere om Bord. Kl. 12 gaves Signal til Opbrud. Hver Tur over Sundet varede kun 20 Minutter. Snart gik Marchen fra Landingspladsen til *Nykøbing*. Kl. 2½ Morgen rykkede 800 Mand ind. Og stadig kom der flere. Senere paa Dagen var hele Øen besat, og i Nykøbing laa da 1200 Mand. Flere Borgere havde ventet at se Skibe sejle ud af Byens Havn, inden Tyskerne kom. Men det skete ikke. Tyskerne tog alle Fartøjerne, hvis samlede Værdi ansloges til ca. 30,000 Daler. Mange ærgrede sig derover. Men det var sikkert umuligt at redde Skibene. Ud af Limfjorden var det ikke til at komme for Fjenderne.

Saa var Mors i Tyskernes Vold. Salling var fri for de Østerrigere. Og det var Sallingboerne glade for. I de fleste Tilfælde havde Soldaterne vel opført sig ordentligt i Skive og Opland. General Gablenz forstod at holde streng Justits, hvor han var til Stede, og hans Tropper trængte ikke saa stærkt til Mad og Klæder, som da de i Foraarstiden kom til Østjylland. Men dog kunde de være ubehagelige nok. Hvad det var for Fyre, der var draget gennem Egnen til Mors, kunde skønnes af deres Optræden paa Øen. Soldaterne havde deres egen Maade at gaa frem paa, saa Morsingboerne kom af med mere, end der var aftalt med General Gablenz, da han den 15. Juli var i Nykøbing. Da Byen blev besat, slukkede Tropperne deres Tørst i Vinhandler Serritzlevs Vinkælder. Rapserier af Ure, Piber, Linned o. s. v. begyndte de straks paa og fortsatte dermed, saa længe de var der, selv om det var strengt forbudt og kunde straffes haardt med korporlige Straffe. Mange Dragoners og Husarers Heste var efterladt i Salling, da det var lettere at skaffe sig ny paa Mors end føre dem over Sundet. Derfor havde de Soldater saa travlt med det samme med at røve Heste. Ganske vist lød deres Ordre paa, at de kun maatte tage Heste mod Aflevering af Kvittering til Ejeren, der saa eventuelt kunde faa Betaling senere. For 118 Heste gaves Kvittering, men mange flere røvedes uden videre.

„Illustrierte Zeitung“ i Leipzig var helt vigtig af Soldaterne og skildrede med Stolthed deres Fremgangsmaade paa Mors. Bladet fortalte, at de „naive Jordjyder“ blev behandlet med Rutine af de kejserlige Heltesoldater. En Morsingbo til Hest mødte en Steiermarckerjæger med Hanefjer i Hatten. Han hjalp galant Morsingboen ned med en

kraftig Haandsrækning, svang sig saa spænstigt i Sadlen og red leende og vinkende bort. Et Par Soldater bad en kørende Bondemand spænde fra. De takkede ham for Venligheden og tog saa hver en af hans Heste. En ungarsk Uhlan med spidse Bukser og Snurbart som en Syl traadte frem fra en Hæk og tog en Hest fra en Mand, der kom ad Vejen med den. Jo, de Soldater forstod deres Kram! Ganske vist paa deres egen Maade. I Huj og Hast for de over Grøfter og Gærder, gennem Kornmarker og Haver og tog paa deres Vej, hvad der faldt dem ind. Mangen Morsingbo har ærgret sig over at se sin gode Hest blive benyttet til de Kunster. Og mangen Høne maatte lade Livet, naar en Soldat kom i Gaarde. Hans Sabel var god til at hugge Hovedet af Fjerkræ med. I „Thisted Avis“ stod med Henblik paa Forholdene paa Mors, at om vort Fjerkræ kunde fortælle sin Rædselshistorie fra Okkupations-tiden, saa vilde det give værdifulde Bidrag til Belysning af Madjarernes Heltegerninger. De østerrigske Soldater syntes at more sig paa Mors. De var kommet til Huldet igen i Jylland, deres Humør var steget med Varmegraderne. Men der var ingen Grund til at misunde Morsingboerne, og ingen Sallingbo gjorde det, selv om der var østerrigske Soldater i Skive og Opland fra den 10.—26. Juli. Tropperne til Mors havde Folk stiftet Bekendtskab med og havde intet imod at være netop dem kvit, allermindst da Rygter om deres Optræden kom.

Ikke blot en farlig Hurlumhøj førte Salling-sund-Overgangen med sig for hele Skiveegnen, men ogsaa Fortrædeligheder af mange Slags. Allerede fra den 1. Juli var Postforbindelsen over Sundet standset. Og „Skive Avis“ udgik ikke fra 15.—21. Juli. Tilmed var det dyrt at have Soldater til Huse,

selv hvor de opførte sig godt. De almindelige Skatter gik i Tyskernes Lommer. Yderligere forlød det, at der skulde ekstra Udgifter til. Wrangels Krav om 650,000 Thaler af Jyllands Købstæder foruden 25 Thaler pr. Td. Hartkorn var ikke opfyldt. Men nu vilde hans Efterfølger som øverstkommanderende, General Vogel von Falckenstein, skaffe de Penge til Veje, naar hele Jylland var besat. Han gjorde sig den Ulejlighed at lade Beløbet reparere, saa hver Mand skulde betale i Forhold til den Skat, han i Forvejen ydede. Efter Skagens Besættelse den 14. Juli sluttedes Vaabenstilstand, der gjaldt fra 20.—31. Juli. Imens tilrettelagde Falckenstein Skatteudskrivningen, saa den kunde sætte ind straks efter Stilstandens Udløb.

Forskellige Beskatningsrygter havde verseret i Skive allerede i Juni. Men ingen vidste Besked. Og snart fik man nok at gøre med de østerrigske Soldater. Efter deres Forsvinden den 26. Juli havde Folk lige begyndt at glæde sig over den forholdsvise Frihed, da „Skive Avis“ den 28. Juli viste sig at indeholde en længere Bekendtgørelse fra Skive Kommunalbestyrelse:

„Det prøjsiske Militær-Gouvernement i Randers har ved Bekendtgørelse af 22. ds. paalagt Skive Købstad en Krigskontribution af 1220 Dalere prøjsisk Courant eller 1626 Rigsdaler og 4 Mark i Rigsmønt.“ Forøvrigt gik Indholdet ud paa, at Kommunalbestyrelsen forgæves havde forsøgt at rejse et Laan. Betaling var altsaa nødvendig, og Beløbet vilde blive paalignet ligesom Skat af Formue og Lejlighed og komme til at andrage saa meget som $\frac{1}{3}$ af denne Skat. Indbetaling skulde finde Sted paa Raadstuen Fredag den 29. og Lørdag den 30. Juli. De, der ikke betalte, vilde komme paa Restanceliste

sidste Dag i Juli og faa Tillægsskat at betale samt blive underkastet militær Eksekution.

Denne kedelige Meddelelse var underskrevet af Smidt, Behrens, C. M. Schou, G. Borreschmidt, Bønding, A. Jensen, P. Harder.

Som Skibonit saa Landbo! Der var Byrder til dem alle. Viborg Amtsstuedistrikt skulde udrede 45,085 Thaler inden 4. August og desuden 23,595 Thaler inden 4. September. Ganske tilsvarende Forpligtelse fik Folk i Ringkøbing Amt. Det hele var en mere end kedelig Historie. Men der var ingen Udsigt til at slippe uden om, og alle indstillede sig paa at betale.

Da kom der for en Gangs Skyld en glædelig Overraskelse. Vaabenstilstand blev sluttet, reelt gældende fra 1. August, i Kraft inden Kontorerne havde overleveret Pengene til Tyskerne. Men selv Byer som Holstebro og Ringkøbing, der havde givet Skillingerne fra sig, fik dem tilbage igen. Det var den ene Glæde større end den anden.

Med Vaabenstilstanden kom en foreløbig Bedring af Situationen i den første Maanedstid. Falckenstein indskrænkede de før hyppige Vognrekvisitioner ved Erklæring om, at den Slags kun maatte ske skriftlig ved Sedler fra Kommandanturerne. Og over for Furboerne søgte han ligefrem at gøre sig lækker ved at forære nogle Fiskere 50 Thaler, der skulde bøde paa den Skade, den danske General Hegermann-Lindencrone havde forvoldt dem. Da hans Tropper forlod Fur, havde Øens Beboere faaet Ordre til at levere deres Baade paa Mors, især for at de ikke skulde blive Tyskerne til Gavn ved en Overgang fra Salling. Af Furboerne havde dog 9 undladt at lystre Generalen, og han havde saa ladet sine Soldater ødelægge de tilbageholdte Baade. Falcken-

stein tilkendegav, at de 50 Thaler skulde skænkes Furboerne efter den prøjsiske Konges Befaling. Men han fik Pengene tilbage med følgende Skrivelse: „Gjennem Stiftamtet i Viborg er der tilstillet os 50 Rd. prøjsisk Courant, som en Gave fra Hans Majestæt Kongen af Prøjsen til Vederlag for vore Baade, som bleve ituslagne af det danske Militær. Vi paaskjønner med den dybeste Taknemmelighed Kongens Naade mod os; men under de nærværende Forhold, da saa megen Lidelse er ført over vort Fædreland, vilde det stride mod vore Følelser, vort Hjærtelag, at modtage denne Naade. Vi tillade os derfor at tilbagesende de 50 Rd. pr. Courant.“

Et baade høfligt og værdigt Svar fra Sogneforstanderskabet paa Fur!

Falckensteins Elskværdighed varede til September. Saa fik Tyskerne den Opfattelse, at det gjaldt at fremtvinge Fred, inden de europæiske Forhold ændrede sig til Danmarks Gunst. Generalerne skulde optræde „med Fasthed“, mente Bismarck. Og nu skærpedes bestandig Kravene til Jyderne. Sidst i September fik de Kærligheden at føle. Falckenstein nøjedes ikke længere med at holde Orden og opkræve Skatterne. Den 20. September erindrede han Embedsmændene om, at de ikke stod i noget som helst Forhold til Regeringen i København, men udelukkende havde at modtage Befalinger fra ham. Saa forøgede han Forplejningsrationerne for baade Soldater og Heste officielt paa Grund af „den i Jylland herskende uophørlige Blæst.“ Dernæst befalede han indrettet Vinterkvarterer. Og de skulde være ekstra gode. Hver Soldat skulde have en Seng, og i hvert Værelse skulde være en Kakkelovn. Ingen Kvartervært kunde gøre Krav paa mere end et Værelse for

sig og Familie, hvis Soldaterne havde Brug for Resten. Naar der ikke var Sengetøj nok i Købstæderne, skulde det skaffes fra Landet. Mangen Dragkiste med Udstyr blev tømt det Efteraar. Stadig havde man forlangt baade Vogne og Heste hos Landboerne. Nu toges flere af den Slags. En hel Park af Vogne opstilledes i Skive. Der kom Forbud mod Udførsel af Korn, Kvæg, Heste, Smør m. m., der blev lagt Told paa Varer indførte fra Øerne, Forbindelse med disse søgtes hindret, Aviser censureredes stedse skarpere, ikke-jydske Blade forbødes i Jylland, med mindre de raadede til Fred som „Flyveposten“, „Berlingske Tidende“ og „Illustreret Tidende“. Pensionister o. l. fik ingen Udbetaling, Forstmænds Løn nedsattes med 33 %. Til Slut skulde alt Postvæsen overtages af Tyskerne med den Begrundelse, at det danske Postvæsen gav Underskud. At det var, fordi Fjenderne hindrede Postgangen, blev naturligvis glemt.

Bestemmelserne var strenge, men Falckenstein sørgede for, at de blev respekteret. Og ved Lejlighed søgte han at indjage Forskrækkelse. Allerede den 22. Juli, da han holdt Taffel paa Gæstgivergaarden i Nykøbing, og Soldater paraderede udenfor med Egeløv i Huen og hvidt Bind om venstre Arm, lod han Byfogeden kalde og udtrykte over for ham sin Tilfredshed med Morsingboernes Overholdelse af Aftalerne, men føjede saa til, at hvis Krigen kom i Gang igen, saa „vilde ikke engang saa meget som en Ko blive skaanet.“

Folk lærte efterhaanden at tiltro ham det værste. Hans Forordninger generede fælt, men var ikke til at komme uden om. Anerkendt dygtig, men ilde lidt var han baade blandt Danske og Tyske. Soldaterne kaldte ham General Satan. Sin

Vilje forstod han at sætte igennem. Det hed sig, at „hvad han vilde, det vilde han, om saa Kongen af Prøjsen vilde det anderledes“. Prinsen af Hohenlohe, der af den prøjsiske Regering var udnævnt til at staa ved hans Side og tage sig af den civile Styrelse som Civilkommissær, satte han uden videre fra Bestillingen.

I alle Forhold greb Falckenstein ind. Hans Styrelse var i høj Grad militærisk. Hans underordnede vidste, at han fordrede ubetinget Lydighed af alle, og Jyllands Embedsmænd fik det at føle. Over for dem kunde han personlig være brutal, naar de ikke syntes villige nok til at lystre. Ellers var han fornemt høflig, præget af Intelligens og Dannelse. Privat var han ualmindelig umilitærisk. Paa Gaden færdedes han jævnlig uden Sabel, og milevidt fra Hovedkvarteret kunde han træffes ridende rundt alene eller sammen med sin Søn, mens de høje Officerer gerne havde mindst et Par Mand til Eskorte. Hans høje, tynde, magre Skikkelse var noget bøjet, men hans Gang var hurtig af en gammel Mands at være. Hans Ansigt var bredt og grimt og koparret. Under den meget brede Pande sad to smaa, graa, plirende, rødkantede Øjne. Overskæg var der intet af, men Underansigtet var overgroet med et kortklippet Skæg, der var stærkt graasprængt. Munden var bred med tynde Læber over spidse og angrebne Tænder. En ubetydelig Klump dannede Næse midt i det hele. Naar dertil kommer, at han næsten stadig vrængede Mund, forstaas det, at skøn at skue var Falckenstein ikke.

Saadan skildredes han i Aarhus efter Tyskernes Afmarch. I Skive pyntede han ikke, de Gange han var der, men ogsaa der gik han rolig rundt og lystredes af alle.

Blandt Folk i Skiveegnen fik han særlig Kig paa én. Det var Brinch-Seidelin til *Østergaard* i Salling. Han var Formand for Sogneforstanderskabet i Selde-Aasted. Nu var det sket, at mens Brinch-Seidelin i Juli havde været i København som Rigsraadsmedlem, havde „en Sogneforstanderskabet uvedkommende Mand“ formaaet Beboerne til at erlægge den af General Falckenstein udskrevne Skat for Juli Maaned tilligemed Tillægsskatten og derpaa i Sogneforstanderskabets Navn indbetalt Beløbet til den kongelige Amtsstue i Viborg, hvorefter Tyskerne kunde disponere over Pengene.

Da Brinch-Seidelin kom hjem og opdagede dette Forhold, sendte han Ekspresbud til Viborg for at faa Sagen oplyst og vedlagde tillige foreløbig Reklame mod Skatteindbetalingen. Alle andre Steder var Folk jo i sidste Øjeblik sluppet for Tillægsskatten.

Dagen efter fik han det Svar fra Amtsstuen, at Skatten var betalt. Det Svar var han ikke tilfreds med. Over for Amtsstuen hævder han temmelig skarpt i et Brev af 12. August, at Sogneforstanderskabet *ikke* har indbetalt Skatten. Hvad der var indbetalt af Tillægsskat maatte være Selde-Aasted Beboernes private Sag. Han vilde have sin Ryg fri, ikke være erstatningspligtig, og han forlanger, at den kongelige Amtsstue tager hans Protest til Følge „saa vel i sine Antegnelser som til Berigtigelse af eventuelt gjorte Indberetninger.“ Og han beder om Navnet paa „den Person, der har povet at benytte Forstanderskabets Navn til at have effektueret en lovstridig Handling“.

Svar paa sit Brev maatte Brinch-Seidelin vente længe paa. Men han fik det, og det baade at høre

og føle. Den 10. September blev hans Gaard pludselig omringet af 102 Mand Tyskere, hvis Anfører straks erklærede ham for Arrestant og dernæst tilkendegav ham, at han havde at herbergere og give samtlige 102 Mand plus 5 Officerer god Forplejning til næste Dag. Et Kreatur blev taget og slagtet. De 102 Mand var sultne.

Den følgende Dag Kl. 2 Middag maatte han under militær Bevogtning forlade sin Gaard. Han kom til Skive, hvor Herredsfogeden læste for ham en Skrivelse fra Stiftamtet og en fra det prøjsiske Militærguvernment, den sidste i Oversættelse lydende saaledes med Henblik paa Brinch-Seidelins Brev af 12. August:

„Til Sogneforstanderen for Selde-Aasted, Hr. Brinch-Seidelin til Østergaard. ... Jeg kan ikke tolerere den Slags Ytringer af Sogneforstanderen mod Amtsstuen, og dette skal meddeles Hr. Seidelin“.

Efter den kolde Hilsen fra Falckenstein gik Turen til Viborg en Time senere. Maalet naaedes Kl. 10 Aften, og Brinch-Seidelin afleveredes i Vagtstuen og blev dernæst „indsat i Arrest sammen med en Bonde fra Viborgegnen, der var idømt tre Dages Vand og Brød, fordi en Tømme var sprunget paa hans Vognbefordring, hvorved Hestene drejede ind i en forbimarcherende prøjsisk Infanteriafdeling.“ To Timer senere hentedes Brinch-Seidelin til Vagtstuen, hvor han sad mellem Mandskabet til senere paa Natten, da han blev anbragt i et særligt Rum med Bord, Stol, Madras og Tæppe. Der skulde han være i tre Dage. Mad kunde han faa, naar han selv betalte det. Vin, Øl og Spiritus blev ham nægtet. Og skrive maatte han ikke.

Den 13. September blev han frigivet. Ikke uden Grund var han gram i Hu. Straks tilstillede

han Amtsforvalter, Justitsraad Ring i Viborg en Skrivelse, hvori han beklagede sig over, at der var dikteret ham 3 Dages Arrest for Udtalelserne i Brevet af 12. August, og tilføjede, at han vilde klage til Regeringen over den af Amtet „brugte Adfærd“. Dog vilde han vente til 16. September med Klagens Indgivelse for det Tilfælde, at Ring skulde have noget at bemærke.

Herpaa svarede Ring, at han ikke havde meddelt Vogel von Falckenstein noget, men blot meddelt Amtet, at Brinch-Seidelin protesterede mod Skattens Betaling. Amtmanden havde da forlangt Brinch-Seidelins Brev.

Heraf sluttede Brinch-Seidelin, at det var Bretton, Stiftamtmanden, der havde gjort Falckenstein bekendt med Protesten. Det har han forøvrigt sikkert regnet med i Forvejen, siden han sendte sin Klagekrusel til Justitsraad Ring. Bretton var Genstand for manges Mistillid. I Aarhus havde han efter et Møde med Falckenstein taget mod dennes Indbydelse til Middag, mens de øvrige Mødedeltagere, de andre Amtmænd i Jylland, havde sagt nej. Flere jyske Blade angreb Bretton det Efteraar. „Thisted Avis“ skrev bl. a., at mens Falckenstein vel næppe bliver draget til Ansvar, saa vil Brinch-Seidelin anklage „Kammerherre Bretton, som ved sin fordømmelige Færd i denne Sag har sat en passende Slutsten paa sin Embedsførelse“. Den omtalte Sag var Brinch-Seidelins. Herren til Østergaard mødte Sympati alle Vegne.

Han indgav sin Klage til Regeringen. Men i Jylland herskede Hr. Falckenstein, og han sendte Bud efter Klageren. En Officer med 32 Mand kom til Skive Søndag den 25. September Kl. 9 Aften paa Vej til Østergaard. Ud paa Natten naaede de

Gaarden for at arrestere Ejeren, men fik dog denne Gang blot en lang Næse, da Brinch-Seidelin „var fraværende paa en Rejse“. Saa hvilede de sig til om Eftermiddagen og satte saa atter Kursen mod Viborg. Nogle Dage senere stævnedes Brinch-Seidelin til at møde for Kommandanten dér inden den 15. Oktober. Havde han ikke til den Tid vist sig, vilde der „blive skredet frem med Beslaglæggelse og Sequestration af hans Formue“.

Tyskerne fik dog ikke fat paa ham. Freden kom, og Sagen mod ham faldt ved følgende Skrivelse fra Stiftamtet i Viborg til By- og Herredsfogeden i Skive:

„Militærguvernøren for Jylland har under 7. November tilskrevet Amtet saaledes: Da det af Amtets Beretning af 4. ds. fremgaar, at Proprietær Brinch-Seidelin ikke er Proprietær, bortfalder som Følge deraf de mod hans Ejendom anordnede Forholdsregler af sig selv.“

Falckenstein syntes helt vittig til Slut.

For Bretton fik Sagen et Efterspil. Han maatte møde i København for at staa til Regnskab for sin Styrelse. Og i November allerede søgte han sin Afsked.

Embedsmænd havde haft det meget vanskeligt under Krigen. De ønskede at gøre deres Pligt mod den danske Regering. Men ikke blot blev de hindret deri, de fik ogsaa Ordre til at lystre Tyskerne. Flere Gange indskærpede Falckenstein denne sin Befaling og fastsatte Straffe for Forsyndelser mod den. Allerede 25. Juli udsendte han fra Randers følgende Bekendtgørelse:

„Imod forsømmelige Embedsmænd vil jeg anvende Ordens- og Fængselsstraffe og imod ondskabsfulde Konfiskation af deres Formue.“

Byfoged Smidt, der prøvede 4 Ugers Arrest, og Brinch-Seidelin havde mange Lidelsesfæller.

For enhver var det ikke blot i Almindelighed ærgerligt at have Tyskere til Huse. Mange Ubehageligheder førte de med sig. Nogle Afdelinger var angrebet af Tyfus, nogle havde den smitsomme ægyptiske Øjensygdом, mange af deres Heste førte Snive med sig. Mens de var her, gik Folks Indtægter ned. Falckensteins Udførselsforbud fik alle Landbrugsvarer til at dale i Pris. Usikkerheden i Ejendomsretten bidrog ogsaa dertil. At købe Kreaturer f. Eks. var ikke mange oplagt til, naar man risikerede, at Tyskerne tog dem. Ved Markedet i Skive 1. og 2. August kostede Heste kun halvt saa meget som først i Maj, og ved Markedet 21. og 22. September klagedes atter over de trykkede Priser. Landboerne købte ikke meget i Skive den Sommer, og heller ikke solgte de meget. Bybo og Landbo følte Krigen haardt alene derved. Men nogle Grader værre blev det, fordi Udgifterne samtidig steg. Baade ordinære og ekstraordinære Skatter gik i Tyskernes Lommer. Tagne Heste og Stude betaltes ikke kontant. Ejeren maatte være glad, om han fik en Vurderingsseddel. Først efter Krigens Slutning fik Folk Erstatning, men da fra den *danske* Stat, saa Skatterne maatte stige ekstra af den Grund. Mange Steder savnedes Arbejds-kraft. I Februar havde Charles Bracht paa *Hostrup* tilbudt at rejse til Sverige efter Tjenestefolk til Landbruget. Ideen førte dog ikke til noget større Resultat. — Vogne og Heste kneb det ogsaa med baade her og der. Mangen Landmand kunde træffe til at se sin gode Vogn stillet op i Vognpar-ken i Skive til ingen Nytte, mens han havde haardt Brug for den hjemme. Skippere maatte mest regne

med Udgift. Hvor de kom hen, risikerede de Konfiskation. Skive Havn var for det meste tom i Besættelsestiden. Kom endelig et Skib sejlene, viste dette sig at være af ringe Betydning. Avisens Skibsliste var let at overse og sjælden vigtigere end 8. Oktober. Den saa saaledes ud: „Indgaaet. Den 6. Oktober: Th. Sørensen af og fra Hjarbæk, tom“. — Baade Transport og Omsætning var meget ringe næsten stadig i Tyskertiden.

Havde saa endda de fremmede Soldater opført sig godt! Men det gjorde de langt fra altid. De østerrigske Fyre, der var rykket til Mors og tilbage igen, mindedes ikke med Glæde. Andre Afdelinger af Gablenz' Tropper var en Del behageligere. Langs Viborg—Holstebro Landevej var de jævnligst at træffe. Det var vel hændt baade her og der, at tyske Soldater legede venligt med Børn, hjalp til paa Marken eller paa anden Maade viste sig venlige. Men lige saa tit kunde man træffe dem i Færd med at stjæle. Pølser og Faarelaar og deslige forsvandt fra deres Pladser. An' Mari i *Vroue* traf nogle Tyskere forsynet med den Slags for nedgaaende fra Loftet. Hvad nyttede hendes Erklæring, at hun minsæl ikke vilde finde sig i det! Hendes Pølser og Spegelaar forsvandt alligevel. Og Lidelsesfæller havde hun nok af. Ogsaa hvor Tyskerne ikke var indkvarteret som i *Krejbjerg* f. Eks., rapsede de. Hos nylig afdøde Niels Gudiksens Far opdagedes tre Tyskere luskende væk fra Spisekammeret, hvor de havde været for at stjæle Ost. De søgte paa gængs Maner privat at forbedre deres Forplejning. At søge at hævde sin Ret over for den Slags Folk kunde være meget farligt. I „Viborg Stifts Tidende“ nævntes Eksempler derpaa. Usikkert var alting.

For Byerne især var Falckensteins Vinterkvarterer udgiftsforøgende. For en By som Skive paa 1800 Indbyggere var konstant Indkvartering af ca. 1400 Mand en haard Byrde ogsaa uden de strenge Fordringer. Tilmed maatte Skibonitterne en Tid finde sig i en ubehagelig Afdeling. Det var i Begyndelsen af Oktober, da en Del af det 18. prøjsiske Infanteriregiment var der. Avisen skrev, at det var en trykkende Indkvartering. Havde Bladet sagt mere, var det maaske blevet standset, hvad let kunde hænde selv for moderate Udtryk. Jyllands Redaktører blev behandlet efter de stedlige Kommandanters Forgødtbefindende.

Om den ubehagelige Afdelings Optræden i Skive berettes intet videre. Men andre Steder gjorde den sig ogsaa bemærket, og den har vel opført sig i Skive som andetsteds. I Silkeborg var den paa Gennemmarch efter Fredens Slutning. Da skulde Fjenden selv ordne Indkvarteringen. Men intet i den Retning var gjort, Afdelingens Komme ikke engang meldt. Dog mødte snart en Flok raa-bende, sultne, prøjsisk-polske Soldater — ikke hos deres Chef, men hos Formanden for Silkeborg Forplejningskommission og forlangte Mad med det samme. Af Frygt for Plyndring som engang før i Byen indfandt han sig hos Bataillonskommandøren, Oberstløjtnant von Wietersheim og forestillede ham Sagen; men „lig Skovens Konge, den brølende Løve, mente denne Hædersmand at kunne fri sig for Smaafolkene ved Brøl; han skreg, saa det rungede i Kvarteret, at han i den Tid, han havde været her, havde modtaget saa mange ubegrundede Forestillinger fra danske Autoriteter, at han ikke mere troede paa, hvad der kom fra den Kant.“

Da man ønskede Besked paa, hvorvidt man fik en Kvittering, da Betaling jo nu efter Krigen kunde

faas for Rekvisitioner, saa „for han omkring som en besat under de mærkværdigste Fagter og Lader.“ Endelig gav han Besked om „warmes Abendbrot“, og fik saa atter Bersærker gang. Sagen blev først ordnet, efter at Regimentskommandøren var kommet til.

Dagen derpaa drog denne prøjsiske Afdeling bort under Musik til „Düppelmarchen“ og „Schleswig-Holstein meerumschlungen“ og erindrede saaledes om Danskernes Nederlag og Danmarks Fjenders Krav. Det Farvel var nok taktfast, men ikke særlig taktfuldt. Og da Soldaterne var væk, og Folk skulde til at rydde op efter dem, viste det sig, at en Mængde Dyner, Lagener, Haandklæder osv. var revet i Stykker eller paa anden Maade forsættelig ødelagt. Og Forplejningskommissionen stod med lange Ansigter, thi Hr. von Wietersheim havde ogsaa bragt dem et særligt Farvel. Det var hans Kvittering for leverede Varer. Den lød paa „Mittagsportionen“, skønt fulde Dagsportioner var leveret efter Aftale.

Hr. von Wietersheim og hans Svende kunde nok gøre en Indkvartering ubehagelig. Det var sikkert ikke sært, at Skibonitterne havde følt sig trykket under de Fyres Ophold i Byen.

Jo længere Tyskerne var her; jo mere trætte blev Folk af dem. Fra første Færd ønskede man dem hjemme paa deres Bloksbjerg. Overgik et Uheld dem, berettedes det i Bladene, især hvis det var noget mindre vigtigt, der uden Fare kunde beskrives. F. Eks. skildredes i saa godt som alle jyske Blade „Tyrefægtningen i Skive“.

En Dreng fra Landet kom den 15. Maj trækende med en Tyr forbi Skive Sprøjtehus, der rummede den prøjsiske Hovedvagt paa 60—70 Mand,

af hvilke de fleste laa og strakte sig i Halm. Tyren blev rasende over at se de præsiske Geværpyramider ved Vagten, og med et Spring løb den ind blandt Prøjserne og saarede et Par Stykker. Midt i Sprøjtehuset stod et Bord med Flasker og Glas paa, og under Bordet laa en Prøjser i den salige Tro, at den hellige Grav var vel forvaret. Pludselig fik han baade Bord og Glas væltet over sig og opdagede, at en Tyr skulde til at stange ham. Han slap derfra med et Par Knubs, men var foreløbig Invalid. Andre vilde til at skyde Dyret, men den vagthavende Officer forbød det, da det vilde føre til megen Uro, om et Skud hørtes. Tyren blev overmandet og trukket ud, „og nu spadserede den ganske rolig over Torvet, som om den var sig bevidst, at den havde gjort en rigtig Heltegerning.“

Mest hadet af alle var Falckenstein, som kun var i Skive et Par Gange. Var Banen blevet aabnet før sidst i Oktober, var han nok kommet noget oftere. Han havde søgt, skønt forgæves, at faa den engelske Ingeniør, Mr. Rowan, til at faa den færdig noget før, saa Tyskerne kunde benytte den. Men Mr. Rowan lovede ham, at den *ikke* blev færdig foreløbig; det nyttede ikke, at Generalen slog i Bordet, Ingeniøren var engelsk Undersaat og lod sig derfor ikke skræmme. Det var Folk en Glæde at høre om en Mand, der ikke bøjede sig for Falckenstein. Man sammenlignede Generalen med hans Forgænger, Wrangel, og Resultatet blev som udtrykt i en Vise, Henrik Pontoppidan skal have sunget paa Gaden i Randers 1865:

„Wrangel var en ækel Ka'l,
men Falckenstein er værre ...“

Alle Tyskere ønskedes væk. Hen paa Efteraaret fik Fredsstemningen Overtaget næsten alle

Vegne. Ingen havde vist sig som Hjælpere for Danmark, og tydeligt var det, vi ikke selv kunde klare os, Byrderne trykkede Jyderne svært. Værre og værre følte det i Skive, skønt man der søgte at lette Indkvarteringen ved at tage Borgerskolen, Raadstuesalen og Klubben „Foreningen“s Lokaler i Brug. Da Freden sluttedes den 30. Oktober, glædede Folk sig til en snarlig Lettelse. Fredstraktaten ratificeredes vel ikke før 16. November, men da var Tyskerne dog i fuldt Opbrud. Fra Skiveegnens drog de sidste vist netop den 16. November. Viborg slap ganske fri den 17., Skive By allerede den 5., hvilket Avisen blot lige nævnedes.

Sikkert var der Glæde over, at Tyskerne forsvandt. Dog var Stemningen alvorlig. Slesvig var jo tabt. „Viborg Stifts Tidende“ skrev efter Tropernes Udmarch: „... At ønske vore Fjender Lykke paa Rejsen, dertil finder vel ingen Anledning ...; som Sagerne nu engang staar, maa man vistnok være tilfreds med igen at kunne komme til at trække Vejret frit, at faa vore Boliger befriede for den tildels forpestede prøjsiske Luft, men at glæde sig over deres Bortgang, det kunde kun være sket, naar dansk Militær havde fulgt dem i Hælene med Klingens paa Ryggen.“

Saadan staar der. Meningen maa være god nok!

Nogle trøstede sig med, at Stillingen nok vilde ændre sig for os, Frankrig vilde hjælpe ved gunstig Lejlighed.

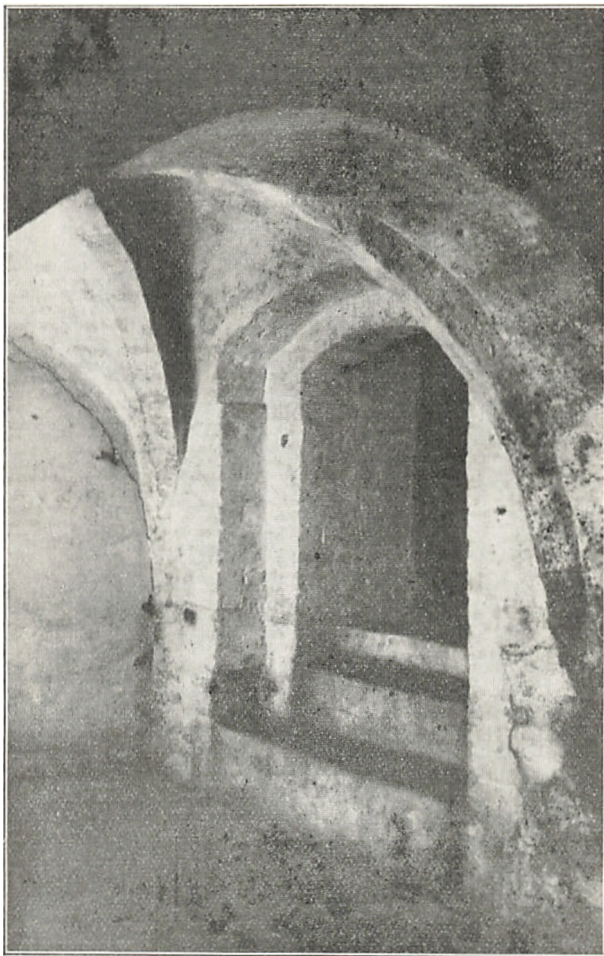
Men hvordan end Tankerne var efter det lange tyske Tryk, saa var i det daglige Liv det en uhyre Lettelse for alle i Jylland at vide de Tyskere væk.

Eskjær Hovedbygning gennem Tiderne og dens planlagte Ødelæggelse 1873.

Af *Gudmund Schütte.*

Der findes intet Billede af det oprindelige Eskjær. Tilbage er blot et smukt, hvælvet Kælderrum med tre fritstaaende Piller og med Mure, der paa Østsiden er ca. 9 Alen tykke. I denne Kælder skal Hexene Tise Trolde have siddet indespærrede, inden de slæbtes til Rettergang og Dom med Baal og Brand, se Afbildning 1. Fra den gamle Bygning stammer vel ogsaa Hovedtrappens nederste Sten, som viser et udhugget Prælatkors, — aabenbart en Gravsten for en Abbed fra Grinderslevkloster. Da gamle Evald Tang Kristensen for en Del Aar siden gæstede Eskjær, udtalte han sin Forargelse over at se Korsstenen ligge her; han regnede det for en Vanhelligelse at træde paa den, og traadte altid omhyggelig udenom den. Senere fik han ogsaa Nationalmusæet til at gøre en Forespørgsel om Stenens Plads og mulige Udsættelse for Overlast. Jeg kan dog vidne, at gennem et halvt Aarhundrede har jeg ikke mærket, at Tidens Tand har taget paa den.

Den nuværende Hovedbygning er rejst af Ejeren *Mads Hastrup*, tidligere Forpagter paa Krastrup i Nordhimmerland. Derom vidner en i barok Træramme indfattet Sandstensplade over Hoved-

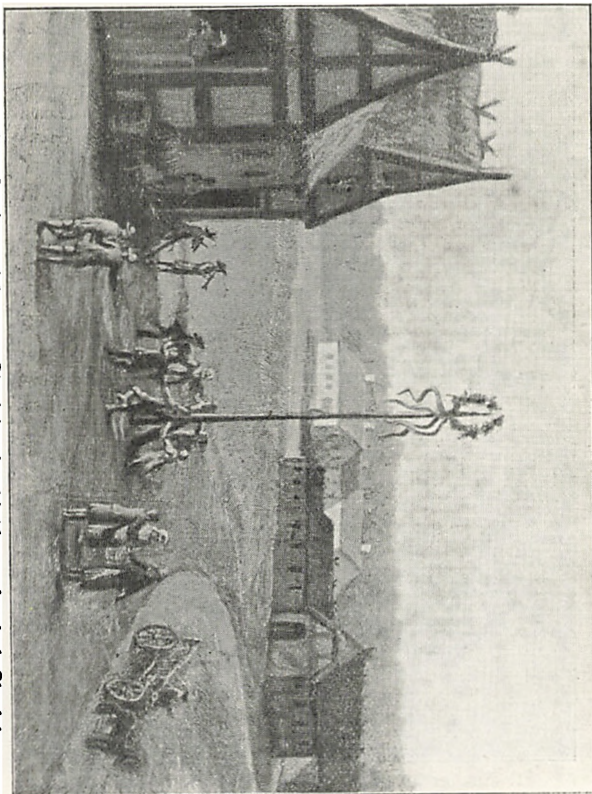

1. Eskjær hvælvede Borgekælder, hvor efter Sagnet
Tise Trolde sad fangne.

døren: „MADS HASTRUP TIL ESKIÆR, KONGE-
LIGE MAIESTÆTS VIRCHELIGE IUSTICE-
RAAD, HAVER LADET DENNE BORGEGAARD
AF NYE OPBYGGE OG FORFÆRDIGET, AAR
1761“.

Bygningen staar den Dag i Dag væsentlig, som da den blev opført. Som paa saa mange Gaarde fra den Tid, siger Magister *Axel Jensen* fra Nationalmusæet, danner Ladegaard og Borgegaard et arkitektonisk Hele. Hver for sig trelængede, aabner de

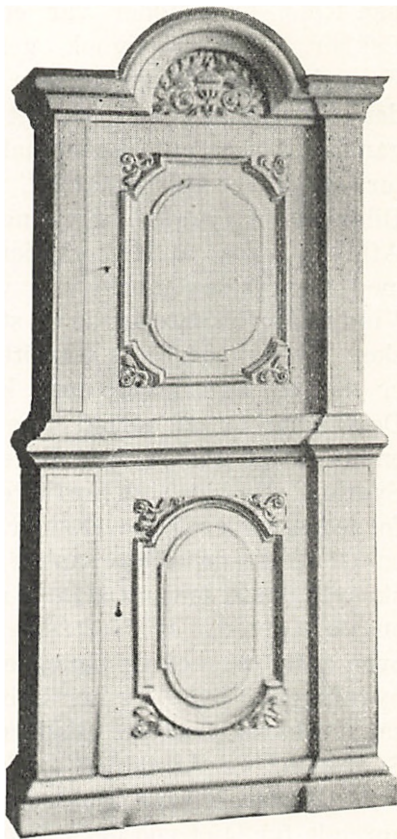
2. Eskjær efter Justitsraad Langes Skydebroderskiold paa den kgl. Skydebane.
I Forgrunden en Majsstang med dansende Bønder.

sig mod hinanden, skilte af den ualmindelig brede og dybe Borgegrav, og er ordnede om samme Axe. Indkørselsalleen, Porten gennem Laden, den tidligere Vindebro, Portalen i Borgegaardens Midtfløj, Havedøren og Havebroen ligger alle i samme Linje,

der tilmed fortsætter sig ad den brede Spaserevej „grønne Allé“ gennem Skoven mod Øst, tidligere med Udsigt til Fjorden. Den gamle Haves Hoveddel ligger vel udenfor denne Axe Syd for Gaarden, men bærer iøvrigt ligeledes Præg af gennemført Plan, afdelt paa tværs i tre lige store Terrasser og paa langs af en Midtergang, der for oven ender i en ejendommelig Bøgeallé. (Maleren Kruses Fremstilling, Afbildn. 4, der lægger en bred Kørevej langs Voldgraven gennem den nuværende Have, synes at være vilkaarlig).

Den hvidkalkede Gaard med det røde Tegltag syner særlig smukt fra Nordsiden, se Afbildn. 5, et Maleri af Rademacher. Den er meget solidt bygget; Soklen er sat af omhyggelig hugne Granitsten. For Enderne af Sidefløjene og midt over Hovedfløjen rejser sig slanke Spidsgavle med en karakteristisk

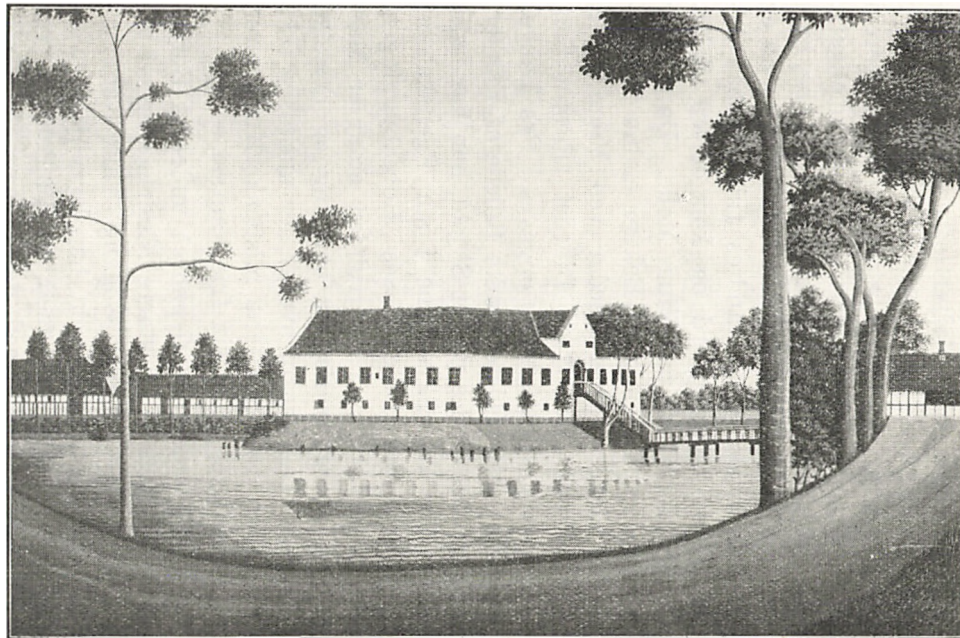

3. Skab paa Eskjær, tilhørende Justitsraad Hastrups Indbo.

buert Tagfronton. Midtergavlen var dog maaske oprindelig fladere, om man tør tro Afbildn. 6, et Maleri, der tilhører Jægermester *Engelbert Olsen* paa Kalø, hvis Moder var en født Grønbech fra Eskjær. Men rigtignok genfindes den spidsere Form hos Havesidegavlen paa *R. H. Kruses* Billede, der stammer fra ca. 1830; dette Billede hører til en ganske interessant, haandmalet Samling „Prospecter af jyske Herregaarde“, som findes paa Kgl. Bibliotek (Nye kgl. Samling 409 f. fol.). Paa Afbildn. 6 ses, at Midterfløjens to yderste Vinduer mod Gaardsiden oprindelig var ovale. Ellers er Vinduerne firkantede; de er store, næsten kvadratiske. Over hver Fløjs Granittrappe til Gaardsiden er der en Egetræsdør med køn, rundbuet Portal. Dørfløjene er af sirligt Snedkerarbejde. En Del endnu mere udarbejdede Døre findes i Bygningens Sydfløj. De har rigt profilerede Indfatninger, som forneden ender i Løvefødder, og Fyldingerne er smukt formede. Fra samme Tid stammer et udskaaret Skab, som nu staar i min Spisestue, — den eneste Levning af Hastrups Bohave. Det er for oven afsluttet med en lignende Fronton som Hovedbygningens Gavle, og har i sine Fyldinger nøjagtig samme karakteristiske Bladornament som Dørene i Sydfløjen. Se Afbildn. 3 og 8.

Alt ialt virker Hastrups Hovedbygning velgørende for Øjet ved det rolige, harmoniske Forhold mellem Fløjene og mellem Vinduerne indbyrdes. Da *Jensen-Klint* med sin Haandværkerskole for nogle Aar siden gæstede Gaarden og opmaalte den, udtalte han sin uskrømtede Ros over dens enkle Forhold.

Staldbygningerne var af Bindingsværk med Straatag, som det ses paa *Kruses* Billede, Afbildn. 4; de var hvidkalkede med rødt Træværk. Kostalden

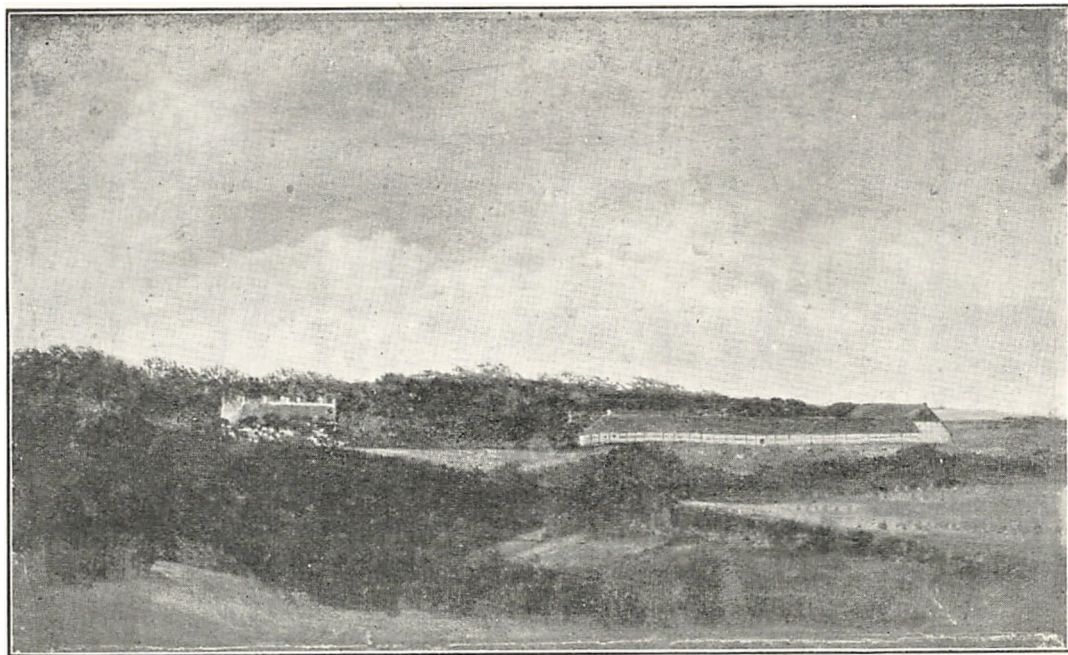

4. Eskjær ca. 1830 efter Farvetegning af Maleren Kruse.

stod endnu i min Barndom. Laden var af gulmalet Grundmur med højt Straatag og med Kvist over Porten.

I Empiretiden blev Midterfløjens Indre ombygget, og der indsattes fyldingsriflede Fløjdøre. De er kønne nok, men de hastrupske udskaarne Døre i Sydfløjen virker dog kraftigere og ejendommeligere. Moderniseringen skyldes vel Justitsraad *Lange*, hvis Billede — afbildet i Aarbogen 1923, S. 49 — nu er kommet til Eskjær. Det fandtes tidligere paa Afbyggergaarden Langesgaard og kom derfra til Hr. Proprietær Henriksen paa Vium Mølle. Da det for nogle Aar siden viste sig, at Eskjær endnu fra forudms Tid ejede Jagtrettigheder ved Vium Mølle, skænkede Propr. Henriksen Billedet til min Søn, imod at nævnte Rettigheder opgaves. Fra Langes Tid stammer det ældste kendte Billede af Eskjær, Afbildn. 2. Det findes paa et Skjold, han har ladet opsætte i den kgl. Skydebane i sin Egenskab af Skydebroder. Paa Billedet ses Hovedbygningen, Kostalden og Laden. I Forgrunden staar en Majstang med dansende Bønder omkring og desuden til venstre en Ladegaard, hvoraf der nutildags ikke er Spor. Man fristes til at mistænke Kunstneren for at have digtet ud af sin frie Fantasi.

Under Kammerraad *Grønbech* undergik Borgegaardens Adgangsvej en større Ændring, om vi tør tro Folkeoverleveringen. Engang var Kammerraaden ude paa Rejse, og da han kom hjem, overraskede hans Kone ham med, at Vindebroen var nedtagen og erstattet med den nuværende Overkørsel af Jord og Kampesten. Hvorvidt Kammerraaden paaskønnede Overraskelsen, melder Historien ikke. Overkørslen blev tilplantet med Popler;

5. Eskjær set fra Fuglekjær, malet af Rademacher.

de ses paa det fra Grønbechtiden stammende Maleri, Afbildn. 6.

Efter Kammerraadens Død 1858 solgtes Gaarden til Baron *Adeler* og derefter 1869 til min Fader.

Murer *Søren Peter Øgaard* paastod, at Baron *Adeler* engang lod ham indemure to Træheste med tilhørende Jernlodder ved Siden af den hvælvede Kælder. Da Magister *Axel Jensen* fra Nationalmusæet engang gæstede *Eskjær*, fik vi saa *Søren Peter* til at brække en Mur ned i Kælderen for at eftersøge Gemmestedet, men skønt vi fandt en tilmuret Dør, var det umuligt at hitte de omtalte Tingester.

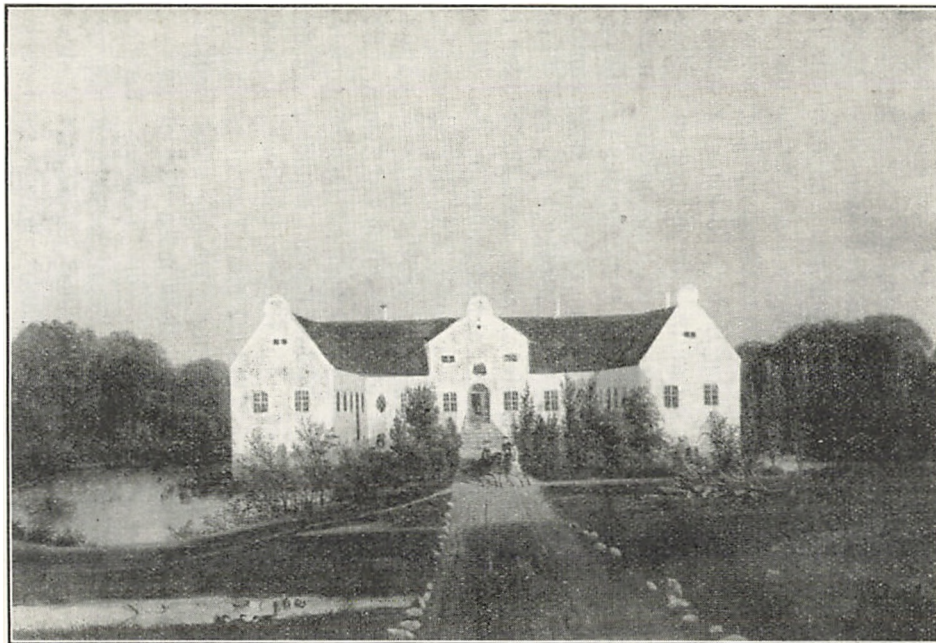
Omkring 1881 lod min Fader Midterfløjens Midtparti ombygge og et Taarnuhr indsætte; dengang var Taget saa forfaldent, at vi ofte maatte have Bøtter staaende paa Gulvet i Dagligstuen, naar det regnede. Endvidere lod han efterhaanden alle Staldbygningerne nybygge, tildels ved Arkitekt *Estrup* fra Horsens. I 1905 blev Sydfløjen meget tidssvarende og grundig sat istand til Forpagter *Henriksen*; ved den Lejlighed blev Kældervinduerne udvidede. Endelig er der blevet indlagt rindende Vand gennem en Stødhævert fra en Kilde i Skoven Fuglekjær.

Samtidig med Midterfløjens Ombygning var det vistnok, at min Fader udførte en Plan, som en Arkitekt C. i 1873 havde givet til Nybygning af Havebroen over Voldgraven. Den tidligere Bro, vel fra *Hastrups Tid*, som jeg husker fra min Barndom, havde et simpelt Tremmerækværk, ingen Veranda-plads og ingen Udgang til Siderne, se Afbildn. 4. Nu blev der bygget en rummelig Veranda med Udgang til Siden og *Lysthus* nedenunder, og baade Veranda og *Brorækværk* smykkedes med *Snitværk*, der vel

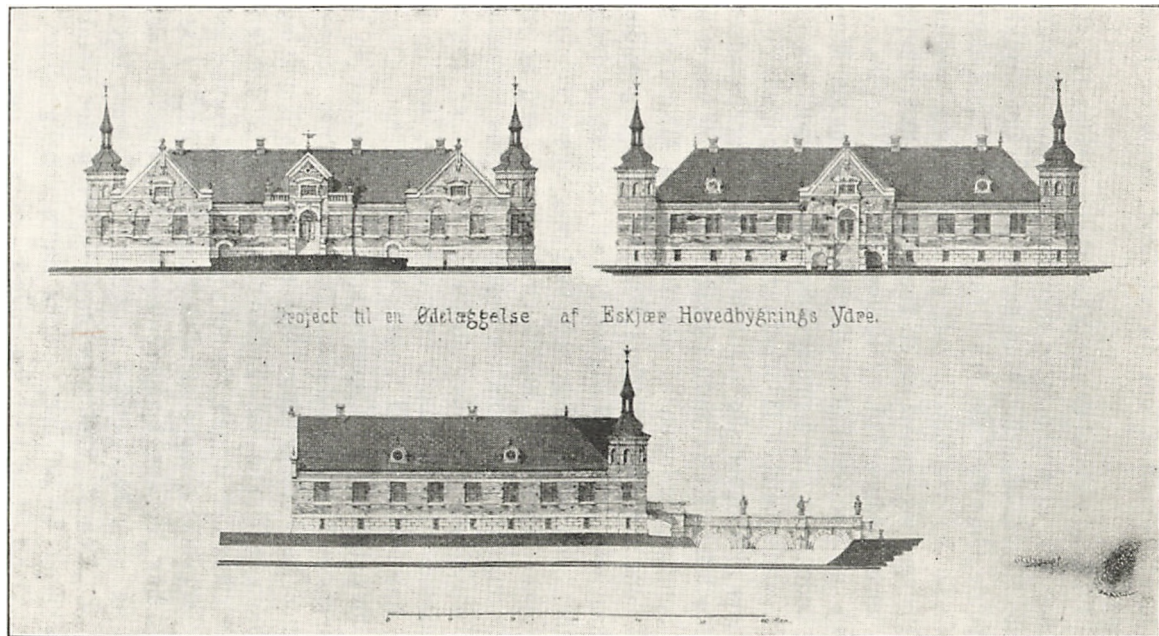
ikke var i Gaardens Stil, men dog som Helhed gjorde et pænt Indtryk. Verandaen findes endnu.

Pengeknaphed hindrede — heldigvis — min Fader i at virkeliggøre en anden Plan, som nævnte Arkitekt C. havde udklækket. Det var en fuldstændig Ombygning af Hovedbygningen i en Slags Rosenborgstil og Opførelse af en flot Sten- eller Marmorbro med prangende Statuer paa, se Afbildn. 7.

Arkitekt C., — jeg skal være saa hensynsfuld at fortie hans Navn —, hørte til et Kuld af Bygmestre, der virkede i Tredserne og Halvfjerdsene og velsignede baade Danmark og andre Lande med en Række „Pragtbygninger“ i uægte Gotik og uægte Renaissancestil fulde af paaklaskede Ornamentter i Stuk og Cement. *Herman Bang* har gjort denne Byggemani til Emne for sin Fortælling „Stuk“. Til den Tids Produkter hører de fleste af vore tekniske Skoler i en ejendommelig uheldig Tekniskskolestil, der ikke er til at tage fejl af. Saa er der f. Ex. Herregaarden Højris, hvis Taarn byggedes 1859, og hvis sydlige Sidefløj tilkom 1876 efter Tegning af Klein. Et andet og værre Arbejde er Slottet Frijsenborg, der opførtes af Etatsraad Meldahl paa Grundlag af de gamle Mure 1860—67. Endvidere Brahesholm paa Fyn, et Cementhus i Villastil med Taarnbygninger, opført 1871—72 af Bording. Da jeg sidst gensaa Brahesholm, iagttog jeg — ikke uden Skadefryd —, at Cementen havde slaæet en mægtig Revne. 1916—17 er saa det hele Bygningsværk heldigvis blevet nedrevet. I Østrig kender jeg Slottet Wolfsberg, der er opført i godtkøbs Windsorstil med Cementpuds, smækket udenpaa en god, gammel Borgkærne; for at gøre det rigtig godt har Bygherren med uhyre Omkostninger ladet opfylde en smuk, romantisk Klippekløft udenfor det gamle Borgtaarn

6. Eskjær paa Kammerraad Grønbechs Tid,
efter Maleri tilhørende Jægermester Engelbert Olsen paa Kalogaard.

7. Saakaldt Plan til „Restauring“ af Eskjær 1873, et Mønsterexempel paa Tidens slette Smag.

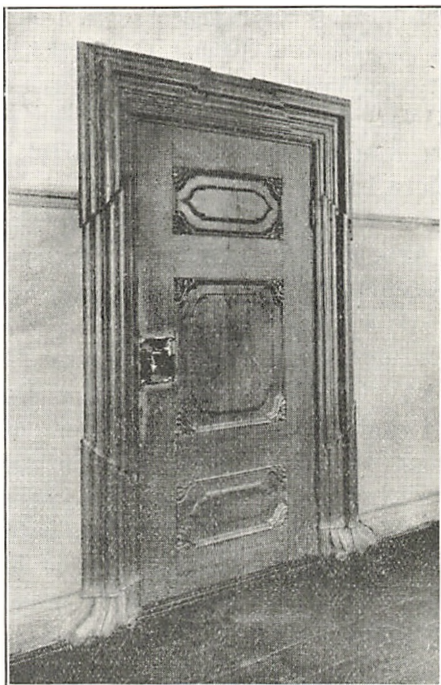
og lavet Terrænet om til et flovt, moderne Park-anlæg.

I Traad med al denne Vandalisme falder Hr. C.s Forsøg paa at omkalfatre min Fødegaard i en slem, uægte Rosenborgstil. Man sammenligne det smukke stilfulde Gaardbillede fra Grønbechs Tid med dette moderne Jeg-ved-ikke-hvad, en Mellemting mellem en Provinsbanegaard og en forloren-flot Rentiervilla fra vore Fædres Tid. Det kønne, gamle Tegtag er afløst af et kedeligt Skiferdække, de hvide Mure klaskede over med prangende rød og hvid Cementpuds, undersætsige Hjørnetaarne i Smag med Villahavens „kunstneriske“ Dueslag eller Stærepaladser, forfærdelige Kvistvindu-Himstergimser, og værst af alt Sønderhakningen af den fornemme Midterkvist.

Som sagt, min Faders Mangel paa Pengemidler afskar heldigvis al Mulighed for at iværksætte denne Ødelæggelsesplan. Jeg selv ved mig ogsaa fri; jeg har ikke foretaget anden Ombygning, end at jeg nødtvungent har maattet erstatte Ladens Straatag med Bliktag, hvad der naturligvis ikke er nogen Prydelse, men dog ikke helt vansynende, særlig da jeg har vedligeholdt Tagets høje Rejsning. Overhovedet troer jeg at kunne staa for et Eftersyn af Gaardens Vedligeholdelse. Da Baron Palle Rosenkrantz kom til Salling 1929 og paa sit Krydstogt gennem „Taarne og Tinder“ kritiserede den ene Ejer efter den anden sønder og sammen, havde han da heller ikke noget at udsætte paa Eskjær. (Derimod har *jeg* noget at udsætte paa Baronens Fremstilling, naar han nemlig henkaster, at Eskjær ligger ved en „Lund“. Det synes mig en lovlig flot Kendemærkning af Sallings eneste nævneværdige Skov).

Til alt Held kan jeg tilføje, at der ogsaa fra Øvrighedens Side er sat en Stopper for mine mulige

Ødelæggelseslyster, idet der en Dag opmarcherede to Ombudsmænd, som forkyndte mig, at Eskjær var optaget i Fredningsklasse B., og forbød mig strengelig at lave om paa det.

8. Dør fra Sydfløjen.

Dette Paalæg skal jeg nok efterkomme. Og jeg har yderligere villet understrege det ved her at fremdrage det dødfødte Ødelæggelsesprojekt fra 1873. Det er ingen Skade til, thi selvom vore Bygmestre i det store og hele er voxet udover Halvfjerdsernes forfærdelige Smagløshed, sidder dog Eftervirkningerne fra dette vandalske Tidsrum mangensteds endnu fast i Kroppen paa Publikum. Mangen

Proprietær eller Bonde, der staar for at skulle nedrive en gammel straatækt Bindingsværks-Sals, vilde maaske prise sig lykkelig, om han kunde bruge Eskjærplanen fra 1873 og havde Raad til at smække noget op i Smag dermed, et Uhyre med Løvefødder og Gesvejsninger og Stærekassetaarne. Men lad jer bare ikke putte Blaar i Øjnene, Godtfolk! Det gamle danske var hjemmevoxet og godt, det nye fra Halvfjerdserne var det argeste udenlandske Humbugsnavs, som kun fortjente at blive kastet paa Møddingen hellere i Dag end i Morgen.

Men nu har man heldigvis fra forskellig Side optaget et Arbejde paa at forbedre Smagen. „Naturfredningsforeningen“ har givet oplysende Billeder, der stiller de arkitektoniske Rædsler i Modsætning til gode, stilfulde Bygninger, som virker harmonisk i Landskabet. Og Foreningen „Bedre Byggeskik“ har faaet Haand i Hanke med Byggeriet, saa man er vendt tilbage til Traditionen fra den gode, gamle danske Landbyggestil. Det har f. Ex. været mig en Tilfredsstillelse at se, at den nye Sals i Jens Thorsens Gaard Dal i Mogenstrup er opført efter Tegning fra Foreningen. Og endvidere maa det paa-skønnes, at Ungdomsskolen i Jebjerg har udsendt et Aarsskrift, der viser Modsætningen mellem god og slet Bygningsstil.

Lad da min Offentliggørelse af Ødelæggelsesplanen mod Eskjær tjene alle Ligesindede til Skræk og Advarsel! Og gid de forskellige smagsforædlende Foreninger og Opdragelsesanstalter maa vinde frem til stedse større Raaderum og Nyttevirkning med deres Vejledninger!

Røverne i Eskjær Skov.

Efter Evald Tang Kristensen, „Æventyr fra Jylland“ VII, 79.

Ved *Gudmund Schütte*.

Der boede en gammel, skikkelig Kone i *Selde*, her allernorderst i Salling. Hun var fattig og kunde ikke se anden Udvej til Livets Ophold end at gaa og tigge lidt hos gode Folk. Men en Søn havde hun da, og det var en Knægt, der var nem til at lære og slem til at stjæle. Naar hun saa kom ud til Naboerne, skulde hun høre ilde for den Dreng. De sagde, om han ikke kunde stjæle saa meget, at hun kunde blive fri for at tigge. Det gjorde hende jo ondt at høre, og tilsidst blev hun ked af den Snak. Saa sagde hun til ham:

„Nu skal du ud og have dig en Tjeneste, for jeg kan ikke være tjent med at have dig hjemme længere. Men pas paa at tage i Akkord hos din Husbond, at han skal lære dig at læse, for det er en god Ting at kunne“.

Saa rejser han af sønder paa og kommer til *Aagaardsholm*. Dér bød han sig til og spurgte, om de ikke manglede en Dreng. „Jo“, siger Manden, „kan du passe Svinene?“ Nej, det vilde han ikke have med at gøre, han vilde ikke være den ringeste Dreng i Gaarden. „Ja, saa har vi ingen Brug for dig, min Ven, saa kan du gaa“.

Nu rejser han af til *Grinderslev Kloster* og byder sig ogsaa til dér. Paa den Gaard kunde han

endda have blevet Faarehyrde, men heller ikke det kunde han faa sig til. Naar han ikke kunde blive Hestepasser, vilde han ikke have Tjeneste. Ja, saa havde de ingen Brug for ham, og han rejser af igen.

Nu vilde Drengen have været sydpaa, men han gaar fejl Vej og kommer østpaa. Det var langt hen paa Eftermiddagen, da han gik fra Grinderslev Kloster, og saa var det blevet mørkt, den Gang han kom næsten til *Eskjær Skov*. Nu blev Fyren bange og turde ikke gaa længere den Vej, hvorfor han drejer af sydpaa og gaar og græder. Saa kommer to Karle op fra Skoven og mødes med ham dér ved Vejen. „Hvad græder du for?“ siger de.

Ja, han var bleven bange, for det han var gaaet vild, og det var blevet saa sildig; han var gaaet ud for at skulle have sig en Tjeneste og havde været paa to Gaarde i Dag, hvor han godt kunde have blevet, det ene Sted som Svinehyrde, det andet som Faarehyrde, men ingen af de Pladser syntes han den Gang om, og derfor gik han videre. Havde han nu været der, kunde de godt have faaet ham hvilket af Stederne og oven i Købet for ingen Ting.

„Aa, det skal du ikke klage dig over“, siger de. „Du kan faa Tjeneste ved vi andre“.

„Ja, men hvad skal jeg tage mig paa?“ siger han.

„Du skal lære at stjæle, for vi er rentud sagt Røvere af Profession“.

„Da var det heldigt“, siger han, „for det er noget, jeg alle mine Dage har haft Lyst til. Men min Moder sagde til mig, da jeg drog hjemmefra, at jeg skulde faa lært at læse, det skulde jeg sætte som Vilkaar hos min Husbond“.

„Den Ting skal ikke være os imellem“, siger de; „vi skal nok sørge for, at du faar det lært“.

Saa følger han altsaa med hjem. De boede inde i Skoven i et Hul ned i Jorden og havde en gammel Moder, der holdt Hus for dem; hun var af de her gammeldags Mennesker, der kun havde ét Øje, som sad midt i Panden, og saa en Patte under hendes Hage. Nu var Drengen dér hos dem om Sommeren og var dygtig til at lære Haandværket, men om Vinteren, da det var smaat med Fortjenesten og Arbejdet, tingede de ham i Kost hos en gammel Bonde i *Mogenstrup*, som skulde lære ham at læse. Dér var han saa i flere Vintre, men hver Sommer var han ude i Røverkulen. Da han saa blev voxen, døde den gamle Mand, og han havde en ung Kone, som Fyren kom til at synes godt om, og hun syntes ogsaa godt om ham, saa han bejlede ad hende og fik Ja. De holdt saa Bryllup, og hans Læremestre var med til Gildet, maaske som Forlovere.

Da han nu saaledes var bleven en bosiddende Mand, tog han jo fat paa Gerningen som Gaardmand og tog ordentlig fat, saa alting blev vel passet og drevet, aldrig gik han ud, og ingen Omgang holdt han med nogen. Det syntes Konen lidt underlig om og lod sig forstaa med det. „Du bliver jo en sær Hjemmefødning, der altid gaar og hænger over mig“, sagde hun. „Du skulde gaa hen og snakke med dine Naboer“.

„Aa, det kommer der ikke noget ud af, det er bedst at blive hjemme og passe, hvad een har“, siger han, og der bliver da ikke mere Snak mellem dem om det.

Men saa kom der Ordre til ham og alle Mændene dér omkring, at de skulde møde i *Skive* med Skatte Korn. Han klagede sig over det til Konen og sagde, at han var saa ked af at komme hjemmefra.

„Aa, det gør ikke noget“, siger hun. „Du kan

tage Karlen med dig. Pigen og mig, vi skal nok passe det herhjemme en Stund“.

„Ja, det er nu godt nok“, siger han. „Men der vil komme fremmede til dig, naar jeg er rejst“.

„Aa, hvad skulde der det for“, siger hun. „Du kommer ingen til, og saa kommer der vel heller ingen til os. Men om saa var, er der heller ingen Fare ved det“.

„Jaja, det kan være galt nok. Du skal tage vel imod dem, og passe nøje paa, hvad de siger“.

Samme Dag, som Manden var rejst, kom der ogsaa to fremmede Karle til hende. Hun kendte ikke videre til dem, men kunde da nok se, at de havde været med til hendes Bryllup; derfor var hun jo lige klog med Hensyn til, hvor de var fra. Hun diskede saa op for dem, det bedste hun kunde, og de fortalte op om et og andet, men ingen Ting af det, de sagde, syntes hun værd at lægge Mærke til. Da de saa gik, havde hun nylig givet Svinene, og de stod og aad af et Trug, der var stilt an udenfor Døren, for den Gang havde de nemlig ikke Svinene inde paa Sti som nuomstunder, de gik ude og bjergede meget af Føden selv. Idet hun nu følger Karlene til Døren, og de gaar forbi Svinet, føler de paa det og siger: „Her er et godt Svin, her bliver noget at pille af.“ Det Ord, tykte hun, var sært nok, for de havde jo ikke noget ved hendes Svin at pille, og var der noget, der skulde pilles af det, saa kunde de vel selv gøre det, men hun lagde da heller ikke den Snak saa farlig meget ved sig.

Om Aftenen, da Manden kom hjem, spurgte han strax, om der ingen fremmede havde været der. Jo, de to Karle, som var med til deres Bryllup, havde været der.

„Naa, hvad sagde de?“ spurgte han helt nysgerrig.

„Aa, de sagde saamænd ingen Ting særligt. Ja, nu mindes jeg rigtignok, at jeg havde nys givet Soen, og den stod udenfor Døren og aad, da de gik, og saa stod de og følte paa den og sagde: Her er en god So, her bliver noget at pille af.“

„Naa“, siger Manden. „Saa skal vi have Soen slagtet, og det skal være strax“.

„Ja, det kan vi da ikke faa gjort inden i Morgen“, siger hun.

„Jo, det maa ske strax, vi maa have Vand i Kedelen og til Kog, vi skal i Lag med det i Aften.“

Naa, saa fik de da ogsaa taget fat paa Slagtingen, de fik Livet af Soen og fik Haarene og Snavseriet af den og fik den op at hænge. Saa mente Konen, det kunde være nok, nu kunde de lade den hænge til i Morgen.

„Nej, det gaar ikke, vi skal have den skaaret ned og gemt, og vi maa ogsaa have den gemt vel. Men hvor skal vi forvare den?“

„Ja, saa kan vi lægge den ind i Ovnen, dér skal den ikke blive saa nem at finde.“

„Ja, det var ikke det galeste Sted“, siger Manden. De fik strax Soen skaaret ned og puttet ind i Ovnen, og saa gik de til Ro.

Lidet efter kommer Tyvene og mærker jo snart, at Svinet er borte. Saa bliver de enige om, at den ene skal gaa om i Haven og bjerge en Børren Kaal, og den anden skal saa først faa at vide, hvor Soen var, og saa bjerge den.

Hvad denne sidste Røver har at gøre, han gaar ind i Kohuset og slaar nogle Kreaturer ud i Gaarden. De kom til at brøle derude og gøre Alarm, og saa vaagner Manden og siger til Konen: „Der er noget galt fat ude ved Høvederne. I har nok ikke faaet dem bundet rigtig i Aftes?“

Jo, det var Konen vis paa, hun havde selv bundet dem. „Det kan jeg ikke forstaa, hvordan det har sig.“

Ja, han maatte da til at ud og se, hvordan det hængte sammen.

Da Manden gik ud af Døren, stod Gavtyven bag ved den og smuttede ind i det samme. Men han kunde ikke finde Flæsket i saadan en Fart. Saa løb han ind i Sovekamret til Konen og skulde da forestille Manden. „Da var det endda koldt herude“, sagde han med Mandens Stemme og pustede lidt. „Det er nok bedst, jeg stræver at komme i Sengen til dig og faar mig varmet. Men det er sandt, hvor var det nu, vi gemte Svinet i Aftes?“

„Det lagde vi i Ovnén, kan du ikke huske det?“

„Jo, det er sandt; jeg maa helst gaa ud og se, om vi har det endnu; jeg gaar jo og dogrer af Angst for, at vi skal blive skilt ved det.“

Dermed rejser han af, tager Soen ud af Bagerovnen og springer af med den ud ad Skoven til. Ja, den var vel ikke saa nem at bære, saa han sprang nok ikke ret stærkt afsted. Lidt efter kommer Manden ind, og han var ogsaa forfrossen og skal i Sengen for at have sig varmet. Saa siger Konen: „Naa, var Soen saa i Ovnén endnu?“

„Soen i Ovnén? Det tænker jeg vel. Jeg har været ude ved Kreaturerne at faa dem bundet ind. Jeg har ikke set efter Soen“.

„Da sagde du for et Øjeblik siden, da du var herinde, at du vilde se efter den, og du lod til, at du ikke kunde huske, hvor vi havde gemt den“.

„Var der nogen, som spurgte efter Soen?“

„Ih ja, kan du nu heller ikke huske, at jeg sagde dig, den laa ude i Bagerovnen?“

„Saa er vi blevne narrede for Alvor, det kan jeg

forstaa!“ siger han og springer op af Sengen igen, kommer i Klæderne i en Jagshast og løber om i Haven, hvor han snapper en Børren Kaal, og saa sætter han tværs over Marken ad Skoven til, for han vidste nok fra gammel Tid, at naar de stjal Flæsk, saa vilde de ogsaa tage Kaal til det. Endelig naar han ham, der gik med Soen, og han vidste ikke andet, end at det var hans Kammerat, da han saa Kaalene.

„Fik du Flæsket?“

„Ja, jeg gjorde, det gik fortræffelig“.

„Da lad os bytte, for du kan gerne være træt nu, saa langt som du har baaret det, saa skal jeg rende æfor af med det“.

Saa faar han Flæsket og smutter til Siden. Et Øjeblik efter vender han om og dasker ganske stille hjemad med Soen.

Imidlertid mødes begge Gavtyve hjemme ved deres Bolig, hver med en Børren Kaal. „Hvad, har du Kaal?“ siger den ene. „Ja, jeg har, og jeg ser, at du har ogsaa Kaal. Saa har vi da Kaal nok, men for lidt Flæsk“.

Nu kunde de forstaa, at de var blevne narrede. Den ene, der havde baaret Flæsket, tøfler af tilbage til Gaarden, imen han kan, og kommer der inden Manden, for saadan en hel So var slet ikke saa nem at rende med. Da sætter Gavtyven sig henne ved Møddingen, som om han var paa en privat Forretning, og skulde da forestille Konen i Gaarden. Idet Manden kommer pustende med Flæsket, siger hun dér paa Møddingen:

„Aa, det var da et slemt Rend, du fik efter det Flæsk, bitte Mand! Sæt det nu opad Væggen dér og gaa saa ind og faa dig en Bid Brød og en Dram at styrke dig paa, saa skal jeg komme ind med Flæsket“.

Manden gaar saa ind og faar sig en Bid Brød, imens han venter efter, at Konen skal komme. Men der kommer jo ingen Kone, for Gavtyven var gaaet ad Skoven til, og saa gaar Manden ind i Sovekammeret. Da ligger Konen dér og sover nok saa trygt i Sengen. Nu kunde han jo nok forstaa, at han var bleven narret igen, og han maa atter afsted for at prøve hans Lykke.

Altsaa tøfler han af. Nu kunde det ikke hjælpe at tage Kaal med tiere, kunde han nok forstaa, og saa maatte der findes paa andre Raad. Da han kommer til Kulen, var Røverne allerede ved at salte Flæsket. Nu vidste han i Førstningen aldrig, hvordan han skulde bære sig ad med at faa dem jaget ud, for ud skulde de, hvis han skulde have Flæsket. Endelig kommer han i Tanker om, at deres gamle Moder fornylig var død, og saa vil han prøve paa at give sig ud for hendes Genfærd for at skræmme dem. Han klæder sig da af og lader sig glide baglænds et Stykke ned igennem Hullet til dem.

Da de hørte noget pusle ved Indgangen, tager en af dem et Lys og vil se, hvad det er. Saa faar han jo Øje paa dette her brede Ansigt med Øjet midt i Panden og Patte under Hagen og bliver da umaadelig forskrækket.

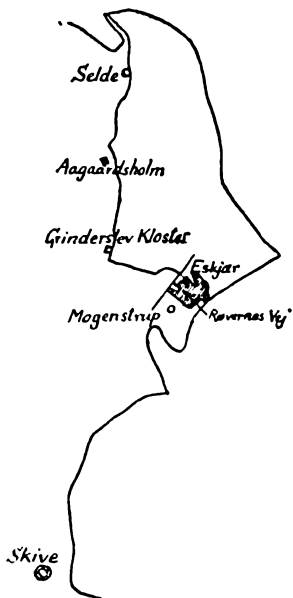
„Aaha!“ raaber han. „Der kommer vor Moder!“ Og han smider Lyset, og saa stejler de begge to ud ad en Bagdør, de havde, og lader klø ad Skoven til. Nu var Manden jo ene Herre i Huset, og han tager sit Flæsk igen, og adskilligt andet, som han syntes om, og gik rolig hjem.

Hen i Dagningen kom de tilbage til deres Kule og kunde nok forstaa nu, hvordan det forholdt sig med det Genfærd. Siden den Tid prøvede de aldrig

paa at stjæle fra ham, de kunde nok skønne, at han havde lært Kunsten ogsaa.

Æventyret indeholder et ganske interessant mytisk Vandremotiv, som er undgaaet min Opmærksomhed, dengang jeg skrev mine Artikler om „Eskjærs Mytologi“ (1924) og „Sallingsk og furlandsk Hedenskab“ (1925). Det er Fortællingen om, at Eskjær Skov rummer „gammeldags Mennesker“, der kun har ét Øje, som de har siddende midt i Panden. Denne Forestilling stammer jo ned fra det græske Jættefolk Kykloperne („Hjul-øjningerne“), som vi kender fra et af Odysseus' Æventyr. Den genfindes hos mange forskellige Folk i Europa, men er ikke egentlig stærkt udbredt i Norden. Efter Listen i Feilbergs „Ordbog over jyske Almuesmaal“ under „Øje“, Sp. 1165, noterer jeg kun to Exempler fra det gamle danske Omraade, nemlig Eva Wigström, „Folkdiktning i Skåne“ 39,160, og Brandt, „Lucidarius“ S. 46 (Person med et Øje i Panden, et i Nakken). Fra det øvrige Norden: Arnason, „Islenzkar thjódsögur og æfintyri“, 11,373; Nordlander, „Trolldom“ 136 (en kværngubbe); endelig Asbjørnsen, „Norske Folke- og Huldre-Eventyr“, 3. Oplag, I, 20, en Fortælling om Hedalskovens tre Trolde, som har ét Øje til skiftevis Brug, medens deres fælles Kone er ene om ét Øje. — Oftere gaar Fortællingen ud paa, at de enøjede Jætter overlistes af snilde Mennesker: Odysseus frelser sig og sine Folk fra Menneskeæderen Polyfem ved at svide hans Øje ud med en spids, glødende Pæl; en Gut i Hedalskoven hugger løs paa den bagerste, blinde Trolde, saa han skriger op og skræmmer den forreste til at tabe Øjet, som saa Guttens Kammerat hurtigt snapper til sig.

I Æventyret fra Eskjær Skov er det et noget andet Motiv: Mogenstrupmanden bruger en Efterligning af Røvermoderens Kyklopansigt til at skræmme Røverne fra Sans og Samling; men stadig gøres der Løjer med den sære Skabning, som de enøjede „gammeldags Mennesker“ har.

Ejendommeligt er det, at den kykloperiske Kælling tænkes at bo i en Hule i Eskjær Skov. Det fører Tanken hen paa den Troldkælling *Môren*, som min Broder og jeg i vor Barndom kendte boende i Kløften mellem Eskjær Skov og Have. *Môr* er en jysk Dialektform for Mare. Jeg har set hende i Drømme; da var hun ganske vist ikke enøjjet, men jeg kan dog ikke fri mig for den Tanke, at der er en Sammenhæng med den gammeldags, enøjede Kælling i Røverkulen i Eskjær Skov.

Ved sit Indhold af det sjældne Kyklopmotiv rager den sallingske Røverfortælling frem blandt de danske Folkeæventyr, der altfor ofte er trivielle Gentagelser af almindelig kendte Vandremotiver. Iøvrigt forekommer det mig ogsaa, at Gavtyvekrigen om det stjaalne Svin er ret originalt fortalt.

Endelig er det værdt at lægge Mærke til, hvor følgestrengt Retningen fra Nord mod Syd fastholdes. Fortællingens Helt starter fra Selde, og passerer sydgaende først Aagaardsholm og dernæst

Grinderslev Kloster. Her forfejler han for en Stund Sydretningen og gør et Slag østpaa mod Eskjær. Der siges, at han ved Mørkets Frembrud kommer nær til Eskjær Skov. Han maa ner tænkes at være naaet til Korsvejen Grinderslev—Eskjær og Tise—Mogenstrup. Da han ikke siges at se Eskjær Gaard, maa der tænkes at have været Træer foran; Søren Peter Øgaard vilde faktisk mindes, at Eskjær Skov i hans Tid endnu havde naaet helt ud til Mogenstrupvejen, og det er der ogsaa Spor af paa Matrikelskortet. Ved Korsvejen drejer Drengen nu atter sydpaa, siges der, dvs. ad Mogenstrup til. Lidt efter møder han de to Røvere, dvs. de kommer østenfra ad den Vej, der gaar fra Eskjær Skov og støder til Mogenstrupvejen omtrent dér, hvor Jens Flades og Per Overgaards Huse nu ligger. Efter at have taget Bolig i Røverkulen kommer Drengen siden til Mogenstrup, og endelig videre sydpaa med Skatte-korn til Skive. Man ser, Hovedretningen nord—syd er stadig fastholdt.

En Eskjær-Dans.

Ved Gudmund Schütte.

Tvermose Thyregods nys udkomne, righoldige Samling „Danmarks Sanglege“ („Danmarks Folke-minder“ No. 38) meddeler efter *P. K. Madsen* fra Idum i Hardsyssel en sallingsk Sangleg, som indeholder Eskjærs Navn; den er optegnet i Rødding. Da Meddelerens Skildring af Legen ikke syntes mig tilstrækkelig forstaaelig, har jeg henvendt mig til Hr. Thyregod, som velvilligst har forklaret mig sin Opfattelse af Fremgangsmaaden; jeg bruger den i det følgende som Grundlag, men tillader mig dog visse selvstændige Gisninger. Jeg gør forud opmærksom paa, at det indledende „trefold“ i første Vers skal udtales med Eftertryk paa anden Stavelse.

Legen startes med Kredsgang, hvorunder der synges:

Trefold, trefold
i Eskjær bold.
Der er kun een i Sallingland,
som drikker af det ferske Vand,
og aldrig ska'
vi gaa herfra,
før du siger, hvem din Kjærest æ',
og hvem du vil følges mæ'?

Imens der synges, gaar Legerne i Kreds om en Person A, hvem vi f. Ex. kan kalde Ane Nielsen. A gaar derefter udenfor Kredsen med en Person B,

der vælges til fortrolig, — lad os kalde ham Bent Olsen —, og hvisker ham i Øret Navnet paa den Person C, — lad os kalde ham Christen Thorsen —, som A vil have. A gaar saa igen ind i Kredsen, og B sammen med de andre Børn. Derefter synges andet Vers:

Ane Nielsen, forlovet (el. forbunden),
 med 15 forgyldene Ringe;
 Bent Olsen, forlovet,
 (skulde rettere være Christen Thorsen).
 med 15 forgyldte Heste.
 Hun hopper saa lettelig over en Bro
 at holde sin Kjærest med Ære og Tro.
 Hop over tre Gange!

B og B's Sidemand sætter saa Fødderne mod hinanden, og nu maa A hoppe over tre Gange uden at røre de andres Fødder. Oprindelig fulgte sikkert Pardans, — A med C —, hvis Springet lykkedes; hvis det derimod mislykkes, raaber de andre Legere, at A er sin Kæreste utro. B skal være inde næste Gang.

Eskjær spiller i Legen vel en lignende Rolle som „Kejserens høje, hvide Slot“ i Legen „Bro, Bro, Brille“, hvor vi altsaa ogsaa hører Tale om en Bro. Men det er et Spørgsmaal, om denne Stedfæstelse er oprindelig; derom mere nedenfor. Hvad der sigtes til med Linjen om at drikke af det ferske Vand, er uklart. Vi kan ane en eller anden mystisk Hemmelighed.

Øvrigt meddeler P. K. Madsen en ret nærstaaende Variant af Legen fra Idum i Ulborg Herred.

Legerne, ulige i Tal, gaar i Rundgang og synger for A, som maa staa i Midten af Kredsen:

Kling, Klang!
 Fuglesang!
 Bispen har en Datter bold.

Disse jen, disse tow, disse lille, grønne Bold.
 Spring for Kil!
 Spring for Kal!
 Spring herud og sig, hvem din Kjærest er,
 og hvem du ynder allerbedst.

A gør efter Ordene og hvisker til een i Kredsen:
 „Dig ynder jeg allerbedst“, og de to bytter Plads.
 De andre nævner Parrets Navne og synger:

Dem ville vi fæste
 med tolv forgyldene Heste.
 Dem ville vi binde
 med tolv forgyldene Ringe.
 Har hun en Kjærest, saa springer
 hun over den letteste Bro.

Istedenfor de sidste Linjer sagdes tidligere i
 Ulborg:

Har du ham kjær,
 saa springer du ham nær.
 Spring alt lige ad ham!

Efter den ulborgske Opskrift synes det, som om
 Midterpersonen A ikke efter frit Valg kan være en
 Pige eller en Dreng, men nødvendigvis maa være
 „Bispens Datter bold“ eller ogsaa Herremands-
 datteren fra Eskjær. Den fortrolige B, der skal
 afløse A som Midterperson i næste Omgang, maa da
 ogsaa være en Pige. Det viser sig fremdeles at være
 en Fejl i den sallingske Text, at B optræder i sidste
 Vers som den Person, der skal fæstes med 15 for-
 gyldte Heste. Her har Ulborgtexten rigtig A's
 Kæreste, C; altsaa bør vi i Sallingtexten indsætte
 Christen Thorsen istedenfor Bent Olsen.

Efter Ordlyden at dømme, synes Ulborgtexten
 at indeholde det oprindelige Førstevers, medens den
 sallingske Text turde være en Blanding af to Vers,

No. 1 og 2. Jeg skulde tro, at Linjerne „Bispen har en Datter bold“ og „i Eskjær bold“ oprindeligt er een og samme. Nemlig:

æ Biskop har en Datter bold

forvansket til:

i Eskj-ær ... bold.

Ordene i Ulborgtexten „disse jen, disse tow“ opfatter jeg som Optakt til „trefold“, selvom det daarlig kan regnes ud, hvordan hele Ordføjningen har lydt. Det er klart, at Linjen maa have endt med „trefold“ som i Sallingtexten, ikke med en Gentagelse af Ordet „bold“.

Indledningsordene i Ulborgtexten „Kling, klang, Fuglesang“ er aabenbart en Variant af „Ring, rang, falder i Sang“, som kendes fra Legen „Bryde Kloster“ (Tvermose Thyregod No. 95). Jeg tænker mig, at samme Optakt har staaet i Sallingtextens første Vers istedenfor „trefold, trefold“.

Slutningsverset er væsentlig det samme i begge Texter; Rimene finder vi snart i den ene, snart i den anden af Texterne.

Jeg skal nu prøve at genfremstille Sanglegens Text. Det gør jeg uden nogetsomhelst Krav paa at gætte rigtig; men jeg synes, Visen er saa morsom, at det kunde være rart at have den i en Form, hvori den lod sig bruge ved Genopførelse af Legen.

Kling, Klang!

Fuglesang!

Æ Biskop har en Dætter bold.

Jen, tow, tre, trefold.

Spring for Kil!

Spring for Kal!

Spring herud og sig, hvem du trolovet est,

og hvem du ynder allerbedst?

(Kling, Klang!
Fuglesang!).
Der er kun jen i Sallingland,
som drikker af det ferske Vand.
Og aldrig ska'
vi gaa herfra,
før du siger, hvem din Kjærest æ',
og hvem du vil følges mæ'?

Ane Nielsen ville vi binde
med femten forgyldene Ringe.
Christen Thorsen ville vi fæste
med femten forgyldene Heste.
Hun hopper saa lettelig over en Bro
at holde sin Kjærest med Ære og Tro.
Har du ham kjær,
saa spring du ham nær!
Hop over tre Gange!

Mon det ikke var en Opgave for sallingske Folkedansere, naar de næste Gang samles til Stævne, da at prøve at genopfriske denne morsomme gamle Leg, som for os har sin særlige Interesse ved at være stedfæstet i Sallingland?

Kvægpesten i Salling 1747—1749.

Af *Kristen Klastrup.*

Hvis man ved den historiske Forskning søger at samle et Overblik, saaledes at der skabes Klarhed over, hvorledes vore Forfædres Liv formede sig saavel kulturelt som materielt og saaledes, at der derigennem vindes større Forstaaelse af vor egen Tid og vort eget Liv, da er der mange begrænsede Omraader for historiske Undersøgelser, og da Fortidsbefolkningen i dette Land i udpræget Grad var Husdyrbrugere og særlig Kvægbrugere, maa det anses for ønskeligt ogsaa at faa Kendskab til, hvorledes deres Liv og deres Kaar som saadanne formede sig. Begivenheder, der i betydeligt Omfang har paavirket denne Side af de gamles Tilværelse, maa derfor være værdige Objekter for Granskning og turde være af mindst lige saa stor Betydning som mange andre Omraader, der er Genstand for historisk Studium, saasom Personalhistorie, Præste- og Degnebiografier og lignende, der — man kunde undertiden synes mere end godt er — optager Pladsen i vore lokalhistoriske Aarbøger.

Den her givne Fremstilling gives paa Grundlag af de Kilder, vi endnu har tilbage, i det allervæsentligste Amtmand *H. Müllers* Indberetninger til Rentekammeret¹⁾ og er et Forarbejde til en samlet

1) R. K. Aalborg og Viborg Stifters Ktr. Efterretninger ang. Kvægsygen i Aalborg og Viborg Stifter 1746—1749, Pakke, Schivehuus Amt Fol. 1—126.

Undersøgelse over Kvægpestens Historie og Indflydelse i Danmark. Det er min Pligt at oplyse om, at denne Undersøgelse foretages med Støtte af Carlsbergfondet og Den grevelige Hjelmstjerne-Rosenroneske Stiftelse, og jeg bringer herved disse Institutioner min bedste Tak for, at ogsaa dette Arbejde er bleven mig muligt, ligesom jeg ogsaa er Arkivarerne paa Rigsarkivet og ikke mindst paa Landsarkivet i Viborg og paa Folkemindesamlingen megen Tak skyldig for forskellig Bistand og elskværdig Hjælpsomhed med at lette mig Adgangen til Materialet.

For Sallings Vedkommende foreligger der kun en Række tørre Tal til Belysning af mit Emne, og nogen særlig underholdende Fremstilling kan derfor ikke gives. Kvægpesten 1745—1782 udgør imidlertid et ikke uvigtigt Led i Danmarkshistorien og er hidtil kun belyst i smaa Brudstykker.

Det maa paa dette Sted være paakrævet at oplyse om, at Kvægpesten er en bestemt, vel afgrænset, meget smitsom og meget dødelig, hastigt forløbende Sygdom hos Hornkvæget, visende sig ved udbredte og ofte dybtgaaende Betændelsesprocesser i Slimhinderne. Den stammer fra Orienten, kaldes derfor ogsaa orientalsk Kvægpest og forekommer den Dag i Dag i Asien og af og til paa Balkan. Næppe er den heller nogensinde udryddet i Rusland og Ungarn, men optræder paa disse Steder mildere, end hvor Kvæget ikke er tilvant til en vis Modstandsevne mod den. Man ved nu, at den ligesom en Række andre ondartede Smitsoter hos Mennesker og Dyr skyldes et saakaldet usynligt (ultravisibelt) Smitstof, filtrerbart gennem fine Filtre. I Kvægpesttiden her i Landet havde man andre Meninger om Kvægpestens Aarsager; men man vidste nok, at

den var smitsom. Her skal dog ikke tales om, hvad man troede, den kom af, ejheller hvad man gjorde for at komme af med den eller for at kurere de syge Dyr.

Om Kvægpest har man Beretninger allerede fra Oldtiden, ja jeg mener, at man i Assyrerkongen Hammurabis Lov fra Aar 2200 før Kristus finder Vidnesbyrd om den²⁾. Den har til forskellige Tider, navnlig i Tilslutning til Krigshæres Fremtrængen, udbredt sig fra sine Arnesteder i Orienten ind over Europa og har ogsaa i flere Perioder raset i Danmark, som altid er bleven smittet fra sydligere Lande.

For Sallings Vedkommende kan vi i et optrykt Brev fra Aar 1375²⁾ finde Tegn paa, at man kendte Kvægpesten, Fædøden: „Efterdi vi Sallingsyssels Indbyggere have befundet det arme Danmarks Rige og Indbyggere at have lidt forfærdelig Skade af Rov og Brand, af Kornets Ufrugtsommelighed, af Fjendernes Grumhed, Braddød, *Fædød* og Fiskens Formindskelse, befrygte vi os at vor Skabers Trusel og Grumhed skal endnu faa Overhaand og dagligen opkomme, besynderlig, fordi at Guds Kirke og Kirkens Personer er meget foragtede og skilt ved deres Friheder“ o. s. v. Det er udlagt: Gejstligheden i Salling søgte at drage Fordel af, at der blandt andre Ulykker var kommen Kvægsyge hertil, idet de bildte Folk ind, at Ulykken kom, fordi de ikke tog Hensyn nok til Kirkens Tjenere, ikke gav dem Gaver nok o. s. v. Dette Forretningsfif vedblev den katolske Gejstlighed at bruge ned igennem Tiderne. Man ser

²⁾ G. Howardy: Hammurabis Lov, 1928.

²⁾ Rasm. Nyerup: Skildring af Tilst. i Danm. og Norge I. Kbh. 1803. Huitfeldt S. 553.

det blandt andet af en i Aaret 1533 trykt Smædevisse mod den papistiske Messe, der i Visen omtales som et Væsen af Hunkøn.

„Ath Faar og Fæe skulle icke wantriffuis
oc icke aff nogen Siuge fordriffues,
der til viste hun baade Raad oc Snilde,
ath de skulle icke fare ilde,
For saadan Konst paa Bondens Benck,
Fick hun offte baade Gaffuer oc Skenck³⁾).

Ogsaa efter Reformationen vedblev man at tro paa, at Kvægsygen var Himlens Straf for Folkets Synder; men det skal vi heller ikke komme nærmere ind paa ved denne Lejlighed. At man ansaa den for en haard Straf, lærer vi af en anden Vise, udkommen 1668, digtet af „Niels Hansen H.“, og kaldet Rusticus queribundus. Et Vers lyder saadan:

„Ofte dør bort Hest og Ko,
ofte mistes Kalv og So,
det er stor Ulykke;
Pengene de ere væk,
saa jeg arme usle Gjek
maae slet gaee istykke.“

At miste sit Fæmon var i gamle Dage sandelig ikke nogen lille Ting.

Den sidste Kvægpestperiode i Danmark strakte sig fra 1745 til 1782, indenfor hvilket Tidsrum man kan skelne 4 Afsnit adskilt ved nogle Aars Mellemrum; men af disse kom Nordjylland, derunder ogsaa Viborg Amt, kun med i de to, og det er altsaa kun den første af disse, der her skal belyses. Overhovedet er det næppe muligt at give nogen nogenlunde udtømmende Skildring af tidligere Kvægpestperioder i Danmark, selv om nok et og andet om disse

³⁾ Danske Magazin II, 62.

ældre Epizootier kan fremdrages. De skyldtes dog ikke alle Kvægpest; men var bl. a. smitsomme Lungelidelser — Lungesot kaldet, optraadte i Salling i Slutningen af det 17. Aarh. — Mund- og Klovesyge, efter hvad jeg har fundet, kendt i Danmark i mange Hundrede Aar — og Miltbrand m. m. Det, der i Fortiden særlig bevirkede „Kvægdød“ og („Hestedød“) har Forbindelse med daarlige Foderforhold, Mangel paa Føde til Husdyrene. Saa-dan har det ogsaa været i Salling.

Hertil kom selve den egentlige Kvægpest ved en fremtrængende Smitte fra Syd, hvor Sygdommen i det 18. Aarhundredes første Halvdel havde forvoldt betydelige Ødelæggelser og ogsaa herhjemme i Danmark havde fremkaldt Frygt. Først i Aaret 1745 blev dog det, man frygtede, til Alvor. I Aarets Begyndelse var Sygdommen i Holsten, hvorfra den trængte op i Jylland og over til Øerne, hvor den blev særlig ondartet og allerede i dette Aar raserende store Omraader dræbte mange Tusinde Kreaturer. I Jylland trængte den dog kun ret langsomt frem, til at begynde med kun i de østlige Egne, og paa denne Maade naaede den i Juni Maaned 1746 til den sydlige Del af det nuværende Aalborg Amt, hvorfra den saa efterhaanden bredte sig Nord over og havde naaet at udrydde 1554 Høveder i Østhimmerland, inden den i November samme Aar naaede over Fjorden ind i Vendsyssel. Her anrettede den derefter meget store Ulykker og havde allerede, inden Aaret skiftede, faaet godt fat.

Men allerede i Februar 1746 havde Kvægpesten, til at begynde med som et mere isoleret Udbrud, vist sig længere Vest paa i Himmerland, nemlig i Gjørup By i Ulbjerg Sogn, lidt Nord for Fjorden hos Bonden Thomas Jensen, som mistede sin hele Besætning

8 Fæhøveder og havde „intet igien uden en Kalf“. Den 22. April havde Sygdommen udraset i Gjørup By med det Resultat, at alt Byens Kvæg — 116 Stk. — var gaaet med saa nær som 7, der havde gennemgaaet Sygdommen. Saadanne Køer, der havde gennemgaaet Kvægpesten, kaldte man „gammelgangs Køer“⁴⁾, de blev, som vi ogsaa for Sallings Vedkommende senere skal se Eksempler paa, meget værdifulde, idet man vidste, at de ikke mere kunde anfægtes af Sygdommen. De arme Beboere af Gjørup By, der den Gang antagelig bestod af 4 Gaarde og 2 jordløse Huse⁵⁾, har ikke haft det godt i den Tid. De har ikke haft andet at leve af end deres hjemavlede Føde og Mælken af de 7 Kreaturer, som næppe alle har været Malkekøer, snarere Kalve og Ungkvæg. Man frygtede nemlig allevegne Smitten saa stærkt, at man ikke turde komme til Gjørup eller i Nærhed af dens Beboere⁶⁾. Naa, Folk den Gang havde jo kun faa Fornødenheder udover, hvad de selv kunde frembringe i deres Agerbrug, skulde ikke have Bud til Købmanden hver Dag, saa Gjørupfolkene kom jo igennem Krisen uden at sulte helt ihjel, men ikke uden at være bragt til Betlerstaven og at have faaet et Knæk, som de sent forvandt. Imidlertid har de været tvungne til at holde sig for sig selv, og der kom ingen Udløbere af „Kvægsygen“ i Gjørup. Som det gik Befolkningen der, maa vi tænke os, at det ogsaa er gaaet i Landsbyerne i Salting, da de senere kom i lignende Situation.

⁴⁾ E. T. Kristensen, *Det jyske Almuesliv I*, S. 180.

⁵⁾ Henrik Petersen, *De danske Landbrug efter Chr. V. Matr. 1688*, S. 265 .

⁶⁾ Skrivelse fra Herredsfoged Chr. Thestrup til Stiftamtmand Guldencrone, Viborg, afd. Hald Amt i førnævnte Pk. i Rigsark.

Den 20. Juni 1746 kunde Herredsfoged Christian Kold dog indberette til Stiftamtmand Guldencrone, at „dend fordervelige Qvæg-Siuge“ var kommen til Lindum Sogn i Nørlyng Herred. Her bredte den sig foreløbig dog kun lidt; men i August Maaned dukkede den op i Langaa Sogn, hvor den paa kort Tid tog Livet af det allermeste Kvæg deromkring uden dog iøvrigt at brede sig stærkt Vest paa i Amtet, den Gang kaldet Hald Amt. Om det nu er fra denne Smittekilde, eller gammel Smitte fra Gjørup By har virket, da Sygdommen ved Decembertide 1746 kom ind i Fjends Herred, kan ikke afgøres; men nok er det, at det skete, og herfra har vi saa Oprindelsen til den Epizooti, der bredte sig ind over Salling, som udgjorde Skivehus Amt og stod under Bestyrelse af Amtmand Müller⁷⁾. Han boede i Viborg; men i selve Salling paa Krabbesholm boede Amtmanden over det nuværende Thisted Amt (da Dueholm, Ørum og Vestervig Amter) Verner Rosenkrantz, der senere, da Kvægpesten fra Salling naaede over til Mors og videre Vest paa ind i Thy, kom til at beskæftige sig med Sygen og udfærdigede en Anordning til dens Bekæmpelse, hvad Amtmand Müller i sit Amt derimod ikke indlod sig paa.

I Skivehus Amt, Salling altsaa, blev Kvægpesten langt alvorligere, end den hidtil havde været i det meget større Halds Amt, hvor indtil Begyndelsen af 1747 kun godt 600 Kreaturer i Indberetningerne er opførte som døde af Kvægsygen.

Under 4. Marts 1747 indsendte nu Amtmand Müller den første af sine mange Indberetninger til

⁷⁾ Henrik Müller „til Astrup“, Hofjunker ²⁰/₁ 1730, Amtmand over Skivehus 23. Febr. 1741. Død 9. April 1755. Fik Embedet som Amtmand efter sin Fader, Selio Müller til Lønborggaard.

Rentekammercollegiet om Kvægsygens Gang i det Amt, „der allernaadigst var ham anbetroet“. Han kunde da melde, at der som Følge af den Kvægsyge, der var indkommen udi Salling, fra 20. Januar til nævnte Dato, var død ialt 145 Høveder.

Ligesom det gamle Slot Skivehus fordem — hvad *Jeppe Aakjær* saa interessant har belært os om⁸⁾ — var det, der først blev indtaget, naar i Krigens Tid Fjenderne stormede ind over Karupaaen, bag hvilken den gamle Borg laa som Sallings svage Forpost, saaledes gik det ogsaa denne Gang, da den mere snigende Fjende — Kvægsoten — overskred Grænsen mellem Halds og Skivehus Amter. Skivehus Hovedgaard var dens første Bytte og blev ikke sparet. Der „henfaldt“ i første Omgang 108 Stude samt 8 Køer og Kvier der paa Gaarden. Denne ejedes af Claus Reventlow, som havde saa mange andre Herregaarde (Astrup, Eskjær m. fl.), at *Jeppe Aakjær* synes, det var sært, han kunde holde til det. Han holdt da ogsaa til at miste sit Kvæg; men paa Skivehus var det et meget uheldigt Tidspunkt, det skete paa. Alle Staldstudene, som snart skulde drives Syd paa, og som betød hele Gaardens Indkomst, stod jo paa Stalden. Hvormange, der var, kan vi ikke faa at vide, endskønt der fra Hovedgaardene aarlig blev indsendt Indberetninger til Stiftamtmandene over Antallet af Staldstude, og saadanne Opgørelser endnu findes i de fleste jyske Amtsarkiver; men Skivehus' Amts Arkiv laa 1749 hos Byfoged Claus Sommer i Skive, og da der saa kom Ildebrand i Byen den 2. April samme Aar, for-tærede Luerne de mange gode Oplysninger, Amtsarkivet kunde have givet, ogsaa Beretningerne om

⁸⁾ Samlede Værker V, S. 245.

Sallingstudene. Claus Reventlow havde mange Bekendtskaber, han havde været Stiftamtmand over Aalborg Stift og Amtmand over Aalborghus, Børglum, Sejlstrup og Aastrup Amter, men blev meget mere, nemlig Gehejmeconferentzraad, Højesteretspræsident m. m., og maaske havde han faaet at vide, at den fynske Landfysikus, Dr. Carl Musæus, som man, da Kvægpesten i 1745 kom til Fyen, havde tyet til som en Slags Embedsdyrlæge, havde anbefalet ikke at bie for længe med det syge Kvæg, saa det blev „den høje Tid at slage dem for Panden“. I hvert Fald ventede man paa Skivehus ikke, til Kvæget døde af sig selv, men slagtede en Del af det og brugte nok af Kødets og Talgen, som vi ved, man gjorde det andre Steder. Talgen, i det mindste, havde man Lov at bruge⁹⁾.

Man var jo nu inde i Salling opskræmt over dette Varsel om Kvægsygens Fremgang, og en Mand i Hindborg troede ogsaa, det var galt fat hos ham, da to af hans Køer blev syge, og den ene døde; men den anden kom sig igen, og det blev ikke til mere, saa Manden havde ikke haft nødig at fare til Sognefogden, for at denne kunde lade gaa videre til Herredsfoged og Amtmand, at Kvægpesten nu ogsaa var kommen til Hindborg, hvad den altsaa ikke var og heller ikke senere kom. Den ene døde Ko i Hindborg bliver dog ved at gaa igen i hver eneste af Amtets henimod 130 Indberetninger til Regeringen om Kvægsygen i Salling. Saaledes kan der være enkelte smaa Fejl i disse Opgørelser; men disse Begyndervanskeligheder med at erkende Sygdommen har dog

⁹⁾ Først ^{27/9} 1747 kom dog kgl. Rescript, at hver Mand selv skal tage Huden og Tælgen af det bortdøde Kvæg og det saa straks nedgrave.

ingen Betydning nu, da der snarere er gaaet flere Kreaturer med, end man har faaet optegnet. Sognefogderne, som hver fra sit Sogn skulde sende ugentlige Beretninger til Herredsfogden, synes at have været noget efterladne. Mestre i den ædle Skrivekunst var de jo ikke heller. I de Fæsteprotokoller, der findes fra Salling, er Fæstebrevene paa den Tid næsten uden Undtagelse af Fæsteren underskrevet med 3 store Bogstaver, videre har Sallingbønderne den Gang ikke kunnet drive det. Omtrent halvtreds Aar senere i Tiden var man i et Sogn i Nordsalling forlegen for en Sognefoged og da helst en Mand, der kunde læse og skrive. Da viste det sig, at der i Sognet kun var een Gaardmand, der opfyldte disse Fordringer, og ham vilde Herredsfogden ikke indstille til Stiftamtmand Sehested, fordi den skrivekyndige Gaardmand desværre var „slet fordrucken“¹⁰⁾. De allerfleste Beretninger til Herredsfogden er for Sallings Vedkommende sikkert indsendt af Jordegodsejerne eller deres Fuldmægtige. Men alt i alt kan man sikkert regne med, at der i det mindste er død det opgivne Antal Hoveder, medens man maa tage Tidsopgivelserne med nogen Reservation, da Indberetningerne undertiden er noget forsinkede.

Samtidig med sin Beretning om Kvægpesten paa Skivehus meddeler Amtmand Müller, at Sygdommen ogsaa er kommen til Harre Sogn, hvor Tøger Nielsen har mistet 12 Køer og Ungfæ, og to andre Mænd, der hørte til Niels Olufsens Gods der i Byen, tilsammen havde mistet 16 Køer og Ungfæ fra den 20. Januar til den 4. Marts.

¹⁰⁾ Viborg Stiftamts Arkiv.

Men videre end de angivne Steder „har til Dato denne bedrøvelige Svaghed, Gud være æred, her i Amtet ikke udbred sig, og for at hindre dends Komme i Schivehuus Amt er brugt ald menneskelig Forsigtighed. Da derhos som noget *Notable* maae meldes, at selv samme Tiid, som Svagheden yttrede sig paa Schivehuus, som er yderst i Amted, begyndte dend og i Harre Sogn og Bye imellem hvilke begge Steder er 2 Miile, da ingen fra det eene Sted kom til det andet, Harre og ligger midt i Landet og ikke grendser paa nogen Steder, hvor der har været eller er Svaghed; Og som Svagheden i Begyndelsen som og endnu gik gandske langsom frem, forestillede ingen sig, at det var denne almindelige Fæe-Sygdom, som det dog nu befindes at være. Skulde dend | : som Gud dog i Naade afvende :| fremdeeles continuere skal derom ugentlig vorde indsendt Relation.“

Saaledes skriver Amtmanden uden nærmere at angive, hvori den paaberaabte Forsigtighed bestod; men det har sikkert kun været den, at Folk har undgaaet de besmittede Steder. Der var udgaaet kgl. Forordninger om Forholdsregler; men de var ophævede igen, og i Virkeligheden var det nærmest overladt til Folk selv, hvorledes de vilde forholde sig; men Kvæget skulde dog graves 3 Alen ned, Hundene holdes bundne o. s. v. Müller er jo klar over, at der maa være sket Smitteoverførelse til Harre, kun ved han ikke hvordan. Foreløbig vedblev de ny Tilfælde af Kvægpesten imidlertid at forekomme ret spredt, og Sygen udbredte sig kun langsomt; endnu den 11. Marts var den kun paa Skivehus og i Harre By. Det første Sted var der død eller slagtet yderligere 7 Høveder — med de tidligere ialt 123, hvorved den første Omgang af

Kvægpesten der paa Gaarden var endt, og kun nogle faa Kreaturer kan have været tilbage — og i Harre var flere Besætninger angrebne paa Hostrups og Niels Olufsens Godser. Det var dog ikke værre, end at det tog to Maaneder, inden 46 Kreaturer var døde i Harre By.

Der er ingen Tvivl om, at den langsomme Udbredelse til at begynde med skyldtes, at Kreaturerne stod paa Stald i Forbindelse med Befolkningens Frygt for at komme til de befængte Steder. Som en Slags sagkyndige havde man, da Kvægpesten kom her til Landet i 1745, taget sin Tilflugt til Lægerne; men da det ingen Nytte gjorde, opgav man det igen¹¹). Der var jo ogsaa kun saa ganske faa egentlige Læger i Provinsen den Gang. Her i Midtjylland havde man en saadan i Viborg, han kaldtes Provincialmedicus; i Skive havde man vel en Bartskær, ellers var der jo Barberen og Kvaksalverne; men der foreligger intet om, at man har taget slige Folk paa Raad her i Salling, det skulde da lige være de sidstnævnte. Ellers var der jo „kloge Folk“ og Smeden at ty til. Grovsmeden var i Almindelighed at betragte som den Tids Dyr læge, dog ikke enhver Smed, men saakaldte Kursmede. I Mariager var der paa den Tid en saakaldet Fanesmed, en Mand, der var ansat som en Slags Militærdyrlæge ved Kavalleriet. Han praktiserede hos Bønderne vidt omkring og var vistnok den nærmeste ved Skive af den Slags. Forøvrigt gav Kvægpesten Anledning til, at der 1773 oprettedes en Veterinærskole i Danmark; men ikke før 1804 kom den første Mand med Uddan-

¹¹) Herom faas nogen Underretning i min Afhandling: Physici som Dyr læger. Medlemsbl. f. D. d. Dyr lægeforening 12. Aarg., S. 35—48.

nelse derfra til Salling. Han hed Anders Johansen og var fra Ramsing. Slige Folk havde man altsaa ikke den Gang hverken i Salling eller andre Steder. I vore Dage er det ved en Lov af saa ny Oprindelse som 1920 bestemt, hvad der skal gøres, hvis en sagkyndig her i Landet træffer paa Tilfælde af Kvægpest. Der er al mulig Grund til at tro, at Sygdommen, om den atter indfandt sig, ikke saaledes som i 1747 vilde blive bedømt som værende noget andet og mindre farligt.

Som sagt, saa det i Salling i Marts Maaned nævnte Aar ikke meget ud til, at den skulde blive saa farlig. Ganske vist optraadte Sygdommen i Slutningen af Marts Maaned midt imellem de to Udbrudssteder, nemlig i Tustrup By, Jebjerg Sogn, hvor der fra 25 Marts til 1. April døde 5 Høveder. Mere blev det ikke til i den By, og det syntes derefter en Maanedes Tid, som Sygdommen skulde standse; men de, der slog sig til Ro med det, fik sig en slem Skuffelse, da den med overmaade Hæftighed pludselig slog sig løs i det nordligste Salling, begyndende paa Hovedgaarden Kjeldgaard i Selde Sogn. Efter Indberetningen døde paa Gaarden i 3 Uger — fra 27. April til 15. Maj — ialt 98 Stk. Kvæg. Rundt omkring Hovedgaarden laa dens Bøndergods, det allermeste af Selde Sogn hørte under den, og i Begyndelsen af Maj bredte Smitten sig da til Bøndernes Kvæg, hvoraf der til 15. Maj dog kun var død 4 Stk. Kjeldgaard ejedes da af Herløv Stjernholm, og det har naturligvis været en meget alvorlig Sag for ham, at ikke alene hans eget Kvæg paa Gaarden døde; men at ogsaa hans Bønder maatte miste deres. Foreløbig tegnede det dog ikke saa meget til, at dette sidste skulde ske. Bønderne i Selde slap nogenlunde i Maj Maaned. I Tiden fra

15. til 20. Maj døde kun 7 af deres Høveder og fra 20. til 27. Maj kun 4; men der er dog ingen Tvivl om, at Sindene hos Bønderne i Salling alligevel har været stærkt opskræmte, fordi ingen jo kunde vide sin Besætning sikker, og fordi Kvægpesten samtidig havde bredt sig saa smaat til de omliggende Sogne. Rygterne om Kvægpestens næsten utrolig store Ødelæggelser i andre Landsdele, navnlig paa Øerne og nu sidst i Vendsyssel, havde jo selvfølgelig ogsaa naaet Salling, antagelig i forstørrede Gengivelser.

Midt i Maj kom der nu ogsaa et Par Tilfælde i Aasted Sogn, nemlig i Nissum og i Hjordbusk, hvor der døde nogle faa Kreaturer. Imidlertid gik det slet ikke saa rask med at faa de øvrige Besætninger smittede; endskønt Kreaturerne jo nu forlængst var kommen paa Græs. De kom jo altid tidlig ud i gamle Dage; men de Gaarde, hvor Smitten var, har sikkert faaet Bud om at holde deres Kvæg inde eller i det mindst for sig selv paa Fællesgræsgangen. Som sagt var der udkommen en Række Forordninger om Kvægsygen, Kvægmarkeder var forbudt; men hele dette Lovgivningsværk havde næppe nogen større praktisk Betydning og skal ikke omtales her. Iøvrigt havde Jydske Lov (3. Bog Cap. 55), samt Christian V. Danske Lov (5. Bog 12. Kap. 7. Art.) en Bestemmelse om smitsom Hestesygdom (Skab), en Bestemmelse som i en Række Landsbyvedtægter er gjort gældende for Kvægsygdom, og som antagelig har været indgroet i Befolkningen og derfor ogsaa bragt i Anvendelse i Kvægpesttiden¹²⁾.

Disse Forholdsregler har vel været Aarsag i, at der i Slutningen af Maj Maaned fra 20. til 27. Maj

¹²⁾ Herom se: Kristen Klastrup, Gammel nordisk Lov og Vedtægt om Husdyrhandel og Husdyrsygdomme. Maanedskr. for Dyrlæger, Bd. 41.

kun „hendøde“ 4 Høveder i Selde Sogn og i Nissum kun 2. I den følgende Uge døde der ogsaa kun 7 paa Kjeldgaards Gods i Selde og 2 paa Østergaards i Nissum; men nu var Smitten endvidere kommen til Junget By, hvor der af Jungetgaards Gods var død 5 Høveder i den Uge. Fra den 3. til 10. Juni døde der i Selde paa Kjeldgaards Gods 11 Kreaturer, og nu begyndte Svagheden at gribe alvorligt om sig. I den følgende Uge til den 17. Juni døde sidstnævnte Sted 18 Kreaturer, i Junget By 9, og endvidere et Par Stykker i Nissum, men i Tiden fra 17. til 24. Juni døde ialt 40 Kreaturer, deraf de 33 i Selde og 7 i Junget. Indenfor de samme Omraader holdt Sygen sig ind i Juli Maaned, og der døde til at begynde med omved 40 Kreaturer om Ugen. I Ugen fra 18. til 25. Juli døde 45 Høveder, og nu havde Pesten bredt sig til Torum Sogn, hvor der i Hinnerup By paa Jungetgaards Gods var død 8 og for Selvejer Jens Mæhlén 2 Høveder. Samtidig var der paa Smittens hidtidige Arnested, Selde Sogn, død 22. Selde Præst Hr. Ole Vestergaard kom nu ogsaa til at dele Skæbne med sin Svoger, Herremanden paa Kjeldgaard. Præsten var nemlig gift med Gundel Marie Stjernholm fra Kjeldgaard. Det var vel derfor under Paavirkning af det gejstlige Par i Selde Præstegaard, at Herløv Stjernholms Søn Rasmus lod sin Søn, som 1770 blev Sognepræst for Roslev-Rybjerg og senere Provst, studere. Hr. Ole Vestergaard, som nok var en stor Agrar, havde ikke saa faa Kreaturer, i hvert Fald saa mange, at han kunde miste ialt 11 af dem. Det tog ganske vist en Maaned Tid; men saa har det jo ogsaa nok tyndet svært ud i Besætningen.

Da der var gaaet et halvt Aar, efter at Kvægsygen var begyndt paa Skivehus, var der i hele Salling død ialt 527 Høveder. Sygdommen var jo da

forlængst ophørt paa Skivehus og i Harre, og de faa Besætninger, der havde været befængt i Aasted Sogn, var kommen igennem det med forholdsvis ringe Tab; men derefter kom en Tid, hvor Smitten fra sin faste Borg i Selde med de fremskudte Stillingen i Torum og Junget Sogne aad sig rundt ned over Salling og i meget følelig Grad efterlod sig en Ødelæggelse af Bøndernes, Præsternes og Herregaardenes Kvægbestand og et betydeligt Svind i de græssende Hjorder rundt omkring paa Byernes Fællesmarker. Ja, flere af disse blev ganske tomme for Kvæg. Fra Engdragene i det nordlige Salling, hvor Høbjærgningen jo nu var endt, og Kvæget græssede, bredte Smitten sig Syd over.

I Ugen fra 15. til 22. Juli døde 24 Høveder, alle i Selde og Junget Sogne samt i Hinnerup; men i den sidste Uge i Juli gik Tabet op til 71. Stadig var det Selde, der maatte holde for, denne Gang med 46, alle paa Kjeldgaards Gods. Resten fandt Døden paa Junget og Hinnerup Marker. Sidstnævnte Sted fandt Selvejer Jens Jensen Tye 6 af sine Høveder døde. I Øster Møjbæk (Mødbek) gjorde samtidig Jep Pedersøn Qvist, Fæster til Viborg Skole, dog lignende sørgelige Opdagelser, og endelig var Kvægpesten fra Hinnerup kommen til Rybjerg By, hvor Bertel Christensøn, Fæster til Nørgaard, var den første, der maatte holde for, i den første Uge med 3 af sine kære „Fæeshøveder“.

I Begyndelsen af August tog Dødeligheden til, saaledes at der i de tre hidtil hjemsøgte nordligste Sogne i Nørre Herred døde omtrent 11 Kreaturer om Dagen, medens Sygdommen begyndte at brede sig i Rybjerg Sogn, hvor førnævnte Bertel Christensen, ogsaa kaldet Storgaard, og en af Hegnets Fæstere, Jørgen Pedersen, maatte holde for. Værst

var det dog endnu i Selde, hvor Bønderne stadig havde Arbejde med at slæbe Kadavere til Graven, hvor de kuledes sammen som Roer eller Kartoffler i vore Dage. I Hinnerup og Junget var det dog knapt saa galt.

Omtrent paa det Standpunkt holdt Kvægpesten sig nu August Maaned ud, der døde omkring ved en halv Snes Kreaturer om Dagen og næsten alle i Selde, Junget og Torum Sogne. Tager vi Selde Sogn Maaneden ud, var Tabet saaledes: Fra 5. til 12. August 30 Høveder, fra 12. til 19. August 12, og derefter til 2. September 29. Ogsaa i Junget Sogn gik det ilde til. I de nysnævnte Uger mistede dette Sogn henholdsvis 15, 25 og 60 Kreaturer, deraf i den første Uge 7 i Grættrup By, hvor jo Tise Præst fra gammel Tid, da Grættrup havde sin egen Kirke, havde sin Præstegaard. Dens Kvæg blev samtidig smittet, og 9 døde inden Udgangen af August, ligesom Junget Præst nu ogsaa begyndte at miste af sit Fæmon. Overhovedet gik Præsterne ved denne Lejlighed ikke Ram forbi, og det er jo troligt nok, at de Bønner, de i Embeds Medfør efter Regeringens Ordre maatte bede i Kirkerne, for at denne Landplage maatte standse, derfor blev fremført med størst mulig Kraft. Men desværre; Kirkebønner viste sig at være en daarlig Kur mod Kvægpest. Der var jo ogsaa dem, der den Gang mente, at et Pulver var bedre. Landet over blev der brugt Pulvere og meget andet i lange Baner; men i Indledningen er jo sagt, at den Slags Ting ikke skal omtales paa dette Sted. Nogen Nytte gjorde det, man forsøgte, da heller ikke, og Kirkebønnerne havde dog den Fordel, at de var billige. Set fra et verdsligt Standpunkt kunde man mene, at Kaffebønner havde været bedre; men de var jo skrækkelig dyre og sjældne.

Af stor Betydning blev det imidlertid, at Præsten i Hjerik, Hr. Søren Bøgeskov, ikke kunde holde sit Kvæg fri for Smitten. Midt i August begyndte det at dø for ham, og i Løbet af 3 Uger var han berøvet 25, saa *meget* kan han ikke have haft igen; men værre var det, at hans Kvæg smittede Omegnens og blev Udgangspunkt for en betydelig Ødelæggelse af Kvæget i Vestsalling i de kommende Maaneder.

I Torum Sogn var det vedblivende Hinnerup By, det gik ud over. De Fæstebønder i denne By, der hørte under Kjeldgaard, mistede i August Maa-
ned 24 Kreaturer, ogsaa Selvejerne Jens Mæhlsens og Peder Laursens Kvæg i Hinnerup døde i den Tid, ligesom Jungetgaards Fæstere i Byen mistede en Del af deres.

I Ø. Møjbæk hos Jep Pedersen Quist og Jens Christensen huserede Sygen paa samme Tid slemt, den første gravede 8 Hoveder ned til de 6, der allerede var gaaet samme Vej, og den sidste kom i mindre end 14 Dage af med 10.

Med sin Beliggenhed mellem Junget og Hinnerup kunde Møgelorum naturligvis i Længden ikke undgaa Kvægsygen, og omkring den 20. August begyndte den da ogsaa der i Byen hos Eskærs Fæstere, som paa en halv Snes Dage mistede 6 Kvæghoveder.

Endnu var Kvægpesten ikke kommet længere Syd paa end til Rybjerg Sogn; men i Slutningen af August bredte Smitten sig fra Rybjerg til Rærup By i Grinderslev Sogn, alt medens Sygdommen bredte sig godt i Rybjerg By. Den eneste Fæster, Eskær havde i Byen, mistede paa en Uge 3 Kreaturer, Jesper Christensen under Nørgaards Gods 6, Jens Mikkelsen og Peder Jørgensen, begge Fæstere

under Hegnet, henholdsvis 8 og 3, og Jørgen Peder-
sen, der var den næstførste i Rybjerg, der kom med,
mistede til den 12. August ialt 9 Kreaturer, hvor-
efter Sygen begyndte hos de ovennævnte samt hos
Grinderslev Fæstere i Byen og hos Hans Jensen, der
„tilhørte“ Frøken Sehested i Viborg. Da September
Maaned begyndte, var Kvægpesten saaledes i fuld
Gang i Rybjerg By, hvor Kvæget allerede for en stor
Del laa i Jorden og, hvis Loven var fulgt, endda med
3 Alen Jord over sig i Fækulen.

I Rærup begyndte Kvægpesten hos Grinderslev
Fæstere ($2\frac{6}{8}$, 3 Kreaturer døde), hvorfra den bredte
sig til Astrup Fæstegods i Byen ($2\frac{2}{9}$, 6 døde).

Hidtil var Kvægsygens Fremstød mod Syd
gaaet ret langsomt, og kun de tre nordøstlige Sogne
havde rigtig faaet at vide, hvad Kvægpest vil sige.
Begyndelsen af September 1747 blev imidlertid et
meget alvorligt Vendepunkt i Kvægpestens Hærgen
i Skivehus Amt. Og det er ikke svært at forstaa,
hvorfor netop denne Aarstid og de følgende Maane-
der gav „den bedrøvelige grasserende Fæsyge“
større Betingelser for baade at grassere og at sprede
Bedrøvelse. Nu var nemlig Høsten endt, Ævret var
opgivet, de indhegnede Forter og Fenner, hvor
Kvæget græssede, medens Kornet stod paa Vangene,
som vel ogsaa var indgærdede, havde næppe længere
Græs nok. Der maatte skaffes Fridrift over alle
Arealer, hvor Kvægføde var at finde, derfor maatte
Vangeleddene lukkes op, og Hjordene spredes. At
der derved frembød sig store Smittemuligheder kan
enhver forstaa. Paa Sjælland havde man talt om
den store Kvægdød eller det store Kvægstyrt, og
hvis Kvægdøden saaledes som Menneskedøden har
en Le, saa blev den i disse Efteraarsmaaneder af
1747 svunget i Salling, saa at enhver kunde se, at

den store Kvægdød var Høstmanden. Aldrig siden og næppe før har en lignende Nedmejning af de Hjorder, som alle Dage var Sallingboens største Rigdom og Eksistensmulighed, været set. 1747 blev et Aar, Salling længe mindedes, Sagn om den Tid har holdt sig til vore Dage. Vi skal senere se lidt paa hvordan.

Kvægpesten var som et „Guds Vredes Riis“, der i disse tunge Dage piskede de i Forvejen af Skæbnen langt fra begunstigede Bønder, og ogsaa Herremændene fik deres Snært. Naar Kvæget døde for Fæstebønderne, kunde de jo ikke svare deres Afgifter, og ganske vist var de, der havde haft Kvægsygen, fritaget for to Kvartalers Skat af Hartkornet; men alligevel paadrog de sig store Restancer. For at faa dem paa Fode igen, maatte Herremanden hjælpe dem, dels ved at give Afkald paa nogle af deres Ydelser og dels ved at give dem nyt Kvæg til Gaardene. Somme Tider afstod en saadan ved Kvægpesten ødelagt Bonde ogsaa — mere eller mindre frivilligt — sit Fæste til en anden, som Herremanden dels med Lempe, dels ogsaa ved direkte eller indirekte Tvang fik til Gaarden og saa hjalp i Gang igen. Ofte var det en Landsoldat, som blev fritaget for Tjeneste i Militzen imod at overtage en forfalden og næsten øde Fæstegaard. Herpaa haves der ikke faa Eksempler fra Salling, men det maa indrømmes Herremændene, at de ofte foruden at skaffe de allernødvendigste Redskaber og Kreaturer ogsaa byggede de brøstfældige Huse op igen, eller gav Bygningsmateriale dertil. Gaardene her i Salling synes, saavidt det kan ses af Fæsteprotokollerne, at have bestaaet af en Raalling, eller som man ogsaa sagde Isterrad (Betegnelsen Stuehus var dog ogsaa almindelig), et Fæhus og en Lade, i hvilken der var ind-

rettet Hestestald i den ene Ende. Det var altsaa i Reglen trelængede Gaarde; men Husene var jo klinede op, og til dette krævedes ikke Alverden af Byggemateriale. Avlsredskaberne bestod paa hver Gaard af en Plov af Træ med lidt Jernbeslag, en Harve, Spade, Skovl og Greb, en Skærekiste med Kniv samt i Reglen en „Saug“ og en Økse. Det hele af den Slags vurderedes i Reglen ved Fæsteskifter til 4—5 Rdl., altsaa den normale Værdi af en almindelig Ko. Om Besætningernes Størrelse og Værdi skal vi senere give mere udførlige Oplysninger. I Kvægpesttiden var det i Landet som Helhed ikke sjældent, at Fæsterne efter at have mistet deres Kvæg rømte fra Gaarden. Noget saadant kan ikke med Bestemthed siges at være sket i Salling. (De væsentligste Kilder til disse Oplysninger er de bevarede Fæsteprotokoller fra Sallings Herregaarde. Disse Protokoller findes paa Landsarkivet i Viborg).

Det er alt i alt en given Ting, at det kneb nok for Herremændene at holde Stillingen og holde Fæsterne nogenlunde ved Magt. For Herløv Stjernholm paa Kjeldgaard var det dog en Trøst, at han — uvist af hvilken Grund — blev adlet i det Aar, hvor Kvægpesten var saa slem ved hans Gaard og Gods; men den Trøst var jo kun de ganske enkelte beskaarne og skæppede saa lidt i Kassen.

Hvis vi nu ved dette Vendepunkt i Kvægpestens Gang over Salling standser et Øjeblik og ser paa, hvor den hidtil havde huseret paa denne Halvø, vil vi se, at der til September 1747 var død omtrent et Tusinde, nøjagtig 969, Kreaturer af Pesten. Tæller vi Tabet sammen sogne- og byvis og opfører de angrebne Steder efterhaanden, som de kom med, vil vi faa følgende Billede. Tallet angiver bortdøde Hoveder.

Skivehus Hovedgaard	123
Harre Sogn og By	46
Jebjerg Sogn, Tustrup By	5
Kjeldgaard, Hovedgaard	98
Selde Sogn, Fæstegods	317
Aasted Sogn, Nissum	8
Aasted Sogn, Hjordbusk	3
Junget Sogn og By	181
Junget Sogn, Grættrup	16
Torum Sogn, Hinnerup	73
Torum Sogn, Ø. Møjbæk	25
Torum Sogn, Møgeltorum	7
Rybjerg Sogn og By	46
Grinderslev Sogn, Rærup	9
Hjerk Sogn og By	12

Ialt... 969

Foruden de øgede Smittemuligheder, der i Slutningen af August Maaned fremkom ved de ændrede Græsningsforhold, var der en anden Ændring, der samtidig opstod, og som fik stor Betydning. Det var det, der skete, da Smitten fik et nyt Udfaldssted fra Hjerk og bredte sig fra Præstens Kvæg til Bøndernes. Derved blev der et vestligt og et østligt Omraade for Kvægpestens Hærgen i Salling. Det østlige var jo det, der havde sit Udgangspunkt fra Selde. Et Forhold, som ogsaa havde stor Betydning for Smittens videre Udbredelse, var det Samkvem, der i Høstens Tid uundgaaeligt fandt Sted mellem Bønderne. Indhøstningen skete under saadanne Former, at Bønderne fra flere Byer samledes. En sjællandsk Godsbestyrer¹³⁾ havde, da Kvægpesten to Aar før paa samme Aarstid begyndte sin Hærgning paa Sjælland, skrevet til Rentekammeret, at

¹³⁾ Brev fra Amtsforvalter Ulstrup, Hirschholm, til Rentekammeret 18. Aug. 1745. Efterretn. ang. Kvægsygen i Sjællands Stift 1745—47, Rigsark.

det var umuligt at holde Bønderne fra hverandre i denne Tid, da de „ligesom Bier omsværmede paa Markerne med Sæden at høste og bærge baade til Hove og Hjemme“. Det samme maa have været Tilfælde i Salling nu i 1747. Hovedgaarde som Kjeldgaard og de fire i Grinderslev Sogn, hvor der var eller kom Kvægpest i næsten alle Landsbyer, hvor de havde Fæstegods, kunde jo ikke lade de Bønder, som havde Kvægpest i Besætningerne blive hjemme fra Hovarbejdet. Man vidste imidlertid godt nok den Gang, at Kvægpestsmitten kunde overføres ved Mennesker og deres Tøj; men hvad skulde man gøre. Avlingen kunde jo ikke blive staaende paa Marken, og senere var der Efteraarsplojningen, som ikke heller kunde forsømmes. Her maatte altsaa Hovbønderne samles, og Følgen blev, hvad man ogsaa mange Steder, naar man studerer Kvægpestens Opkomst paa spredtliggende Herregaardsgodser direkte kan iagttage, at Bønderne fik Kvægpesten med sig hjem fra Hovedgaarden. Ved Siden af anden Daarligdom kan man derfor godt give Hoveriet en Del af Skylden for, at Kvægpesten bredte sig saa stærkt. Fællesdriften i det hele taget bevirkede den Spredning af Kvæg sygdommen, som de udviklede Samfærdselsmidler, det stærkere Samkvem og Samlermejerierne kan blive i Nutiden.

Omslaget i Kvæg sygdommens Heftighed i Salling kom imidlertid og viste sig først ved, at der i den sidste Uge af August kom en voldsom Stigning i Udbredelsen og Dødeligheden, nemlig fra 48 i den foregaaende Uge til 145. Vi har allerede set, hvor disse Ofre fandt deres nytteløse Endeligt, og i den første Uge af September fik de Følge af 108 andre. Derefter steg Tallet af døde i den derpaa følgende Uge til 200, i den næste til 228 og derpaa i Septem-

bers sidste Uge til 247 for endelig i den første Uge af Oktober at kulminere med 281 Fæshøveder. I disse 5 Uger døde der saaledes i Salling mere Kvæg end i de første 8 Maaneder, efter at Pesten var begyndt.

Disse store Tab fremkom, som antydet, fordi Vestsalling nu ogsaa var kommen med i Epizootien, takket være Fremstødet til Hjerk. Allerede inden 9. September havde Kvægpesten fra Hjerk Præstegaard bredt sig til flere Besætninger i Sognet, hvor Kvæget saa smaat begyndte at dø, nemlig i Hjerk By hos Jens Kusk, Fæster for Præsten i Higelse i Thy, Jens Tomassen, Fæster for Irup, og Iver Pedersen, Fæster under Bustrup. Tillige var Bajlum By bleven befængt, en Fæster under Krabbesholm, en anden (Niels Andersen) under Højris, og endelig en tredie, hvis Gaard ejedes af „de Roede“¹⁴⁾ havde mistet Kvæg, den sidste, som hed Christen Pedersen, endda 11 Stk. I de nærmeste Dage derefter døde der for disse Folk og nogle flere i Hjerk By og Bajlum en hel Del mere, navnlig var det Hostrup Fæstere, det nu kom til at gaa ud over baade i Bajlum og Vium. Nævnte Niels Andersen i Bajlum mistede særlig mange. Længere hen i September blev det rent galt baade i Bajlum og Vium, det ser ud til, at alle Gaardene i disse Byer har faaet Smitten, og at saa godt som alt Kvæget *der* er uddød. I Hjerk By, hvis Bønder var Fæstere for flere forskellige Godsejere, blev Kvægsygen almindelig mod Slutningen af September Maaned. Foruden førnævnte Fæster havde Irup i Hjerk ogsaa Anders

¹⁴⁾ Roede eller Rohde var antagelig Christian R. Kromand ved Sallingsund i Nautrup S. Hans Kro hørte under Højris paa Mors. (Medd. af cand. mag. J. C. Hansen).

Knudsen, som selvfølgelig kom til at dele Skæbne med sine Bysmænd. Ritmester Rauns Arvinger havde ogsaa Gods i Hjerk, hvor Kvæget døde*).

Det var ogsaa henimod Slutningen af September, at Smitten kom over paa den anden Side af Noret til Krejberg Sogn og begyndte i Ginderup og Andrup Byer. Næsten alle Fæsterne i Ginderup hørte under Bustrup, antagelig 7. Inden September gik ud, havde de mistet tilsammen 28 Hoveder, medens den eneste Fæster, Spøttrup havde i Byen, for sin Part mistede 5. Af Nørre Andrup Bys 8 Gaarde havde Bustrup ogsaa Hovedparten, vistnok de 5, der dog til Oktober slap med Tabet af 4 Hoveder, medens Spøttrup Fæstere til samme Tid mistede 11.

Begyndelsen af Oktober, der altsaa blev Kvægpestens Kulmination i Salling, var i den vestsallingiske Udløber af Smitsoten særlig slem ved Hostrup Bønder i Vium og Bajlum. I Vium mistede de paa faa Dage 21 Kreaturer. For Jungetgaards Fæstere i Bajlum saa det heller ikke godt ud. I Ginderup rasede Pesten videre hos Bustrup Bønder, og ogsaa i Hjerk By blev Kvæget stadig ved at dø. Da man kom lidt ind i Oktober, var Staldene tomme hos Hostrup Bønder i Vium. For dem var til 14. Oktober 64 Kreaturer gaaet i Løbet og havde delt Skæbne med Kvæget hos Hostrup og Jungetgaards Bønder i Bajlum. Derimod var der i Hjerk By endnu Kvæg nok til at levere Bidrag til Dødslisterne, baade paa Irup, Bustrup og „de Roedes“ Gods. Præsten var jo

*) Ritmester Ravn købte 1722 Bondegaarden Østergaard i Harre og efterhaanden en Del andre Gaarde i Sognet, saa han var ved at samle sig et lille Gods med Østergaard som Hovedgods. Han døde i Begyndelsen af 1740'erne, og hans Gods splittedes snart. Velvillig Meddelelse fra cand. mag. J. C. Hansen.

nu forlængst færdig med at miste sine Kreaturer, og Degnen kunde da heller ikke holde sig fri længere, men bragte i Begyndelsen af Oktober den ene af sine Køer som Offer. Den anden kom snart efter. Midt i Oktober var Sygen omtrent færdig med sin Nedmejning i Ginderup, efter at Bustrup Bønder havde mistet 43 og Spøttrups Bonde 7 Stk. Det bliver godt 6 Kreaturer i Gennemsnit pr. Gaard. Endnu en Tid lang blev Kvæget ved at dø paa de nævnte Steder i Hjerk Sogn. Selvejer Niels Bang paa Bajlunggaard kom nu ogsaa med, og ovre i Krejbjerg, hvor der i Ginderup og N. Anderup nærmest var gjort rent Bord, bredte Kvægpesten sig ud i Sognet saaledes til noget Gods, Enken i Humlegaard (Hommelgaard) havde.

Ogsaa i Oddense og de østligere Sogne var man forlængst kendt med at grave Fækuler; i Jebjerg havde Præsten Knud Schytte allerede i Begyndelsen af Oktober lagt 6 Kreaturer i Jorden, og saaledes havde den Udløber af Epizootien, som gik ud fra Hjerk, forenet sig med den fra Nordøstsalling kommende Kvægdød, som imidlertid havde gjort forfærdende Fremskridt. Thi det var dog stadig i Østsalling, Hovedmængden af Kvægdødsfaldene faldt.

Naar vi for disse Egenes Vedkommende vender tilbage til Begyndelsen af September Maaned 1747, viser det sig, at der i det saa haardt hjemsøgte Selde Sogn endnu kunde findes døde Kreaturer paa Marker og Enge, hvor de tiloversblevne Rester af Kvægflokkene gik. Seldeboerne var bleven godt kendt med, hvorledes man kunde se paa et Hoved, at det havde Fæsygen; men desværre har de ikke efterladt sig nogen Beskrivelse af disse Kendetegn; fra andre Steder i Landet fortæller Bønderne imidlertid om,

at Sygdommen begyndte med, at Kvæget holdt op med at æde, stod og ludede med Hovedet, medens det flød fra Øjnene. Mælken „forgik“ Malkekøerne, og der indtraadte „Bugløb“, „hvorefter de hastigt henfaldt og døde“. Saaledes havde man i Nordsalling saa sørgelig mange Gange set sine Høveder gaa til Grunde. Det var nu sket saa ofte, at der frembød sig et bedrøveligt Syn, naar man saa ud over de opladte Vange. Der var ikke længere Kvæg nok til at tage Græsset, og man kunde eller turde ikke skaffe sig nyt Kvæg lige straks. Der var stille paa Markerne, og der var stille i Gaardene. Det Liv, der rørte sig, naar Byhyrden samlede sin Flok og drev dem fra Byen, var paa det nærmeste forstummet. Mismod rugede over Hjemmene. Endnu var der dog Kvæg tilbage baade i Selde og Junget; dog er der ingen Tvivl om, at naar der endnu i Septemberugerne var 12, 27 og 15 Høveder fra Selde blandt de døde, var der blandt disse ogsaa nogle, som var købt i Stedet for andre, som tidligere var gaaet bort. I Slutningen af September meldtes dog intet Kvægdødsfald fra Selde, og Grunden var nok den simple, at alt Kvæget var død eller havde gennemgaaet Sygen. Denne havde gjort sin Høst fra en Ende af, som en metodisk Høstmand lægger sine Skaar og lader dem gaa i Bunde. I Oktober Maaned døde der kun 8 Høveder i hele Selde Sogn; det var ganske sikkert nyindkøbte, og de blev de sidste, der døde af Kvægpest i dette Sogn i 1747. Høstmanden havde gjort sin Høst. Der stak kun nogle enkelte Straa op hist og her. Det samlede Tab for Bønderne i Selde Sogn, alle hørende under Kjeldgaard, var da 371 Fækreatureur, foruden at Præsten og hans Svo-ger Herremanden i Sognet havde mistet deres 11 og 98. Desforuden var der rundt om paa den gamle

Herløv Stjernholms Gods i de andre Sogne død mange Kreaturer. Men han holdt til det. Det er svært at gøre Rede for, hvorledes han og hans Bønder raadede Bod paa den skete Skade. Det er i Grunden meget lettere at forstaa, hvordan det kom til at gaa saa galt. For det første laa selve Hovedgaarden, der var saa uheldig at være det første Sted, der fik Smitten og blive dens Arnested, saa nær sit Fæstegods, og dernæst indtraf Kvægpesten paa Gaarden paa et meget uheldigt Tidspunkt, som vi husker i April, da Kvæget endnu vel var paa Stald, medens dog Hovbønderne i denne travle Tid har haft stadigt Ærinde paa Gaarden og derved har haft let ved at komme til at bringe Smitten med hjem. Det er temmelig givet, at Bønderne har maattet grave den store Fællesgrav for de 98 Kreaturer, og det er ikke usandsynligt, at man ogsaa har tvunget dem til det Arbejde, de har betragtet som det mest nederdrægtige og nedværdigende af alle, nemlig til at være med at flaa de døde Kreaturer. Maaske vil man ikke tro, at Bønderne i 1747 kunde faas til den Slags Arbejde, men der kan fremføres en Mængde Eksempler fra andre Steder paa, at dette Arbejde dog blev gjort af Bønder, og at i det hele Kvægpesten bragte en ganske vist kun midlertidig Ændring i Bøndernes Utilbøjelighed til at beskæftige sig med Flaaning. Natmændene og Rakkerne kunde ikke overkomme at flaa alle disse Hoveder. Man hører ogsaa om, at de krævede en Betaling, som man ikke kunde eller vilde give for en slig Masseforretning. Og man lod dog ikke Huden sidde paa de Kreaturer, der nedgravedes. Enkelte Steder satte man endog Bønderkoner til at grave det døde Kvæg ned¹⁵⁾;

¹⁵⁾ Koldinghus Birks Justitsprotokol ca. 1750.

men saa ugalante var Sallingmændene forhaabentlig ikke.

Kjeldgaard havde dog ikke alt Fæstegodset i Selde Sogn. I Floutrup havde Østergaard ogsaa en Del Fæstere. De kom først med i Kvægpesten i Begyndelsen af September og mistede i den første Tid derefter omved 3 Kreaturer om Ugen.

Paa Jungetgaard og i Junget Sogn var Forholdene i disse Sensommermaaneder af 1747 ikke meget bedre end i Selde. Paa selve Jungetgaard begyndte Kvægpesten først i September. Til den 9. September var der død 10 Høveder paa Gaarden, de følgende 2 Uger dog kun 5, saa det hele Tab kun blev 15; men samtidig styrtede Kvæget rundt om paa Gaardens Gods i Sognet endnu i 3 Uger, i hvilke der døde 36 Stykker. I Slutningen af September var det altsaa forbi. Da var der hos Jungetgaards Fæstere i Junget Sogn død alt det Kvæg, der overhovedet kunde dø, undtagen et enkelt sølle Hoved, som lod Livet en Gang i Oktober Maaned, og det samlede Tab for disse Fæstere var da 225 Stk. af deres Fæmon.

Men der var død meget mere i Sognet. Der var nemlig andre Herregaarde, som havde Gods der. For det første var der Kjeldgaard, hvorunder hørte Skammergaard, hvis Kvæg — 10 Stk. — døde paa 14 Septemberdage. Præsterne i Junget og Grætrup mistede i disse Tider paa en 3 Ugers Tid henholdsvis 15 og 13 Fæshøveder; men saa var ogsaa de færdige med Kvægpesten. Nogle Steder i Landet indførte Præsterne nogle Oplysninger om Kvægpesten i Kirkebøgerne. — Det gjorde Sallingpræsterne dog ikke i de Kirkebøger, man endnu har fra den Tid.

Brokholm i Junget Sogn hørte under Eskjær og

mistede sidst i September 17 Kreaturer, samt i Løbet af en Maaned ialt 22. Dermed kan man sige, at Kvægpesten havde udraset i Junget Sogn. Da var der ialt i det lille Sogn død 299 Stk. Kvæg.

I Torum Sogn var der endnu en Tid lang en Del friske Kreaturer tilbage; men de blev efterhaanden nærmest udryddede. I Hinnerup var der dog kun ganske faa igen, og inden September gik ud, var Kvægpesten i denne By egentlig endt, idet de Kreaturer, der var tilbage, kan antages at have været gennemsygede. I September døde i Hinnerup paa Kjeldgaards Gods 6, paa Jungetgaards Gods 3 og paa Hegnetgaards 4. Ganske vist døde der hen i Oktober nogle faa Kreaturer for Selvejeren Jens Mæhlsen; men det var nok indkøbte (eller hjemtagne Græskreaturer).

Derimod gik der mange Kreaturer til i Lilletorum i denne Maaned. Anders Nielsen, der var Fæster til „Viborg Skole“, fik Sygdommen i Besætningen omkring den 5. September, og inden Maanedens var endt, havde han mistet 20 Hoveder. Dernæst kom i Lilletorum Sygdommen til Jungetgaards Bønder, og for dem døde fra Midten af September paa godt en Maanedes Tid 51 Kreaturer eller godt 8 om Ugen. For Hegnetgaards Fæstere der i Byen døde Kvæget ogsaa — et Par Stk. om Ugen — fra Slutningen af September til midt i Oktober. Tillige kom Sygen til Christen Mortensen, som var „Tjener“ til Jep Pedersen Qvist og Jens Christensen i Ø. Møjbæk. (De var jo selv Tjenere til Viborg Skole). Hos Selvejer Jep Jepsen og paa Eskjær Fæstegods i Lilletorum gjorde Sygdommen sig paa samme Tid stærkt gældende.

I Møgeltorum var det dog meget værre i denne Tid. Kvæget begyndte at dø først i Maanedens Sep-

tember; men der gik en 3 Ugers Tid, inden det blev rigtig galt. Paa en god Maaned døde der for Eskjærs Bønder i Møgeltorum 54 Høveder, nogle Stykker for Østergaards, og 27 for Jungetgaards Bønder, samt i Oktober for Præstens Annexbonde og for Selvejersken Maren Quist en halv Snes. Aalborg Hospital havde en Mængde Gods rundt omkring og i Torum ogsaa lidt, hvorpaa der i Oktober døde en Del Kvæg, men i Sammenligning med de store Tab, Aalborg Hospital led hos sine Fæstere i Vendsyssel og Himmerland, var det dog for intet at regne. I September og Oktober Maaneder døde i Møgeltorum alene 108 Høveder.

Hegelund, som hørte under Eskjær, laa jo udsat for Smitten og fik den ogsaa i Slutningen af September, hvorpaa der i en Maaned døde 28 Høveder paa det Sted. Da November Maaned begyndte, var Kvægpesten dog ikke helt færdig med Torum Sogn.

Nu ved den Tid, da Driften blev fri, og Kvægsygen bredte sig mod Syd, kom den ogsaa til Tise Sogn og begyndte først i September i Ø. Hegnet By, der hørte under Eskjær og Astrup, samt i Nørre Tisegaard under Jungetgaard. Derfra bredte den sig til Sønder Tise, hvor Tise Præst havde sin Annexbonde, som var den første der paa Stedet, som mistede sit Kvæg. Begyndende paa disse tre Steder bredte Kvægpesten sig nu ud over Tise Sogn, saaledes at der paa Eskjær Gods i Sognet fra midt i September til midt i Oktober døde 41 og paa Jungetgaards Gods 72 Høveder. Degnen i Tise var ogsaa blandt de skadelidte. Han mistede sin Ko i September Maaned. Et ikke ringe Tab for ham. Men de gejstliges Køer var jo ikke mere sejglivede end Bøndernes, og mange Degne Landet over kom i

disse Tider til at savne Mælk til Grøden og Smør paa Brødet.

I Rybjerg By fortsatte Kvægpesten i disse Maa-
neder omtrent i samme Maalestok som før. Hegnets
Fæstere der i Byen mistede gennemsnitlig ca. 6
Høveder om Ugen i de to Efteraarsmaaneder, Grin-
derslevkloster Bønder knap saa mange; men der var
næppe heller stort af Byens Kvæg tilbage at miste
af. Først i September døde der ogsaa en Del Høve-
der for Eskjær og Nørgaard Fæstere i Sognet. I
den første Halvdel af September gjorde Kvægpesten
ogsaa rent Bord i Rærup By, hos Eskjær og Astrup
Fæstere.

Derimod trængte den i disse Dage kraftigt frem
mod Syd i Grinderslev Sogn. Klosters Fæstere i
Sognebyen fik Smitten midt i September Maaned;
men der døde dog indtil November kun 14 Kreaturer
hos dem. Noget før var Astrup Bønder i Sognet
kommen med; men de nøjedes med at miste en halv
Snes Høveder, alle inden 9. September. Paa Eskjær
uddøde næsten hele Besætningen; men det tog paa-
faldende lang Tid. Den 16. September var der død
20 Høveder paa Gaarden, den 23. atter 20, den 30.
yderligere 36 og i Begyndelsen af Oktober kom 40
til; derefter til 23. Oktober 11, ialt altsaa 127 Krea-
turer. Det har derfor været et dagligt Arbejde paa
Gaarden i den Tid at slæbe døde Kreaturer sammen
til Kulen. Samtidig med, at Kvægsygen kom til
Eskjær, brød den ogsaa ud paa Nørgaard, som
ejedes af Claus Vadums Enke. Hun havde jo ikke
saa meget Kvæg som Forpagteren Jeppe Bertelsen
paa Eskjær, men mistede dog lige straks 21 Krea-
turer og var færdig paa en Maanedes Tid, efter at
ialt 46 Høveder var død for hende. Astrup Hoved-
gaard holdt sig fri til Oktober; men saa var det

ogsaa forbi, og 49 Kreaturer blev paa Valen i den første Uge, i de næste 14 Dage døde 6. Dermed var det endt.

Paa den fjerde og sidste af Sognets Hovedgaarde, Grinderslevkloster, kom Kvægpesten omtrent ved samme Tid; men til at begynde med ikke saa voldsomt som paa Astrup. I de første otte Dage døde kun 7 af Gaardens Køer, men i den næste Uge kom der 41 til, og en Uge derefter var Kvægpesten færdig paa Grinderslevkloster efter at have nedlagt ialt 54 Kreaturer.

Naturligvis var Sygen ved denne Tid, da alle Sognets Herregaarde var smittede, udbredt hos Fæstebønderne omkring disse. Til Mogenstrup By, hvor Eskjær havde sine Fæstere, kom den frygtede Gæst lidt senere end til Hovedgaarden. Deres Tab var i denne By 23 Hoveder indtil November, eller antagelig ca. 4 Stk. pr. Gaard. Veismark og Stovby blev først smittede i Oktober Maaned. Veismark hørte den Gang under Eskjær, men maa nogle Aar senere være bortsolgt derfra. Ogsaa Stovby hørte under Eskjær og mistede inden November 27 Hoveder, Veismark halvt saa mange.

Alt i alt var i Grinderslev Sogn i September og November Maaneder død 393 Kreaturer, og selv om Hovedgaardene havde leveret den største Del, var Kvægbestanden i Sognet snart lige saa forringet som i de nordlige Sogne.

Allerede omkring den 10. September var Kvægsygen — antagelig via Nørgaard — kommen til denne Herregaards Fæstere i Jebjerg By. Det lille Udbrud, der allerede om Vinteren havde været i samme Sogn, havde jo ikke bredt sig; men nu blev det til Alvor med Kvægpesten i Jebjerg. Hos Nørgaards Fæstere i Sognebyen varede det dog til ind i

Oktober, inden der rigtig begyndte at dø af deres Kvæg. Til den 23. Oktober havde de mistet 21 Stk. Paa samme Tid fik Grinderslevkloster Fæstere i Jebjerg By deres Kvæg smittet. De mistede lidt efter lidt 25 Stk. til Udgangen af Oktober. Kammerraad Lund i Skive havde ogsaa Bøndergods i Jebjerg By, men antagelig kun en enkelt Gaard, hvorpaa der i 14 Dage døde 4 Høveder til nævnte Tid. Eskjær Fæstere i Jebjerg fik Pesten noget senere end de andre. De mistede en Snes Kreaturer til November. Ialt døde der i Jebjerg 79 Kreaturer til den Tid. Ved Novemberstide fik ogsaa Præsten, Knud Schytte, Sygdommen i sin Besætning, Byfoged Dorschæus, Skive, fik den paa sit Fæstegods og Selvejer Chr. Justesen i Jebjerg ligeledes. I Oktober var Niels Pedersens Bonde, Jep Christensen, i Jebjerg By kommen til. Kvægpesten var altsaa paa den Tid udbredt over hele Jebjerg.

Stadig længere Syd over havde „den grasserende Fæsyge“ bredt sig. Midt i September var den allerede i Lyby hos Nørgaard og Astrup Fæstere. Kammerraad Lund*) havde Gods baade i Lyby og i Bostrup, og det undgik ikke den Skæbne, som ogsaa Skivehus Fæstere i Lyby By og i Dalgaard i Oktober Maaned kom til at dele, nemlig betydelige Tab ved Kvægpesten.

Da September Maaned sluttede, var denne Pest altsaa i alle Nørre Herreds Sogne, undtagen Grønning; men fraset den fra Hjerk stammende Udløber af Epizootien havde Sygen ikke overskredet Grænsen til Harre Herred, før den lige ved Maanedens Udgang begyndte saa smaat i Tøndering hos

*) Kammerraad A. M. Lund (1716—1765), Amtsforvalter i Skive. Handlede meget med Bøndergaarde. Velvil- lig Meddelelse fra cand. mag. J. C. Hansen.

Hegnets Bønder, hvis Kvæg i stigende Tal døde til midt i Oktober, hvorefter Pesten aftog, til den paa dette Sted ved Aarsskiftet havde fældet 65 Hoveder.

I Oktober Maaned kom Turen saa til Aasted Sogn til Østergaards Fæstere, hos hvem Pestens Nedmejning af Kvæget begyndte baade i Aasted By og i Nissum og Elkjær og var særlig ondartet det sidste Sted, hvor Høsten blev 26 Kreaturer alene i Oktober Maaned. Til Aasted Skove kom den ligeledes snart, ligesom de gejstlige maatte holde for. Præsten i Selde derved, at hans Annexbonde paa 3 Uger mistede 9 Hoveder, og Degnen ved, at han mistede sin Ko. Paa det Gods, Kjeldgaard havde, i Aasted By begyndte Kvæget ogsaa at henfalde, og endelig begyndte man af og til paa Østergaard Hovedgaard at finde et dødt Hoved liggende. Saadan gik det til i Aasted Sogn i Oktober Maaned 1747.

I de samme Dage begav det sig, at Sygen kom til Roslev By paa Astrup Gods (11 døde Kreaturer) og endelig, at den gik over i Hindborg Herred til Oddense Sogn, hvor den pludselig fandtes paa flere Steder og paa et Par Uger fældede et halvt Hundrede Hoveder, fordelt paa Peder Møllers Gods (20 Stk.), Astrup Gods (12) og Laurs Bligaards Bonde (3) og endelig Erik Eiskjærs Bonde, nemlig Laurs Bligaard selv (7).

Da November Maaned begyndte, og man vel tænkte paa at faa Kvæget bundet ind, havde Kvægdøden altsaa godt fat i alle Sallings 4 Herreder. Nørre Herred var befængt med Smitten fra Ende til anden, i alle Sognene undtagen Grønning var Kvæget død i Hobetal, og i de nordligste var den allerstørste Part uddød og sikkert mange Besætninger fra Kalv til Ko gravet i Jorden. I Harre Herred var 6 af de 10 Sogne endnu fri for Kvægpesten, medens

Rødding og Hindborg Herreder hver kun havde et Sogn befængt paa det Tidspunkt. Den hjemsogte Del af Sallinglands Herreder udfyldte nu som et sammenhængende Omraade Hovedparten af Halvøens Areal, saaledes at et sydligt Bælte og et Hjørne mod Nordvest endnu var fri. Da man skrev November 1747, havde Kvægpesten i Salling siden Begyndelsen paa Skivehus naaet at nedlægge ca. 2900 Kreaturer, deraf omtrent de 2000 i September og Oktober Maaneder.

Selv om Kreaturerne nu efterhaanden blev indbundne, og Smittemuligheden derved formindskedes, blev Sygen dog i Resten af Aaret 1747 ved at rase meget heftigt i Salling, idet den høstede til Bunds i de hidtil befængte Sogne og trængte sig ud i de endnu mindre hjemsogte eller uberørte. Indbindingen har jo ganske sikkert været Aarsagen til, at der fra Begyndelsen af November skete en i Førstningen mindre, men fra den 18. November meget stærk Nedgang i Dødslisternes Tal; men den Isolation, som Indbindingen medførte, var dog meget ufuldstændig. Landsbyerne havde jo fælles Vandingssteder, hvortil Kvæget fra hver Gaard i Byen daglig dreves. Efter at Amtets samlede ugentlige Tab i sidste Halvdel af Oktober og den første Tid af November havde været et Par Hundrede Kreaturer, faldt det nu ned til 70; men da December kom, steg Tallet igen pludselig til 197, hvorefter det hastigt daledede paany og ved Aarets Udgang var nede paa 29.

En ny Vandring rundt i Salling i de to sidste Maaneder af 1747 kan ikke blive lystelig, og maaske vil ogsaa en og anden blive træt af at følge med rundt og tælle døde Kreaturer; thi allevegne, hvor vi kommer ind, er det de døde Høveder, vi spørger efter, vi ser, hvor lang og hvor bred Fækulen uden-

for Byen nu er bleven, og vi tæller Kohuderne paa Hjald og Ladeporte. Det er en trist Vandring, og maaske er det ikke nødvendigt at beskrive den saa nøje, maaske kunde et Par Tal til Opgørelse af Vandringens samlede Resultat være nok. Men det kunde jo være, naar vi bliver en Del, der følges ad, at der er en af os, der har Slægt hist og en anden er særlig godt kendt her, og at de derfor godt vil vide, hvordan Slægt og Venner kommer igennem denne slemme Kvægpestitid. Skal vi derfor tage os Tid til endnu en Gennemgang af Sallings Sogne, ogsaa i de sidste to Maaneder af 1747, saa enhver saa vidt muligt kan se til de Steder, som vedkommende kan have Interesse for?

Saa begynder vi da atter i det nordligste Nørre Herred; men de første Sogne, Selde og Junget, er vi snart færdige med. Her har vi allerede set, at Kvægpesten har været saa vel, at den ikke kan finde flere Ofre. Endnu har Bønderne disse Steder, saa vidt vi kan se, ikke faaet nye Kreaturer. De har vel ikke turdet købe andet end „gammelgangs“ Køer, og de er svære at faa fat paa og koster mindst det dobbelte af den almindelige Kvægpris. Ellers har man jo hist og her frelst et Par Kalve, og venter paa, at de kan blive store nok, og paa at man, naar Faren er ovre, kan faa købt en ny Ko eller to. Hvis man ikke har vidst det før, har man jo ogsaa nok i disse Tider lært, at Faaremælk kan bruges til saa mange Ting, som man længe efter den Tid anvendte det til i Hedeegnene. I det hele lagde man sig efter at have Faar paa de Steder, hvor Kvæget var død. Det er særlig Køerne og Studene, der mangler; thi det er særlig dem, Pesten har udryddet. Vi ved andre Steder fra, at Opdrættet ikke er fuldt saa udsat for at dø af Kvægpest som det voksne Kvæg, navnlig

det fede. Finder vi hist og her en voksen Ko, som er sluppet gennem Skærsilden med Livet, ser den i Reglen ringe ud; thi det varer længe, inden en Ko, der har gaaet Kvægpesten igennem, bliver til Ko igen. Slige Køer kaster ofte Kalvene og er siden ufrugtbare.

Eskovgaard i Selde ude ved Kysten fik dog først Kvægpesten midt i November Maaned. Efter Indberetningen døde i en Uge 19 Kreaturer. Gaarden tilhørte Eske Povelsøn i Skive. I Torum Sogn var der endnu paa den Tid en Mængde syge Kreaturer, og der døde daglig af dem. Ikke en Gang i Hinnerup var det forbi. Ind i November døde der paa det Sted 3—4 Kreaturer om Dagen hos de Folk, vi før har talt om. Paa lignende Maade gik det til baade i Møgel- og Lilletorum; der døde hver Dag nogle Stykker baade for Fæsterne og de faa Selvejere. I Hegelund døde endnu af de sidste Rester, og som November Maaned gik, blev disse Rester overalt i Torum Sogn saa sparsomme, at Pesten havde taget, hvad den kunde, inden December. Da var der i Torum Sogn død ialt 429 Hoveder.

Vandrer vi nu Syd over og kommer til Tise, ser vi, at Jungetgaards Fæstere i Sognet, foruden de 84 Hoveder September og Oktober gjorde Kaal paa, i November Maaned lægger 38 til i Kvæggraven. Præstens Annexbonde i S. Tise blev ogsaa ved at miste et Hoved i Ny og Næ, og var den sidste i Sognet — det skete midt i December —, der berøvedes Kvæg af Pesten, som hos ham havde haft et underligt langtrukket Forløb, idet den i 4 Maaneder kun naaede at fælde 14 Hoveder, som vel ogsaa omtrent var alle dem, Bonden havde. I December døde ogsaa lidt Kvæg for Eskjær Fæstere i Sognet; men da Julen kom, havde Pesten taget, hvad den kunde i dette Sogn, nemlig akkurat 200 Kreaturer.

Rybjerg Sogn hørte til de haardest angrebne. Skønt Kvægdøden var begyndt tidligt der, varede den dog længere ved end i Nabosognene. Hegnets Fæstere, der jo allerede i November havde mistet meget Kvæg, vedblev i betydelig Grad dermed hele Aaret ud og endda en Tid ind i 1748. Ved Aarskiftet var deres Tab 79 Kreaturer. Astrup Fæstere gik det omtrent paa samme Maade. I November berøvedes de 29 Stk. Kvæg, og da Aaret gik ud, var de kommen op paa 47. Dermed var det endda ikke forbi. Eskjær og Grinderslevkloster Fæstere mistede tillige nogle Høveder i November Maaned. I hele Rybjerg Sogn var Tabet i 1747 180 Kreaturer.

I Roslev finder vi kun Præstens Annexgaard hjemsogt af Pesten; men undersøger vi dernæst Forholdene i Grinderslev Sogn, hvor Kvægpesten, da vi forlod Sognet sidst, var paa Højden af sit Værk, ser vi, at der nu næsten ikke er Kreaturer tilbage, som Sygen kan tage. Der døde endnu rundt om i Sognets nordlige Landsbyer nogle enkelte Høveder først i November Maaned. For Bønderne rundt om Grinderslevkloster vedblev Kvægdødeligheden noget længere, og endelig var det nu ogsaa bleven galt i Breum, hvor Præsten Hr. Erich Brunow lægger for og efterhaanden mister 21 Høveder, til Nytaarstiden kom. Grinderslevkloster Fæstere i Breum By mister samtidig af deres Kvæg; men det ophører paa samme Tid som hos Præsten, og dermed er Kvægpesten i Grinderslev Sogn forbi. I de to sidste Maaneder var der i Sognet lagt 63 Høveder til de 418, som allerede før var i Fækulen, og Tabet i Grinderslev Sogn til Aaret 1748 var da ialt 481.

I Jebjerg Sogn blev Kvægsygen ikke saa slem og standsede allerede i November Maaned, hvor kun 14 af Sognets Høveder døde fordelt paa Eskjær,

Nørgaard, Astrup og Grinderslev Fæstere. Et Par Kreaturer døde dog i December Maaned, og omtrent et Aar senere, nemlig i Oktober 1748, kom der igen et lille Udbrud, som dog kun krævede 6 Stk. Kvæg. Foruden dem slap Jebjerg Sogn fra Kvægpesten med Tabet af 111 Høveder. Imidlertid har der højst været 300 Høveder i hele Jebjerg Sogn paa den Tid, saa Tabet har jo været føleligt nok, særlig i Betragtning af, at det alene gik ud over Bønderne, da der jo ingen Herregaard var eller er i Sognet.

Skivehus Fæstere i Lyby blev endnu i Begyndelsen af November ved at miste Kvæg, ligesom Byfoged Dorschæus, der var noget længere om at faa Ende paa Plagen. Men ellers standsede denne i dette Sogn lidt hen i December Maaned. Sognets Tab var da 79 Kreaturer.

Grønning Sogn var endnu ubefængt; men kom dog i Januar Maaned 1748 til at miste 14 Kreaturer af Pesten. Dette var hele dette Sogns Tribut til denne Plage.

Vi har nu gjort os bekendt med, hvad Kvægpesten havde forøvet i Nørre Herred, og vi har set, at den indenfor dette Omraade allerede før Aarskiftet havde endt sit Værk. Dens Hærgen udstrakte sig nu i særlig Grad til Harre Herred, og vi skal derfor forlægge vor Undersøgelse til dette.

Vi begynder da i Herredets nordligste Sogn — Øen Fur —, hvortil Sygen var kommen ved Novemberstid 1747, men vel paa Grund af Øens Isolation og dens Befolknings den Gang vistnok isolerede Levevis, ikke bredte sig synderligt. Øen hørte under Kokkedal i Hanherred og mistede straks 10 Kreaturer af Kvægpesten, nogle Dage senere yderligere 4 og derefter ingen før midt i Marts 1748, da atter 4 Kreaturer døde. De var aabenbart smittede af

Præstens, der i Februar Maaned 1748 paa 14 Dage faldt som Offer for Pesten i et Antal af 25, og stort flere har Præsten næppe haft. Med Tabet af disse 43 Høveder slap „Fuur Land“ saaledes fra Landeplagen.

I November 1747 holdt Kvægsygen endnu til i Aasted Sogn, og det mest opsigtsvækkende der i Sognet var, at Kvæget paa Sognets Herregaard — Østergaard — døde i den Maaned. Allerede i Oktober var — som vi har set — Sygen begyndt paa Gaarden; men kun 2 Høveder var døde paa 14 Dage. De er antagelig, da de blev syge, isolerede fra de øvrige, og deraf kom det nok, at det varede saa længe, inden der kom almindelig Kvægdød paa Gaarden. Den 4. November var der kun død 2 Stk. til, den 11. andre 15, den 18. yderligere 33 og endelig den 25. November 10. Men da var Kvægpesten paa Østergaard ogsaa forbi, altsaa med et Tab paa 62 Kreaturer. Paa Gaardens Gods i Aasted By døde i de samme Dage yderligere 23 Høveder, til Aarskiftet kom 18 til, og saa fik det Ende. Medens Kvæget døde paa Herregaarden, vedblev det ogsaa at styrte paa dens Gods i Nissum, Risum, Elkjær, Hjordbusk og Torp; men der døde dog i den Tid ikke særlig mange hvert Sted. Paa Kjeldgaard Gods i Aasted Sogn tog Pesten omkring Novemberstide 13 Høveder, og naar disse tælles til de førnævnte, fremkommer for Aasted Sogn i det hele et Tab paa 221 Høveder, eller antagelig en Trediedel af Sognets Kvæg.

Ved den Tid, da Østergaards Kvæg bukkede under, kom der ogsaa Bud efter Hegnets, Tøndering Sogns Hovedgaard, hvor Sygen forløb næsten akkurat som paa Østergaard, dog begyndende mere voldsomt; men Enden paa det blev, at 60 Kreaturer var

døde til den 25. November. Senere kom et enkelt til. Hos Hegnets Bønder i Tøndering gik der endnu en Del Kvæg til Grunde sammen med Hovedgaardens; men dog kun 16 Stk. i November Maaned og halvt saa mange først i December. Den 16. December havde Kvægpesten Ende i Tøndering Sogn, efter at den havde kostet 123 Fæshøveder Livet. Bønderne i Sognet har vistnok haft et Par Hundrede Kreaturer tilsammen, saa de har sandsynligvis mistet en Trediedel af deres Bestand, medens Herregaarden antagelig ikke har haft mange tilbage.

I November Maaned begyndte og endte ogsaa Kvægpesten i Durup Sogn, hvor kun Hegnets Fæstere led under den. Paa 3 Uger døde 18 Kreaturer for dem, og det var hele Sognets samlede Tab.

Heller ikke i Roslev Sogn fik Kvægsygen rigtig fat. I November døde nogle faa Høveder for Junggetgaards, Astrups og Nørgaards Fæstere i Sognebyen, og i December mistede en Fæstebonde, Palstrup Hovedgaard havde i Sognet, 4 Høveder. Derved blev det, indtil der hen paa Aaret 1748 paany døde nogle faa Høveder i Sognet. Der var ialt i 1747 død 22 Stk. Kvæg i Roslev Sogn.

I Hjerk Sogn og By blev Sygen saa jævnt ved paa Hostrup Gods gennem November og December Maaneder til Aarets Udgang med omtrent 1 Dødsfald om Dagen. Paa Irup Gods døde nogle faa Kreaturer endnu til den 18. November og hos Kærgaardsholms og Spøttrup's Fæstere i Byen ganske enkelte først i November. I Vium By havde Pesten paa den Tid nærmest udraset og standsede i Slutningen af November, efter at ialt 89 Høveder var krepereede, alle hos Hostrups Bønder. Vium By bestod af 9 Gaarde; man kan altsaa med temmelig stor Sikkerhed regne med, at praktisk talt alt Kvæg

i Byen var død. I Bajlum By var det i denne Tid Selvejeren Niels Bang, det gik ud over. Af hans Besætning gik der 12 Høveder bort foruden dem, han før havde mistet. Hostrup og Jungetgaards Bønder i Bajlum mistede ganske enkelte Kreaturer; men paa Krabbesholm Gods i Byen gik det værre til. Ved Juletid var Kvægsygen i Virkeligheden overstaaet i Hjerck Sogn for denne Sinde. Tabene var ialt i Sognet 356 til den Tid. Det er sandsynligt, at Kvægbestanden i Sognet ikke var over 400, da Kvægpesten begyndte. Hjerck maa altsaa tælles blandt de stærkest hjem søgte Sogne i Salling.

Regner man det første Udbrud i Vinteren 1747 med, var ogsaa Harre blandt de mere skadelidende Sogne. I November døde der i Harre By lidt efter lidt en Del mere Kvæg, saaledes nogle enkelte Stykker paa Nykøbingmanden Jacob Skovs Gods og paa Viborg Skoles Gods. Paa Niels Olufsens Gods var Dødeligheden stærkere og forekom antagelig blandt nyindsat Kvæg, saaledes at det var anden Omgang Kvægpest der paa Stedet. I November kom Sygen endvidere til Lille Dalstrup, hvor Selvejeren Johan „Thambor“ fik den i sin Besætning og mistede en Del af denne. Kvægpesten i Harre varede dog kun faa Dage ind i December Maaned; saa var den endt for denne Gang med Tabet af ialt 87 Kreaturer. Der havde paa den Tid næppe været over 200 saadanne i Harre Sogn.

I de øvrige Sogne i Harre Herred var der ingen Kvægpest i 1747.

I Rødding Herred udbredte den sig derimod en Del i de to sidste Maaneder af 1747; men i Krejberg Sogn kom de sidste Tilfælde allerede inden den 11. November. Hos Bustrup og Spøttrup Fæstere i N. Andrup som paa det Gods, Enken i Humlegaard

havde i Krejberg, kreperede det sidste Kvæg i en og samme Uge. I November Maaned døde ialt kun 15 Kreaturer i Krejberg, og Pesten var dermed endt i dette Sogn, hvor der ialt var død 115 Hoveder til 1748, antagelig $\frac{1}{4}$ af Sognets Kvægbestand.

De sydligere Sogne i Herredet blev ikke slempt plaget af Kvægpesten eller undgik den helt. Rødding Sogn havde jo paa Spøttrup Gods et lille Udbrud i Efteraaret 1747. Det fortsatte sig ind i de kommende Maaneder til Marts 1748; men der døde kun nogle faa Kreaturer i Ny og Næ. Her som andre Steder gik det ogsaa direkte ud over Præsten, hvis Kvæg fik Sygdommen midt i November Maaned. Han mistede 7 Kreaturer i Løbet af 3 Uger. Selvejer Hans Tomassen berøvede Kvægsygen 12 Kreaturer i Begyndelsen af December. Sognets samlede Tab var 41 Kreaturer; men Kvægsygen kom igen næste Efteraar.

I Balling Sogn fik Pesten ingen større Betydning. Det begyndte ved Novemberstide 1747 hos Kærgaardsholms Fæstere, der til Maanedens Slutning mistede 27 Hoveder, men saa var færdige. Kaas Fæstere i Balling mistede omkring Aarsskiftet 13 Kreaturer. Tabet i Balling var altsaa kun 40 Stk. Videre kom Sygen ikke i Rødding Herred dette Aar. Spøttrup undgik helt Kvægsygen.

I Hindborg Herred var det naturligt nok det nordligste, Nabosognet til Hjerck, det gik mest ud over. Astrup Fæstere i Oddense, der jo allerede havde mistet en Del Kvæg, vedblev dermed gennem hele November og December Maaneder og et Par Maaneder ind i det næste Aar; men det var dog kun forholdsvis lidt. Ialt var deres Tab 39 Stk. Peder Møllers Bønder maatte ofre 16 i November og Begyndelsen af December foruden de 20 Stk., de tid-

ligere var kommen af med. Præstens Annexbonde mistede ligeledes nogle faa Høveder, Grinderslevkloster Fæstere ligeledes. I December kom ogsaa Skivehus og Spøttrup Fæstere i Oddense med; men hos dem holdt Sygen op inden Nytaar, og de mistede ikke ret meget. Selvejer Villads Jensen i Frammerslev blev i 14 Novemberdage berøvet 12 af sine Kreaturer, og da Nytaar kom, havde Oddense Sogns Bønder haft et Tab paa ialt 109 Kvæghøveder; men i Begyndelsen af 1748 kom der en Del flere til, saaledes hos Erik Eiskjærs Bonde og hos dennes egen Bonde, samt hos Selvejer Peder Toft.

Otting Sogn slap fra Kvægsygen med 4 Kreaturer, som mistedes paa noget Palstrup (i Lysgaard Herred) tilhørende Fæstegods, samt endvidere et Par Høveder paa Astrup Gods.

Den 9. December indberettedes fra Hovedgaardens Kærgaardsholm i Haasum Sogn, at Kvægsygen var kommen der til Gaarden og havde fældet 100 Fæshøveder. Det er dog næppe sket lige paa en Gang; men hurtigt er det dog gaaet; thi en Uge efter er der allerede kommen 52 til, og da Aaret stod paa Hæld, var Kvægpesten paa Gaarden endt med et samlet Tab af 161 Kreaturer. De tilbageblevne Rester har altsaa været sørgeligt smaa.

I de sidste Dage af 1747 kom Pesten endelig saa langt mod Syd i Hindborg Herred som til Dølby og Brøndum Sogne. I det første Sogn kom Turen til Skivehus Fæstere, som dog ikke mistede mange Høveder, men saa smaat blev ved en Maanedes Tid ind i det kommende Aar.

I Brøndum Sogn blev det Kærgaardsholms Bønder, der maatte holde for. Deres Fæstegaardes Antal var antagelig 6, og for dem blev Tabet meget føleligt, idet de begyndte med tilsammen at miste

12—13 Kreaturer om Ugen og ikke blev fri for Kvægpesten før omved April 1748, 80 Kreaturer fattigere. Man maa tænke sig, at de har faaet Smitten med hjem fra Hovedgaarden.

Paa Skivehus Hovedgaard havde man efter det store Tab i Aarets Begyndelse indsat en Del nyt Kvæg; men i Slutningen af November begyndte ogsaa det at falde hen, og det gik rask. Inden det blev Jul, havde Claus Reventlow for anden Gang mistet sit Kvæg, denne Gang 76 Stk. Det er vel ogsaa ved denne Lejlighed, at Gaardens Fæstere i Dølby har faaet Smitten tilbragt. Endog tredie Gang kom Kvægsygen til Gaarden. Det var i Juli 1748; men da døde kun et Par Stykker.

I Aaret 1747 var der efter den af Amtmand Müller indsendte Opgørelse død 3821 Høveder af Kvægpesten i Skivehus Amt; men da 1748 kom, var den fordærlige Syge altsaa stærkt paa Retur, ja der var Uger, hvor den i hele Salling kun kunde gøre det af med en halv Snes Høveder, endskønt man saa sent som i Begyndelsen af December 1747 var oppe paa en Dødelighed af ca. 200 Stk. om Ugen.

Til at begynde med fik Sygdommen i 1748 da heller ingen Udbredelse ud over de tidligere Arnesteder, hvor den efterhaanden ebbede ud til hen i Marts. I Februar Maaned blussede den dog lidt op igen, navnlig i Sydsalling. Vi har omtalt dette for Grønning Sogns Vedkommende. I Dølby var ved denne Tid foruden Skivehus Fæsteres Selvejeren i „Hendegaard“ Ole Sørensens Kvæg smittet, dog uden større Dødelighed. I Hem Sogn fik Præstens Kvæg Sygen — 10 Stk. døde først i Februar —, og nu kom denne ogsaa endelig til Skive Landsogn, hvor den hos Skivehus, Estvadgaard og Krabbesholm Bønder i Lund langt fra var godartet og først

forsvandt helt i April Maaned. Tabet i hele Lund By (6 Gaarde) var dog kun 48 Kreaturer, deraf havde Laurs Snedker og Iver Nielsen først faaet Kvægpestens Følger at føle en Tid efter, at de andre Fæstere allerede i Februar var færdige med den. I Marts Maaned kom der ogsaa Kvægpest i selve Skive By. Christen Bødker, der hørte under Skivehus, mistede 8 Høveder.

Imedens var der kommen et Par ny Tilfælde i Lyby, saaledes hos Esper Laursen i Øster Lyby (Fæster til Madme Bering i Viborg) og hos Selvejer Anders Møller i Bostrup. De mistede begge en Del Kvæg. Endvidere kom i disse Dage et Udbrud af Sygen i Lime Sogn paa Kaas Gods, dog uden at det greb om sig. Der døde paa kort Tid 6 Kreaturer; men i Oktober kom Kvægpesten igen til Sognet og tog andre 6. Endelig var der først paa Aaret i 1749 igen lidt Kvægpest i Lime, men senere ikke —

Mod Nord havde Kvægpesten ved Midvintertid 1748 igen forsøgt sig i Salling, nemlig i Selde. Her var Udbyttet dog kun 7 Høveder, og i Nautrup, hvortil Pesten nu ogsaa var naaet, var det heller ikke stort. I en 3 Ugers Tid havde Kjeldgaards Fæstere der i Sognet Besøg af den slemme Gæst. En Mand — Niels Erslev (som forøvrigt i den Tid ogsaa led Tab af Kvægpesten paa Mors) — fra Nykøbing havde ogsaa en Fæster i Nautrup, som fik Sygens bedrøvelige Besøg ligesom Jacob Bysted — Niels Olufsens Bonde — i Nautrup. Han mistede paa 3 Uger 11 Høveder. I Nautrup Sogn havde Børglum Kloster i Vendsyssel noget Gods, ligesom ogsaa Kærgaardsholm havde et Par Smaagaarde i Sognet. For disse Fæstere døde der i 1748 en Del Kvæg af Kvægpesten; men derudover fik denne ingen Betydning i Nautrup.

Iøvrigt forekom der endvidere i Vinteren 1748 en Del spredte Tilfælde af Fæsygen — vistnok anden Omgang af denne — i Harre, Rødding, Roslev og Oddense Sogne, saaledes at der i Januar Maaned i hele Skivehus Amt døde 56, i Februar 140 og i Marts 100 Hoveder; men i April var der ingen nævneværdig Kvægsyge. Derimod var der igen lidt i For-sommeren, saaledes at der til Slutningen af Juli Maaned yderligere var død 87 Kreaturer. I August og September var der dette Aar næsten ingen Kvægsyge, kun 42 Ofre faldt i disse to Maaneder; men først i Oktober kom der i de sydvestlige Sogne af Rødding Herred atter en mindre Opblussen. I 6 Dage døde da for Præsten i Lem 14 Stk. Kvæg. Iøvrigt skriver Amtmand Müller, at „Fæe-Svagheden“ paa den Tid kun findes i de 3 Sogne Lime, Lem og Vejby. „Dog kand ej med nogen tilforladelig Vished siges, at dend de andre Steder i Amtet har ophørtd, siden der jæfnlig fra vel et som andre Steder bliver Kvæg Sygge, som dog igien kommer sig“. Kvægpesten synes altsaa mod Slutningen at være bleven mildere, og da kun de døde Hoveder mindes i Indberetningerne, er det sandsynligt, at Pesten har haft en noget større Udbredelse, end vi nu kan se. Helt rigtig var Amtmandens Opgivelse dog ikke. Til Vejby Sogn var Kvægsygen rigtignok kommen ved Oktobers Begyndelse og nedlagde paa Hostrup Gods en Del Ofre, som lidt efter lidt indtil 1. Marts 1749 fulgtes af nogle flere, saaledes at der ialt blev 21. Paa Bustrup Gods i samme Sogn kom Ulykken sidst i November Maaned 1748, og til Marts 1749 var 28 døde Kreaturer Resultatet. Kærgaardsholms Fæstere i Vejby (4 Fæstegaarde) mistede ved samme Lejlighed 5 Kreaturer, men slap over Sygen til December. Tabet i Vejby var ialt 56 Stk.

I Volling var der i Efteraaret 1748 lidt Kvægpest med 15 Ofre. Ligeledes var der i Hjerk igen i Oktober 1748 en Del dødt Kvæg at finde; men ellers var det rigtigt nok, at det til sidst var i Lime Sogn paa Kaas Gods og særlig i Lem Sogn paa Bustrup Gods, at Kvægpesten holdt sig. Fra Oktober døde paa en Maanedes Tid hos Bønderne i Lem 37 Høveder, og Præsten, der fik Pesten i sin Besætning mindst lige saa tidligt som Bønderne, delte disses Skæbne med et Tab paa 14 Høveder. Iøvrigt kom Kvægsygen der i Sognet som flere andre Steder først til Præstens Kvæg. Et Par Uger efter kom den til den lille Hovedgaard Hostrup, som laa saa godt gemt ude paa sin Pynt i Limfjordsvigen og derfor saa længe havde hyttet sig, skønt Kvæget hos dens Fæstere inde i Salling var lagt i store Jordkuler. For Sr. Peder Randrup, Ejeren af Hostrup, blev Tabet 30 Kvæghøveder. Det hele blev overstaaet paa 3 Uger, og derefter fik selve Herregaardene i Salling Fred for denne Plage. Hostrup var altsaa den sidste, som fik den at føle.

I denne Tid — Foraaret 1748 — kom Kvægpesten ogsaa til Sæby Sogn, uden at der dog skete større Skade derved. Det var nærmest kun for en Fæstebonde til Østergaard og senere paa Sommeren for Sr. Børgesen fra Nykøbing „hans Bonde“ Jens Jensen, der styrtede en halv Snes Høveder.

Meget af den Kvægsyge, der optraadte i Salling 1748, var som sagt sandsynligvis anden Omgang i nyanskaffede Besætninger. Et typisk Eksempel af den Art haves fra Hovedgaarden Astrup, som Claus Jensen Vadums Enke, Mette Hansdatter Winde 11. December 1747 solgte til Peder Damgaard fra Lund paa Mors¹⁶⁾, hvortil Kvægsygen iøvrigt da netop

¹⁶⁾ Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga, S. 463.

var kommen. For Sælgeren var Kvæget jo død i September 1747, og det har maaske været blandt Aarsagerne til, at hun solgte Gaarden, og i det mindste til, at Salgssummen kun blev 3500 Rdl., skønt Claus Vadum i 1745 havde givet 5000 Rdl. for den. Peder Damgaard har altsaa næppe faaet fuld Besætning med og har indsat nyt Kvæg. Men i Forsommeren 1748 døde der 57 Stk. for ham, og da han næppe har haft de 70 Stude og 12 Køer, som det før Handelen opgaves, at Gaarden kunde græsse, har 57 Høveder nok været det allermeste af hans Kvægbesætning. I Oktober derefter døde der endda nogle flere sammen med en Del paa Gaardens Gods i Jebjerg, et nyt Eksempel paa, at Fæsterne fik Kvægsygen med sig hjem fra Herregaarden.

Alle de Sedler og Lister, som efterhaanden var indkommen til Amtet som Budskab fra Sognefogder, Proprietærer og andre om Kvægpestens Opduken i Salling, gemte man nok paa Amtsstuen her som andre Steder; men paa den Tid, de sidste indkom, nemlig 2. April 1749, brændte hele Redeligheden med samt Skivehus Amts Arkiv i Byskriver Sommers Hus i Skive. Derved berøvedes ogsaa vi vigtige Kilder til Belysning af, hvorledes Kvægpestens Virkninger viste sig, ved at Bønderne kom til Rest med deres Skatter og Afgifter o. s. v.

Vil vi derfor vide noget om Kreaturholdets Størrelse og Landbrugets Forhold i Salling paa de Tider, maa vi søge andre, mere spredte Kilder, som ikke er saa lige at komme til. Det maa vi derfor nøjes med at komme ganske kort ind paa.

Men som det sidste Punktum af dette Afsnit i Beretningen om Kvægpesten skal staa det, som vel er det eneste, der vil blive husket af alt det, her er opregnet:

I Salling døde fra Begyndelsen af 1747 til Begyndelsen af 1749 ialt 4412 Kreaturer af Kvægpest eller over en Trediedel af alt det Kvæg, Salling den Gang havde.

Eksempler paa de af Kvægpesten hjemsogte Fæstegaardes Tilstand.

For Sallings Vedkommende for det omhandlede Tidsrum er der egentlig ikke andre Kilder at øse af paa dette Omraade end Hovedgaardenes Fæsteprotokoller, og det er dem, jeg her har brugt.

1. Fæstebrev udstedt 1747 paa en Halvgaard i Ø. Hegnet fra Eskær til Anders Jensen af Floustrup. Gaarden havde 3 Td. 6 Skp. Hartkorn og var hidtil beboet af Laurs Christensen Dahl; men han kunde ikke længere besidde den „formedelst Alderdom og Skrøbelighed samt Fattigdom og paadragne Resistance“. Den ny Fæster var Landsoldat ved Kapt. Brochenhuus' Kompagni, og vi har altsaa her et Eksempel paa, at en Landsoldat bliver fri for Militærtjeneste mod at tage en havareret Gaard, som formentlig ingen anden vil have, i Fæste. Om Landsoldaten gør det frivilligt eller ved Tvang, kan ikke her ses. Til Besætning ved Stedet faar han de 2 „Bæster“, som findes der, nemlig en gammel, sort Hoppe, 15 Aar, og en sort 9 Aars Hest, og dertil giver Herskabet ham saa en Plag „til Auflingens Drift“. Men med Kreaturbesætningen er det skralt; thi „som Fæe Creatureerne af dend grasserende Qvæg-Siuge desto værre for kort Tid siden (saa nær som en liden Kalf) er uddød“, saa faar han af Herskabet foruden Kalven tillige 2 Køer og 2 Stk. Ungkvæg (Ungnød) i andet Aar; *men* — vel at mærke, „naar høibemelte Herskab det selv for got befinder

og tienlig eragter. Eller og i Stædet for samme Fæe-høvder Penge 20 Rdl. til at købe dem for i fald meerhøibemelte Herskabet finder for got at give ham Penge i Stæden for Høvderne“. Havde vi endda haft en Grammofonplade med Anders Jensens Beretning om, hvorledes han gik og sled sig igennem Livet paa denne gamle, forfaldne Gaard med sine 2 Krikker, sin Plag og sin „liden Kalf“. Den øvrige Besætning har han nok maattet vente paa, da Herskabet jo aabenbart har frygtet, at den ogsaa kunde gaa samme Vej som den forrige og har salveret sig mod at komme til at købe til ham, hvis det var altfor vanskeligt. For de 20 Rdl. kunde han imidlertid nok skaffe sig omtalte 4 Kreaturer, naar han vilde nøjes med nogle, som ikke havde gennemgaaet Kvægpesten. Vi maa ikke laste den forrige Fæster for, at han ikke kunde blive ved Gaarden under de Forhold; men iøvrigt gaar Snakken om „Alderdom og Skrøbelighed“ saa ofte igen i Fæstebrevene, at man faar Mistanke om, at det er den ogsaa ofte fremhævede „Fattigdom og paadragne Restance“, der skal lægges mest Vægt paa. Hvad skulde der blive af en saadan Stakkel, der — sandsynligvis med Paahæng — joges ud i Verden. Ja, han maatte vel til Gang med Tiggerposen, og det var sikkert ikke nemt at faa noget i den paa det Tidspunkt.

2. Lad os dernæst se paa en Fæstegaard i Møgelorum, en Halvgaard Matr. Nr. 6, som skiftede Fæster ved Fæstebrev af 6. Februar 1748, udstedt i Claus Reventlows Navn og indført i Eskær Fæsteprotokol. Gaardens Hartkorn 4 Td. 2 Fdk. Den forrige Fæster kunde ikke besidde Gaarden mere formedelst Alderdom og Svaghed samt Fattigdom og derover paadragne store Restancer foruden Stedets megen Brøstfældighed og ilde Medhandling i andre

Maader. Det er altsaa et sølle ringe Sted, vi er faldet ind i; men om det er Kvægpesten, der har været paa Spil, siges ikke direkte. Naar vi nu ser ind i „Staldene“, faar vi dog en Formodning derom. For det første er Husene allesammen saa øde og forfaldne, at de ikke kan repareres. Men den Mand, der nu skal til — Anders Andersen hedder han — har i nogle Aar tjent som Røgter paa Eskær, og Herskabet lover ham da at bygge nyt Stuehus og Ladehus med „Stald til Beesterne i dend ene Ende som og Fæehus og Faarestie ligeledes“. Ved Stedet var 3 Bæster, der efter uvildige Mænds Skøn er vurderet saaledes: En brun Hoppe, 20 Aar, 1 Rdl. (stakkels Øg), 1 sortstjernet Hoppe, 17 Aar, 4 Rdl. og 1 sortstjernet Hest, 14 Aar, 6 Rdl. — altsaa et Par gamle Krikker, der „parrede“ i Farven. Saa var der 2 Køer, der vurderes til tilsammen 8 Rdl., og som derfor efter Tidens Priser heller ikke kan have været for kønne. Men disse Skabninger skulde den Eskær Røgter da heller ikke nøjes med. Til Besætningens Forbedring faar han en sortebrun Mærplag i 3. Aar, købt paa Randers Marked i Aaret 1747 for 10 Rdl. 3 Mk. 4 Sk., og en sortebrun Mærplag, købt i Lille Brokholm for 12 Rdl. Se, det er der da Mening i. Nu faar han et Par ordentlige Heste, der „parrer“, det har man altsaa ogsaa haft Sans for den Gang, og saa kan han lade det gamle Øg skyde eller stikke af Rakkeren og faa dets Vurderingssum 1 Rdl. for Huden. Saa er det Planen — tænker vi os —, at han skal fodre de to gamle sortstjernede noget op og lade dem tage sin Del af Byrden fra de to sortebrune Plage til disse bliver fuldtandede Følhopper. Paa den Maade bliver Røgteren ligefrem godt kørende; men kunde vi se hans Firspand ved Siden af Nutidens Sallingheste,

vilde vi dog tro, han kørte med „Islændere“. Føl vil han ogsaa have, og i Stedet for et 3. Aars Ungnød, faar han 4 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. til at betale Niels Thor-dal i Møgeltorum for et sort Mærføl.

Men Anders Andersen skal skam ogsaa have noget at sætte i Fæhuset. For det første en Ko til 6 Rdl., købt af Christen Nielsen i Gravgaard i Oddense og tillige en Kælvekvie til samme Pris og købt af Peder Eriksen i Hegelund. De er betalt med Tidens Pris for ordentligt Kvæg. Men han faar tillige en Ko til hele 7 Rdl. og 2 Mk., købt af Jens Foged i Ø. Grønning (i Grønning havde man jo saa godt som ikke haft Kvægpest og kunde sælge Kvæg), en andet Aars Kvie, købt af Jens Bertelsens Enke i Ø. Lyby, for 3 Rdl. samt en lignende Kvie, købt af Niels Sørensen, Nestild, for 3 Rdl. 2 Mk. Vi ser altsaa, at Kvæget kommer fra Steder, hvor der kun har været lidt Kvægpest, og at Kvægprisen efter Kvægpestens Hærgen i 1747 i Salling steg et Par Rigsdalere. Matr. Nr. 6, Møgeltorum, blev altsaa nogenlunde sat i Stand med Bygning og Besætning, inden Røgteren begyndte som Fæster; men naar det skulde have været rigtigt — efter Tidens Brug — skulde der dog have været mindst et Par Ungstude til, for ikke at tale om Kalve.

3. I *Sønder Tise* overtager Jens Jensen, Bundgaard sin Faders Fæstegaard Matr. Nr. 1, Halvparten, Hartkorn 2 Td. 1 Skp. ved Fæstebrev fra Eskær af 30. Oktober 1748. Faderen fratræder formedelst Alderdom og Skrøbelighed. Med Stedet faar Jens Jensen en sort Hoppe i 13. Aar, en brun do. i 10. Aar og en sortebrun Mærfølplag; men „Fæe-Creature befindes ingen af, saasom 2de Kvier samt 1 Studkalfnød, der var Stedet tilhørende, er siden af dend grasserende Qvæg-Siuge desto værre bortdøed“.

Men saa har man til Gengæld lagt sig efter at have nogle flere Faar. Der befindes 15 Faar og „en Sviin“ ved Stedet. Jens Jensen skal klare sig selv med den Besætning, der er; men han bliver fri for Indfæstning.

4. Nu ser vi atter lidt paa en anden af Gaardene i Ø. *Hegnet*, nemlig Matr. Nr. 2, Halvgaard med 3 Td. 6 Skp. Hartkorn. Her er Fæsteren død, og Gaardens Tjenestekarl faar ved Fæstebrev fra Eskær af 24. September 1748 Fæstet efter sin Husbond samt tillige dennes Enke i Tilgift eller vel snarere til Gengæld. Han faår et Par 9 Aars Heste — en sort Hest vurderet til 10 Rdl. og en rød-blisset Hoppe til 12 Rdl. — med Gaarden, og Herskabet giver ham dertil en sort Mærplag i 2. Aar, købt af Jens Knudsen, S. Tise, for 10 Rdl. Af Kvæg er der paa Gaarden kun en graabroget Ko, „som haver haft Qvægsiugen“, og som derfor vurderes til 10 Rdl. 4 Mk. og en sorthjelmet Studnød, som ligeledes har haft Kvægsygen og er af Værdi 10 Rdl. Vi ser altsaa, at gennemsygede Kreaturer vurderedes til omtrent det dobbelte af et almindelig Kreaturs Værdi. Disse to „Fæhøveder“ var de eneste af Gaardens Besætning, der overlevede Kvægsygen forrige Aar, idet de andre uddøde, og derfor giver Herskabet den ny r'æster 6 Rd. til at købe en ny Ko for. Paa denne Gaard har man altsaa i Tiden fra November 1747 til omved Oktober 1748 kun haft en Ko og en Ungstud af Kvæg at være; men til Gengæld har man saa skaffet 18 Faar, der vurderes til 3 Mark Stk., ligesom man har et „Sosvin“ til 1 Rdl.

5. Den 6. November 1748 gives der Fæstebrev til Niels Mortensen i *Møgeltorum* paa Halvparten af Matr. Nr. 8, 2 Td. 5 Skp. Hartkorn, afstaaet formedelst Alderdom og Skrøbelighed samt Uduelighed

og Armod og ellers Stedets megen Brøstfældighed og ilde Behandling i andre Maader og desaarsag paa- dragne store Restancer. Her angives ikke, at Kvæg- sygen har været; men det ser saadan ud, naar vi efterser Gaarden. Husene er saa ringe, at Stuehus og Ladehus med Stald til Bæsterne opbygges paa Herskabets Regning (Claus Reventlow, Eskær). Af Heste er der kun en brun 12 Aars Hoppe (8 Rdl. værd), 1 brunstjernet 10 Aars Hest (10 Rdl.), og af Kvæg kun en sortstjernet Ko, 8 Aar, til 3 Rdl. 2 Mk. og en graabroget Kviekalv til 3 Mark. Det er jo alt for lidt Kvægbesætning, og Godsejeren giver derfor Fæsteren 6 Rdl. i rede Penge til en Ko, og til 2 Stk. Ungkvæg i 3die Aar 10 Rdl. 4 Mk. samt endelig til et Ungkreatur i 2det Aar 3 Rdl. Ved Gaarden var 3 Faar og 1 Lam af Værdi ialt 1 Rdl. 4 Mk. 8 Sk.

6. Som næstsidste Eksempel skal vi se paa en Gaard i *Rybjerg* By, Matr. Nr. 5, Rybjerggaard, Hartkorn 4 Td. 5 Skp. Denne Gaard bortfæstedes 22. Marts 1749 til Niels Nielsen Ørberg af Geheimeconferentzraad Claus Reventlow til Eskær m. m. Den havde før været fæstet til Iver Lauritzen, som „formedelst baade sin og Hustrus høie Alderdom og Skrøbelighed saavel som og erlidte Skade ved 8te støcker Fæe-høvders Forliis, som af den almindelig grasserende Qvæg Siuge sidst afvigte Sommer er bortdød, og hans derover paakomne Fattigdom og slætte Wilkor, selv haver erklæret og tilkiendegivet, at hand hverken sine 2de Aars resterende Landgildepenge kunde udrede og betale“ heller ikke faa sin Gaard i tilbørlig Stand og de Kgl. Skatter og andre Udgifter „afstædkomme“. Derfor giver han op og afstaar Gaarden til sin Tjenestekarl Niels Nielsen Ørberg, som er født i Jebjerg. Dog har han holdt sig ved Gaarden, saa længe det var muligt; thi hans

Besætning er 17. Marts ved en *Sequestrationsforretning* vurderet og registreret. Hestebesætningen bestod da af en 20-aarig, sortebrun Hoppe til 2 Rdl. 4 Mk., en sortstjernet do., 15 Aar, til 5 Rdl. 2 Mk., en graaskimlet Hoppe, 12 Aar, sat til 8 Rdl., en sort Hoppe, 9 Aar, til 10 Rdl. samt et sort Mærføl til 6 Rdl., ialt 5 Heste. Saa har han haft 2 sortbrogede 12 Aars Køer til 5 Rdl. 2 Mk og 4 Rdl 4 Mk. samt en graabroget Studnød i 2det Aar, „*som haver haft Qvægsygen*“, og derfor sættes til 10 Rdl., og endvidere to Kviekalve, en sortbroget og en graahjelmet, hver 1 Rdl. værd. Af Faar havde han 6 a 3 Mark og af Svin et „Soe Sviin“ og et „Galt Sviin“ til 2 Rdl.

Iver Lauritzen maa altsaa antages at have haft 9 Kreaturer, da Kvægpesten kom i hans Besætning. Af den har han kun beholdt den graabrogede Studekalv tilbage og saa har han købt sig de to sortbrogede gamle Køer, som begge har kælvet hos ham og faaet Kviekalve. Men videre har han ikke kunnet drive det, og da Kvæget døde, er han kommet til at mangle Gødning til sin Mark og er maaske ogsaa bleven saa fattig, at han ikke kunde skaffe sig Sædekorn. Følgen er bleven, at da hans Eftermand traadte til i Marts Maaned, er der kun 10 Traver og 13 Kærver Havre, og det har han ikke faaet tærsket, og det er for Resten — hvad der udtrykkelig anføres — ikke mere, end Hestene kan æde. Herskabet maa derfor give ham 10 Td. Havre samt Penge til Forbedring, 18 Rdl. „særdeles til nogle flere Fæhøveders Anskaffelse“. Som man ser, har vi her at gøre med et Eksempel paa, at Kvægpesten ødelægger en Bonde og hans Bedrift, saa han jages ud. Det udvendige Inventarium til hans Gaard vurderedes for Resten til ialt 7 Rdl. 2 Sk.

7. Det sidste Sted, vi skal besøge i denne bedrøvelige Tid, er en Gaard i *Frammerslev*, som den 26. Marts 1749 bortfæstedes fra Astrup med 5 Td. 3 Sk. Hartkorn. Denne Gaard blev ved Skiftet efter den afdøde Fæster udlagt til den ny med en Hestebesætning paa 4 Stk., en sortbrun 20 Aars Hoppe, 2 Rdl. 4 Mk., en „sortstjernet og blisset“ Hest, 10 Aar, 10 Rdl., en brun 8 Aars Hoppe 10 Rdl. samt en sortebrun, stjernet Hest i 5te Aar, 12 Rdl. — og af Fækreaturer en Ko i 6te Aar, „som haver gennemgaaet dend almindelig grasserende Fæe-Siuge“ og sættes til 10 Rdl. og 2 Kalve, nemlig en 1 Aars Kviekalv til 2 Rdl. og en Spædekalv til 2 Mark. Her har altsaa Kvægpesten taget hele Besætningen saa nær som en Ko, der efter at have overstaaet Sygdommen har kælvet to Gange, uden at Manden har indkøbt andre Kreaturer. Bemærkelsesværdigt er det, at en Gaard med over 5 Td. Hartkorn og 4 Heste i aarevis kun har haft een Ko. Faar har den afdøde ikke lagt sig efter. Der var kun 4 Stk. ved hans Død, og de vurderedes til 2 Rdl. Til Anskaffelse af flere Kreaturer faar den ny Fæster 20 Rdl. af Herskabet.

Kjeldgaard Fæsteprotokol giver — modsat, hvad man kunde vente — ingen direkte Oplysninger om Kvægpestens Værk, ligesom den heller ikke giver Udtryk for særlig mange Fæsteskitter i Kvægpestitiden. Det synes, som om Herløv Stjernholm (Sønnen Rasmus begynder 1749 at skrive sig i Fæsteprotokollen som Ejer af Kjeldgaard) har holdt sine Fæstere paa Benene, idet der næsten altid skiftes fra Fader til Søn eller i nogle faa Tilfælde til Landsoldater. En enkelt af disse ægter Formandens Enke —

Der kunde gives en længere Række Eksempler af samme Art som ovenstaaende; men de anførte

maa være nok til at give et Indtryk af, hvorledes det stod til rundt omkring paa Gaardene i Salling omkring ved Midten af det 18. Aarhundrede. Jeg skulde næsten tro, at man efter at have faaet Kendskab til Tilstanden paa de nævnte 7 Gaarde vil indrømme, at det Afsnit af Sallings Historie, der her er behandlet, var en tung Tid, en Tid man bør vide noget om, naar man vil orientere sig i Landsdelens Fortidsliv. Men som det den Gang var i Salling, saaledes var det — mange Steder endda i langt værre Grad — over det ganske Land.

Kreaturholdets Størrelse i Salling omkring Midten af attende Aarhundrede.

Som Baggrund for Kvægpestens Betydning i Salling i det omhandlede Tidsrum er noget Kendskab til Kreaturholdets normale Størrelse paa den Tid ønskeligt. Imidlertid er der ingen Kreaturtællinger fra den Tid, og paa Grund af Arkivaliernes Ødelæggelse er Opgivelser over Forholdet for Sallings Vedkommende særlig vanskelige. Der er i Grunden for første Halvdel af Aarhundredet ingen anden Vej at gaa end at undersøge samtlige Hovedgaardes Fæsteprotokoller og uddrage de spredte Besætningsopgivelser fra disse for derefter paa dette Grundlag at udregne Gennemsnitstal. Disse kan mest praktisk udregnes i Forhold til Hartkornet. Men Fæsteprotokollernes Opgivelser maa dog behandles med nogen Kritik, idet de Fæstegaarde, der bortskiftedes, i mange Tilfælde var mangelfuldt besat. Naar der saaledes i mange Tilfælde af Jordegodsejeren tillagdes den ny Fæster Penge til Indkøb af ny Besætning, maa man paa Grundlag af Kendskab til Husdyrpriser paa det paagældende Tidspunkt regne ud,

hvilken Besætning, der kunde skaffes for Pengene, og endda regne med, at Gaarden ikke blev saa godt besat, som mere veldrevne Bøndergaarde paa de Tider kunde være. Ved forskellige Sammenligninger, med hvad der kan tilvejebringes, kan man da gøre Kontraprøver til Bedømmelse af Resultaternes Sandsynlighed.

Paa denne Maade er jeg kommen til følgende foreløbige Resultater, som dog muligvis kan ændres noget — skønt næppe meget — naar det efterhaanden ved fortsatte Undersøgelser lykkes at give Beregningsgrundlaget en bredere Basis. Af Hensyn hertil er der ingen Grund til her at gaa i Detailler.

Jeg kender for Tiden Besætningsforholdene paa 51 Fæstegaarde i Salling paa det omhandlede Tidspunkt. Af disse 51 Gaarde med tilsammen 219 Td. 1 Skp. Hartkorn, er Hestebesætningen ikke opgivet paa de 2. Paa de resterende 49 Gaarde med ialt 211 Td. 5 Skp. Hartkorn fandtes eller indsattes ialt 196 Heste af alle Aldre. Det vil altsaa sige, naar der regnes med hele Tal, at der har været 1 Hest pr. Td. Hartkorn paa Fæstegaardene — nøjagtigt udregnet skulde der være 0,93 pr. Td. Hartkorn; men Materialet er jo ikke stort nok til, at dette Gennemsnittal kan bruges som Norm, medens man derimod maa have Lov til at tro, at der i Reglen har været 1 Hest pr. Td.

Kvægbestanden er opgivet paa alle 51 Gaarde. Der var, eller indsattes, ialt 360 Kreaturer af alle Aldre, altsaa 1,64 pr. Td. Hartkorn.

Faareholdet er opgivet paa 27 af Gaardene, nemlig ialt paa 121 Td. 2 Skp. Hartkorn 266 Faar og Lam, hvorefter der skulde være 2,2 Faar pr. Td. Htk. Iøvrigt var Faareholdet stærkt varierende og synes at være noget forøget ved Kvægpesten.

Svineantallet angives paa 12 Gaarde, paa hvilke ialt var 17 Svin. Om det Forhold, at der for saa mange Gaardes Vedkommende ikke er opført Svin, skal forstaas saaledes, at der ingen Svin har været, kan ikke opgives, men synes efter det foreliggende rimeligt.

Paa en Gaard havde man 3 Gæs, ellers er intet anført om Fjerkræet.

Hvis foranførte Statistik lægges til Grund, faar man for Husdyrholdet i Salling — hele Skivehus Amt med sine 5787 Td. Htk.*), Matr. 1688 — en Hestebestand paa 5366, hvilket sikkert ikke er meget galt; men som dog — jvfr. foran — maaske nærmere er noget større, ca. 5787 Stk. Dog maa bemærkes, at der var forholdsvis faa Heste paa Herregaardene.

Hvis vi regner med, at Huse og Hovedgaarde havde det samme Antal Kvæghoveder pr. Td. Hartkorn som Fæstegaardene, faar vi altsaa i hele Salling en Kvægbestand paa $5869 \times 1,64 = 9635$ Kreaturer. Ved Betragtning af dette Tal er der dog forskelligt at tage Hensyn til, nemlig for det første, at en Del af de Gaarde, jeg kender, muligvis er mindre besatte med Kvæg end normalt, og dernæst kan man ikke uden videre gaa ud fra, at Hovedgaardene har haft samme Kvægtal pr. Td. Htk. som Fæstegaardene. Saa lader vi endda Selvejergaardene, som var saa faa, at de i denne Forbindelse er af ringe Betydning, ude af Betragtning.

Hovedgaardenes Besætninger af Kvæg var imidlertid snart større, snart mindre efter Aarstid og Handelsforhold, idet Studene jo solgtes partivis til

*) Husenes Hartkorn er her fradraget. Hartkornet efter Henrik Petersen og Hovedgaardenes Jordebøger i Landsarkivet i Viborg.

Studehandlerne. Somme Tider var Herregaardenes Stalde næsten tomme (jvfr. Jungetgaard, som med sine omtrent 40 Td. Hartkorn kun mistede 15 Kreaturer paa en Tid, da alt Kvæget i Sognet døde) og somme Tider var de stopfulde (Kjeldgaard med 32 Td. Htk. mistede 98 Stude af Kvægpest, altsaa ca. 3 pr. Td. Htk.). Man kan derfor ikke godt sige hvormange Høveder, der var paa alle Herregaardene tilsammen i Salling paa et *givet* Tidspunkt; men man kan maaske regne sig til hvormange Høveder, der i *et Aar* har været staldet paa Hovedgaardene. For en saadan Udregning er Hartkornet efter Hovedgaardstakst og Kreaturantal pr. Td. Htk. 1,64, altsaa et uanvendeligt Grundlag. Hovedgaardenes Studehold stod derimod i et nogenlunde fast Forhold til Fæstegodsets Omfang, altsaa kan man maaske faa noget at vide om Hovedgaardenes Studehold ved at betragte det tilhørende Fæstegods og søge at komme til Kundskab om, hvormange Stude der pr. Td. Hartkorn Fæstegods normalt aarlig afleveredes til Hovedgaarden til Staldning.

Ved at betragte de Opgivelser om Besætninger, jeg for Sallings Vedkommende kender, mener jeg at have Grundlag for en Formodning om, at den normale Kvægbesætning paa en Fæsters Helgaard paa ca. 6 Td. Htk. var 4 Køer, 2 Høveder i 4de Aar, 2 do. i 3die Aar, 2 do. i 2det Aar samt to Kalve. De 4 Køer havde man til Mælk og til at lægge Kalve til paa. Der skulde altsaa indsættes 2 Kalve aarlig, og disse var i Reglen Tyrekalve, som kastredes og gik ind i Studenes Rækker; men da man aabenbart har vedligeholdt Besætningen ved eget Tillæg, var det altsaa nødvendigt en Gang imellem at indsætte en Kviekalv for at vedligeholde Kobestanden. Da man efter de Aldersopgivelser, der findes paa Køer, —

fra Salling som fra andre Steder — ved, at man lod Køerne blive — efter de nuværende Begreber — meget gamle, kan man gaa ud fra, at der normalt kun hvert andet Aar var Brug for i den omtalte Normalbesætning at indsætte en Kviekalv. Resten af Kviekalvene slagtede man; men det var uærligt Arbejde, der besørge­des af Rakkere eller særlige „Kalvekoner“. Disse nævnte „Professionister“ besørge­de for Resten ogsaa ofte Kastrationen af de smaa Tyrekalve. Af og til solgtes der vel ogsaa en Kviekalv til Tillæg hos Bønder, der var uheldige med Kalvene og derfor manglede til Opdræt, og for at udligne Fordelingen af Kvie- og Tyrekalve i Besætningerne maa der have været nogen Kalvehandel mellem Bønderne indbyrdes. Om Køerne fødte Tyre- eller Kviekalve var under disse Forhold af ikke ringe Betydning. Bønderne gjorde derfor deres Iagttagelser i den Retning, og deraf opstod en Folketro om, hvorledes man paa forskellig Maade kunde bidrage til, at Kalvens Køn blev det, man ønskede. En nærmere Omtale af disse paa Folketro hvilende „Avlsregler“ hører dog ikke hjemme her.

Men altsaa — man indsatte i en normal Helgaards Kvægbesætning hvert andet Aar en Kviekalv — saa kunde man derved have en fuldvoksen Ko til Brug i normalt 8 Aar paa den Maade, at den indgik i Besætningen som Ko i ca. 5 Aars Alderen. $\frac{1}{4}$ af Besætningen i de yngre Aldersklasser — altsaa til 4 Aars Alder — var da af Hunkøn, Resten var Stude. Tyr — Bytyr — holdt man jo i Fællesskab. Den stod ofte hos Præsten. Da der altsaa var 8 Høveder i den opvoksende Afdeling, bestod denne normalt af 6 Stude og 2 Kvier eller 1 Kviekalv og 1 Kvie. Da de 6 Stude udsolgtes — til Hovedgaarden — i Løbet af 4 Aar, blev der $1\frac{1}{2}$ Stud at sælge om

Aaret, d. v. s. hvert andet Aar 2, og hvert andet Aar 1 Stud. Vi antager, at denne Skiften udlignedes, saaledes at der i Gennemsnit blev $1\frac{1}{2}$ Stud fra hver Fæsters Helgaard om Aaret til Herregaarden til Staldning. Der er Grund til at tro, at Forholdet var efter samme Skala for de mindre og de større Fæstegaardes Vedkommende. Hvis dette antages, vil vi saaledes aarlig til Hovedgaardenes Forbrug faa $1\frac{1}{2}/6 = \frac{1}{4}$ Stud pr. Td. Hartkorn Fæstegods. Vi gaar jo her ud fra, at alle Sallings Hovedgaarde paa dette Tidspunkt har haft Studedrift. Senere i samme Aarhundrede gik nogle faa af dem dog over til Mejeridrift „Hollænderi“. Hvis hele denne Opstilling er nogenlunde rigtig, er det sandsynligt, at Fæstegodsets Omfang er holdt i et passende Forhold til Hovedgaardens Størrelse, saaledes at denne gjorde det muligt ved eget Avl fra Hovedgaarden at fuld-stalde de paa Fæstegodset opdrættede Stude. Da der i Salling var 15 Hovedgaarde med tilsammen 541 Td. 7 Skp. Htk., blev der tilbage 1118 andre Gaarde med tilsammen 5245 Td. 4 Skp. Htk. Efter dette havde Hovedgaardene altsaa ca. 10 Gange saa meget Fæstegodshartkorn som Hartkorn af Hovedgaardstakst; men undersøger vi, om dette ogsaa holder Stik for de enkelte Hovedgaardes Vedkommende, finder vi, at Forholdet for en hel Del Hovedgaardes Vedkommende tilnærmelsesvis virkelig ogsaa var noget i den Retning (f. Eks. paa Kjeldgaard, Kjærgaards-holm, Bustrup, Spøttrup o. fl.); men paa nogle var det endog meget afvigende. Saaledes var der paa Hostrup altfor meget Fæstegods i Forhold til Hovedgaardshartkornet, og paa Eskær altfor meget Hovedgaardshtk til Fæstegodsets Omfang. Der maa derfor være handlet en Del om Stude mellem Herremændene indbyrdes for at faa Herregaardenes Be-

sætninger af passende Størrelse. Hvor store de enkelte Herregaardes Besætninger har været, er derfor vanskeligt eller umuligt at sige; men vi tør tro, at der paa alle Sallings Hovedgaarde tilsammen omtrent er indsat ca. $5245 : 4 = 1311$ Stude til Staldning i et Normaltaar. Hvis vi turde tillade os at lægge dette Tal til Grund for en Gennemsnitsberegning pr. Td. Hartkorn Hovedgaardstakst, vilde vi faa, at der pr. Td. saadant paa Hovedgaardene var 2,4 Stude. Hvis dette er rigtigt, kunde vi deraf faa et Indtryk af, hvorledes Hovedgaardene, før Kvægpesten begyndte, var besat med Kvæg. Vi maatte da se bort fra de Køer, der til Stadighed holdtes paa Herregaardene; men dette kan vi ogsaa tillade os, da der paa Studegaardene kun var nogle ganske faa Køer til Gaardens eget Forbrug af Mælk og Smør.

Hvis vi altsaa paa dette Grundlag vilde forsøge at udregne Hovedgaardenes Gennemsnitsbesætning, støder vi paa det store Spørgsmaal: Hvor længe staldede Herremanden sine Stude, inden han solgte dem? Dette Spørgsmaal kan jeg paa nærværende Tidspunkt ikke besvare fyldestgørende, i hvert Fald ikke paa Grundlag af eget Materiale, og det vilde ogsaa føre for vidt her at gøre et begrundet Forsøg paa en Udredning af Forholdet. Men jeg vil — altsaa uden nærmere Begrundelse — i hvert Fald foreløbig antage, at Sallingherremanden normalt fik sine Staldstude fra Fæstegaardene om Efteraaret og derefter staldede dem to Vintre med den mellemliggende Sommer, altsaa $1\frac{1}{2}$ Aar. Hvis derfor foran anførte Beregning med 2,4 Stud aarlig pr. Td. Hovedgaardshartkorn lægges til Grund, skulde vi faa Antallet af de Stude, der aarlig har været i Herremandens Stald, ved at multiplicere hans Hartkorn med 3,6. Vi vilde da faa følgende Tal paa de enkelte

Hovedgaarde, idet Matriklen af 1688 i Reglen, — saa vidt jeg ikke er opmærksom paa, at den senere er ændret, — er lagt til Grund: Kjeldgaard $32,23 \times 3,6 = 106$ Stude, Jungetgaard $39,57 \times 3,6 = 142$ Stude, Eskær $63,01 \times 3,6 = 227$ Stude, Astrup $33,04 \times 3,6 = 119$ Stude, Grinderslevkloster $31,75 \times 3,6 = 115$ Stude, Nørgaard $29,77 \times 3,6 = 107$ Stude, Østergaard $39,51 \times 3,6 = 142$ Stude, Hegnet $31,44 \times 3,6 = 103$ Stude, Hostrup $15,95 \times 3,6 = 57$ Stude, Spøttrup $30,63 \times 3,6 = 110$ Stude, Kjærgaardsholm $43,69 \times 3,6 = 157$ Stude, Bustrup $39,63 \times 3,6 = 133$ Stude, Kaas $27,91 \times 3,6 = 100$ Stude, Krabbesholm $30,47 \times 3,6 = 110$ Stude, Skivehus $28,05 \times 3,6 = 101$ Stude.

Dette Antal Stude har jo altsaa kun sjældnere i et givet Øjeblik staaet paa Gaardene. Somme Tider har man ikke faaet den aarlige Tilgang udsolgt, saa har der været flere, somme Tider, vel navnlig ved Foraarstide, har man haft Besøg af Studeprangerne og har lige faaet de fuldstaldede Stude solgt, og saa har der kun været indtil ca. $\frac{1}{3}$ tilbage af det normerede Antal, indtil om Efteraaret Aarstilgangen er indsat. Paa Jungetgaard med det i Forhold til Hartkornet ringe Antal Kvægpestofre maa man vistnok gaa ud fra, at Forholdet har været af den Art, saa at der maaske kun har været godt 40 Stude paa Gaarden, da Kvægpesten kom — maaske endda langt færre.

Hvis man lagde Fæstegaardshartkornet til Grund for en endelig Beregning af Hovedgaardenes Besætninger, vilde man faa noget afvigende Tal frem, f. Eks. paa Astrup skulde der da have været $263 \times \frac{1}{4} \times 1\frac{1}{2} = 99$ Stude, i Stedet for de ovenanførte 119, der under normale Forhold vilde være Maximum. Maaske er det nærmere ved det rigtige

i de Tilfælde, hvor Fæstegods og Hovedgaard svarer normalt til hinanden, at beregne Kreaturantallet efter Fæstegodset; men i nogle Tilfælde, hvor de to Hartkornsgrupper ikke svarer til hinanden, vil man paa denne Maade komme til meningsløse Resultater. Man maa derfor blive staaende ved den Opfattelse, at der har fundet Handel Sted mellem Herregaardene indbyrdes om Kreaturer til Staldning, saaledes at Antallet er kommen til at svare til selve Hovedgaardens Størrelse. Som Følge deraf er Hovedgaardenes eget Hartkorn altsaa lagt til Grund for Slutberegningen. Men denne hviler jo kun paa Hypotheser, uden at det har været mig muligt at finde et bedre Grundlag.

Vi vender nu atter tilbage til Spørgsmaalet om hvormange Kreaturer, der i Begyndelsen af 1747 kan tænkes at have været i Salling. Vi kom, naar der ikke toges Hensyn til Herregaardenes Forhold, til det foreløbige Resultat, at der var 9635 Høveder i Salling, da Kvægpesten begyndte. Men dette Tal maa efter foregaaende Udvikling ændres en Del. Der var paa Gaardene med Fradrag af Hovedgaardene 5245 Td. 4 Skp. Hartkorn i hele Salling, og hvis vi regner med Gennemsnitstallet 1,64, holdtes der paa disse Gaarde 8612 Høveder. Dertil kommer saa Hovedgaardenes aarlige indsatte Bestand $\frac{1}{4} \times 5245,5 \times \frac{3}{2} = 1971$ Høveder, hvorfra maa drages det sandsynlige Bortsalg og lægges Hovedgaardenes Køer til. Naar vi tager alle Hovedgaardene under et paa et givet Tidspunkt, kan vi antagelig regne med, at det sandsynlige Bortsalg bliver Halvdelen af den i $1\frac{1}{2}$ Aar indsatte Besætning: 986 Kreaturer. Der skulde da være det samme Antal Høveder paa Hovedgaardene tilbage; men der har som sagt paa nogle Hovedgaarde i Sommeren 1747 været for-

holdsvis færre; det er kun Gennemsnitstal her er Tale om. Regner vi saa med, at der har været 5 Malkekøer paa hver Herregaard, faar vi yderligere 75 at lægge til de 986 Høveder, altsaa et Resultat paa 1061 Kreaturer paa Hovedgaardene. Lægges dette Tal til Fæstegaardenes faas 9673 eller et Tal, der omtrent er det samme, som det vi først kom til. Højst sandsynligt har der ogsaa i Virkeligheden kun været en halv Snes Tusinde Høveder i Salling, da Kvægpesten begyndte.

Men for ikke at faa Tallet for lavt, kan vi sammenligne det med, hvad vi paa anden Maade kommer til.

For det første giver den Normalbesætning paa Fæstegaard, jeg har opstillet, 2 Kreaturer pr. Td. Hartkorn, og da Hovedgaardenes Besætninger er beregnet efter denne Normalbesætning paa en 6 Td.s Fæstegaard som Udgangspunkt, bliver der herved en lille Unøjagtighed, som dog ikke er af større Betydning og kan opvejes noget ved, at det naturligvis ikke var paa en Prik 6 Td. Htk., en saadan Fæstegaard havde. Men ogsaa paa anden Maade kommer Tallet 2 Høveder pr. Td. Hartkorn Fæstegods i Forgrunden. I Jebjerg og Tustrup Vide 1769 (offentliggjort i Skivebogen 1927 af J. C. Hansen. Det citerede Sted: Side 94) er bestemt: „Paa hver Td. Hartkorn skal holdes tvende Nød og een Bæst. Dog, hvem som mangler et Bæst, maa derimod have et Nød. Af Fæe-høfder og Bæster tillige maa have trende og ej mere“. Denne Bestemmelse er jo indført af Hensyn til Fællesgræsningen, og det synes, som om man før har haft for faa Køer end for faa Heste, saaledes at man vistnok kan gaa ud fra 2 Høveder pr. Td. Hartkorn som Norm for Fæstegaardene i Jebjerg. Selv om denne Bestemmelse først

er tinglæst 1769, har den dog givetvis været gældende længe før.

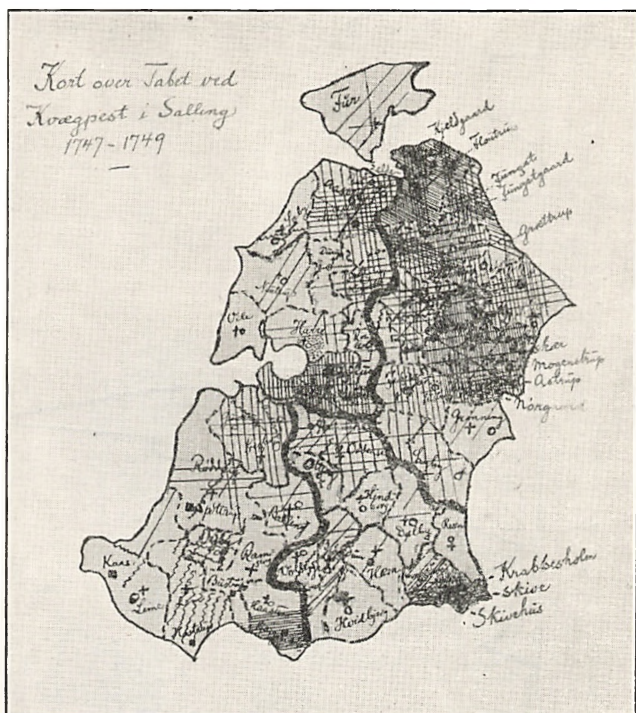
J. C. Hansen har ogsaa (Mehlslægtsens Historie S. 86) fundet og omtalt Ø. Dølby Vide af 1763. Efter den maa paa hver Td. Htk. ikke holdes mere end 1 Bæst og 3 Fæhøveder. Enhver Mand holdt jo nok det Antal Kreaturer, han maatte, saa længe det ikke gik altfor meget tilbage for ham. Men der er ingen Tvivl om, at dette kunde ske, og jeg mener derfor, at man ikke kan sætte det normale Antal Kreaturer paa Fæstegaarde i Salling til *mere* end 2 pr. Td. Htk. Det er ogsaa muligt — som antydet — at mit foranførte Gennemsnitstal 1,64 er noget for lavt, og Præsterne samt Selvejerne har ogsaa haft lidt flere Kreaturer end de almindelige Fæstere. Regner vi derefter med 2 Høveder pr. Td. Htk. udenfor Hovedgaardene, faar vi $5245 \times 2 = 10490$ Kreaturer paa Fæstegods m. v. i Salling, og lægges dertil 1061 paa Hovedgaardene, faar vi, før Kvægpesten begyndte, 11551 Høveder i hele Salling. Paa Grundlag af disse ganske vist noget hypotetiske Tal, kan vi da med tilstrækkelig Sikkerhed fastslaa, at Sallings samlede Kvægbestand omkring Begyndelsen af 1747 har ligget mellem 10 og 12 Tusinde Stk. Af disse døde altsaa ialt i Kvægpestens Tid 4412 Høveder. Vi kan derefter ogsaa med Sikkerhed fastslaa, at over en Trediedel af Sallings samlede Kvægbestand døde af Kvægpest i Aarene 1747—1749 til Trods for, at mange Besætninger i Landsdelen ganske undgik Kvægsygen.

For en Fuldstændigheds Skyld skal jeg, da vi nu er kommen ind paa at udrede Husdyrbesætningernes Størrelse, tilføje, at der paa angældende Tidspunkt antagelig var allerhøjest $2,2 \times 5869 = 12912$ Faar i Salling og af Svin allerhøjest 1 paa

hver af Amtets Gaarde, altsaa ialt 1133 Stk. Selv om vi tænker os, at der var flere paa Hovedgaardene, er disse Tal sikkert mere end høje nok. — Godt 5000 Heste og omtrent dobbelt saa mange Høveder samt disse Faar og Svin! Naar vi tænker paa, hvorledes Husdyrbesætningerne nu er i Salling, maa vi overvældes af den enorme Udvikling, der er sket.

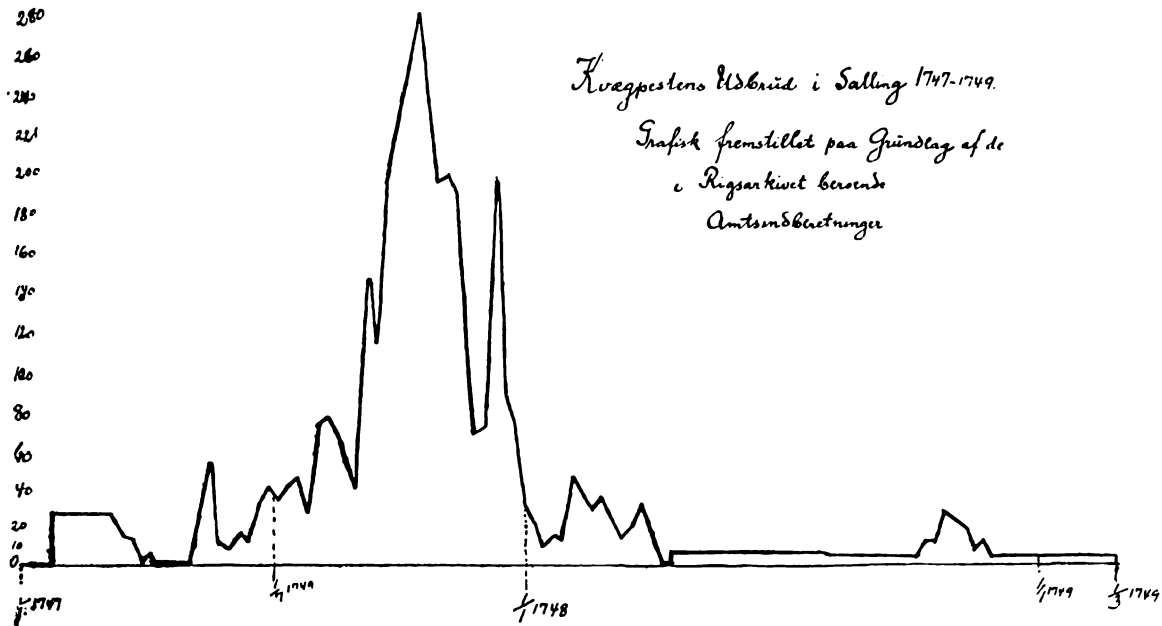
Kapitlet om, hvorledes denne Udvikling er sket og om Aarsagerne dertil, er det interessanteste i Danmarks nyere Historie. Det er maaske ogsaa det stolteste.

Forklaring til Kortet.

- En Prik = 1 Kreatur død i Tiden fra $\frac{1}{1}$ til $\frac{1}{5}$ 1747.
 En Streg skraat fra oven til højre nedad = 10 do. døde $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{9}$ 1747.
 En lodret Streg = 10 do. døde $\frac{1}{9}$ — $\frac{1}{11}$ 1747.
 En vandret Streg = 10 do. døde $\frac{1}{11}$ — $\frac{31}{12}$ 1749.
 En Streg skraat fra oven til venstre nedad = 10 Kreaturer døde $\frac{1}{1}$ — $\frac{1}{4}$ 1748.
 En vandret bølget Streg = 10 do. døde $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{8}$ 1749.
 En bølget Streg skraat fra oven til venstre nedad = 10 do. døde $\frac{1}{8}$ — $\frac{31}{12}$ 1748.
 En bølget Streg skraat fra oven til højre nedad = 10 Kreaturer døde $\frac{1}{1}$ — $\frac{1}{3}$ 1749.

Tallene til venstre angiver Antal døde Kvæster, egentlig

Gennemsnitsberegning (paa Grundlag af Hartkornet og de indkomne Indberetninger) over Tabet paa de enkelte Gaarde i de af Kvægpesten mest hjemsøgte Sogne i Salling 1747—1749.

Sogn	Antal Gd.	Med Hartkorn Td.	Deraf Hovedgaarde og andre "kendte" Gaarde	Disses Hartkorn Td.	Resthartkorn i Sognet Td.	Gennemsnitshk. pr. Gaard i Sognet Td.	Derefter anslaaet normalt Antal Kreaturer pr. Gd. 2 Stk. pr. Td. Htk.	Samlet Tab paa de kendte Gaarde. Stk. Kvæg	Gennemsnitstab paa de øvrige Gaarde i Sognet Stk. Kvæg	Anmærkning
Selde	36	254,56	2	42,18	212,38	6,25	12,5	117	10,5	Her maa de indkøbte ogsaa være døde. To Præster i Sognet mistede tilsammen 28. Kun den angrebne Del af Sognet medregnet.
Junget	26	156,00	3	50,94	105,06	4,6	9,2	47	11,4	
Torum	38	265,43	1	15,94	249,49	6,7	13,4	29	10,6	
Tise	26	99,9	1	2,2	97,7	3,5	7,0	5	7,6	
Grinderslev	44	335,02	5	158,15	176,87	4,4	8,8	348	5,1	
Rybjerg	36	192,18	1	4,6	187,6	5,3	10,6	8	5,6	
Jebjerg	27	140,67	0	0	140,67	5,2	10,4	0	4,2	
Lyby	60	207,51	1	8,6	198,9	3,4	6,8	14	1,1	
Aasted	45	217,94	1	39,51	178,33	4,1	8,2	62	3,6	
Tøndering	24	118,68	1	31,44	84,24	3,7	7,4	61	2,7	
Harre	23	101,15	0	0	101,15	4,4	8,8	0	3,8	
Hjerk	40	239,78	1	11,44	228,34	5,9	11,8	16	8,6	
Oddense	51	241,50	0	0	241,50	4,7	9,4	0	2,7	
Krejbjerg	37	220,40	0	0	220,40	6,0	12,0	0	3,2	

Hartkornet er anført efter Matriklen af 1688, hvorfor der kan være enkelte, ubetydelige Unøjagtigheder i ovenstaaende Beregning.

Sammentælling af Tabene ved Kvægpesten i Sallings Sogne 1747—1749.

**Sammenarbejdet herreds- og sognevis efter Amtmand
Müllers Indberetninger til Rentekammerkollegiet.**

Hvor Indberetningerne efterhaanden har samlet hele Sognets Tab, og Landsbyens Tab derfor er meget større, end nedenanførte Tal viser, er anført *.

Herred og Sogn	Datum for første Indberetning til Rtk.	Stk. Kvæg død i Aaret 1747				Do. i Aaret 1748			Do. 1749	Ialt	
		1/1- 1/5	1/5- 1/9	1/9- 1/11	1/11- 3/12	1/1- 1/4	1/4- 1/8	1/8- 3/12	1/1- 1/3	I Byen	I Sog- net
Selde Sogn og By Kjeldgaard Floutrup Eskovgaard			317 98	65 8* 19		7				389 98 8* 19	
Ialt Selde Sogn			415	92		7					514
Junget By Grætrup By Brokholm Skammergaard Jungetgaard			181 16	51 4* 22 10 15	16					248 20* 22 10 15	
Ialt Junget Sogn			197	102	16						315
Hinnerup Ø. Møjebæk Møgeltorum Lilletorum Hegelund	15/7 1747 29/7 " 26/8 " 9/9 " 30/9 "		54 11	37 14 112 104 27	38 9					129 25 122 124 29	
Ialt i Torum Sogn			66	294	69						429
Ø. Hegnet Nørre Tise Sønder Tise Tise, uden nærmere Angivelse	9/9 1747 9/9 " 16/9 " 23/9 "			18 11* 9* 114		6*				18 11* 15* 156	
Ialt i Tise Sogn				152	48						200

Herred og Sogn	Datum for første Indberetning til R.h.	Stk. Kvæg død i Aaret 1747				Do. i Aaret 1748			Do. 1749	Ialt	
		1/1- 1/5	1/5- 1/9	1/9- 1/11	1/11- 31/12	1/1- 1/4	1/4- 1/8	1/8- 31/12	1/1- 1/3	I Byen	I Sog- net
Rybjerg Ilbjerg			46	69	65	15	6 5*			201 5	
Ialt i Rybjerg Sogn			46	69	65	15	11				206
Rærup By	26/8 1747		9	25	1					35	
Grinderslev By	9/9 "			28	29					57	
Rusted Mølle	16/9 "			4						4	
Eskjær	16/9 "			127						127	
Nørgaard	16/9 "			46			57	5		108	
Mogenstrup	30/9 "			25	11					36	
Stovby	7/10 "			30						30	
Vaismark	7/10 "			14						14	
Astrup	7/10 "			55						55	
Grinderslevkloster	14/10 "			54						54	
Breum	4/11 "			1	22	8				31	
Ialt i Grinderslev S.			9	409	63	8	57	5			551
Tustrup Jebjerg	3/4 1747	5								5	
	16/9 "			92	12	2		6		112	
Ialt i Jebjerg Sogn		5		92	12	2		6			117
Lyby	23/9 1747			36	21	5				62	
Dalsgaard	14/10 "			14						14	
Bostrup	30/9 "			3*						3*	
Ialt i Lyby Sogn				53	21	5					79
Grønning Sogn						14				14	14
I Nørre Herred		5	733	1263	294	51	68	11			2425

Herred og Sogn	Datum for første Ind- beretning til Rtk.	Stk. Kvæg død i Aaret 1747				Do. i Aaret 1748			Do. 1749		Ialt
		1/1- 1/5	1/5- 1/9	1/9- 1/11	1/11- 31/12	1/1- 1/4	1/4- 1/8	1/8- 31/12	1/1- 1/3	I Byen	
Fur	4/11 1747			10	4	29					43
Nissum	20/5 1747		8	1	5						14
Hjordbusk	" "		3		1						4
Aasted By	7/10 1747			62	27	5					94
Risum By	" "			14	3						17
Elkær By	" "			28							28
Østergaard	23/10 1747			4	58						62
Aasted Skove og Torp	28/10 1747			1*	1*						2
Ialt i Aasted Sogn			11	110	95	5					221
Tøndering By	30/9 1747			43	19					62	
Hegnet Gaard	4/11 "			10	51					61	
Ialt i Tøndering S.				53	70						123
Durup Sogn	11/11 1747				18						18
Roslev Gamstrup					22		4			26	
							1			1	
Ialt i Roslev Sogn					22		5				27
Nautrup Sogn	27/1 1748					24					24
Sæby Sogn	27/7 1748						5	5			10
Harre L. Dalstrup	4/3 1747 11/11 "	46		16	16	4				82	
					5					5	
Ialt i Harre Sogn		46		16	21	4					87
Hjerk By	26/8 1747		12	122	34					168	
Bajlum	9/9 "			93	6			4		103	
Vium	16/9 "			85	4					89	
Ialt i Hjerk Sogn			12	300	44			4			360
Ialt i Harre Herred		46	23	489	274	62	10	9			913

Herred og Sogn	Datum for første Indberetning til Rtk.	Stk. Kvæg død i Aaret 1747				Do. i Aaret 1748			Do. 1749	I By ell. p. Hvdg.	I Sog-net
		1/1- 1/5	1/5- 1/9	1/9- 1/11	1/11- 31/12	1/1- 1/4	1/4- 1/8	1/8- 31/12	1/1- 1/3		
Hindborg Herred											
Oddense Sogn	23/10 1747			55	54	27	3				139
Otting Sogn	23/12 ”				7						7
Dølby Sogn	30/12 ”				8	6					14
Skivehus Lund By Skive By	4/3 1747 3/2 1748 16/3 ”	123			76		3 5 8				202 60 8
Ialt Skive By og S.		123			76	63	8				270
Hem Sogn	10/2 1748					10					10
Brøndum Sogn	30/12 1747				12	68					80
Volling Sogn	9/10 1748							15			15
Ialt i Hindborg Her.		123		55	157	174	11	15			535
Rødning Herred											
Krejbjerg Ginderup Andrup	23/10 1747 30/9 ” 30/9 ”			13 54 31	11 11 6				5		29 54 37
Ialt i Krejbjerg S.				98	17				5		120
Rødning Sogn	28/10 1747			14	26	3		22	9		74
Balling Sogn	4/11 ”			6	28	6					40
Vejby Sogn	5/10 1748							18	38		56
Lime Sogn	10/2 ”					6		6	3		15
Lem By Hostrup	5/10 1748 19/10 ”							51 30	1		52 30
Ialt i Lem Sogn								81	1		82
Kjærgaardsholm	9/12 1747				161						161
Ialt i Haasum Sogn					161						161
Ialt i Rødning Herr.				118	232	15		127	56		548
Ialt i Skivehus Amt	4/3 1747	174	756	1925	957	302	89	152	56		4411

Det af Kvægpesten 1747—1749 forvoldte Tab hos Jordegodsejerne i Salling.

Godsets eller Godsejerens Navn	Godsets Beliggenhed	Antal døde Kreaturer			
		1747	1748	1749	Ialt
Skivehus (Claus Reventlow)	Hovedgaarden	199	3		202
"	Skive Købstad		8		8
"	Skive Lands., Lund		17		17
"	Dølby Sogn	4	7		11
"	Lyby Sogn	40			40
"	Oddense	7			7
Skivehus med Gods ialt		250	35		285
Krabbesholm (Verner Rosenkrantz)	{ Hjerk S., Bajlum Skive Landsogn, Lund By	11			11
			19		19
Tils. p. Krabbesh. Gods		11	19		30
Nørgaard (Claus Jensen Vadums Enke, Mette Hansdatter Winde og i 1748 Peter Damgaard)	Hovedgaarden	46	62		108
	Rybjerg	12			12
	Jebjerg	21	6		27
	Grinderslev	8			8
	Roslev	3			3
	Lyby	8			8
Nørgaard m. Gods ialt		98	68		166
Astrup (Claus Reventlow)	Hovedgaarden	55			55
	Grinderslev Sogn	40			40
	Tise S., Ø. Hegnet	12			12
	Rybjerg Sogn	47	6		53
	Jebjerg Sogn	10			10
	Lyby Sogn	3			3
	Grønning Sogn		14		14
	Oddense	33	14		47
	Otting	3			3
Astrup Hvgd. m. Gods		203	34		237

Godsets eller Godsejerens Navn	Godsets Beliggenhed	Antal døde Kreaturer			
		1747	1748	1749	Ialt
Eskær (Claus Reventlow, Hovedgaarden forpagtet til Jeppe Bertelsen)	Hovedgaarden	127			127
	Grindl. S. Rærup	10			10
	” Mogenst.	35			35
	” Stovby	30			30
	” Rusted M.	4			4
	” Breum	7	2		9
	Jebjerg	22			22
	Tustrup	5			5
	Junget S., Brokh.	22			22
	Tise Sogn	51			51
	Rybjerg S. og By	9			9
	Torum S., Møgelt.	66			66
	” Hegel.	29			29
” Lillet.	5			5	
Eskær Gaard og Gods ialt		422	2		424
Grinderslevkloster (Jmfr. Birg. Marie Arenfeldt)	Hovedgaarden	54			54
	Grinderslev Sogn	31			31
	Rybjerg Sogn	20			20
	Roslev S., Gamst.	29	1		1
	Jebjerg	29			29
	Oddense	8			8
Grinderslevkloster og Gods		142	1		143
Jungetgaard (Schack Vittinghof, Greve Holck til Vraa)	Hovedgaarden	15			15
	Junget Sogn	233			233
	Grindl. S. Vejsm.	15			15
	” Mogenst.?	8			8
	Torum S., Hinner.	43			43
	” Møgelt.	27			27
	” Lillet.	62			62
	” u. Ang.	9			9
	Tise Sogn	122			122
	Roslev Sogn	6			6
Hjerk S., Bajlum	12			12	
Jungetgaard og Gods		552			552

Godsets eller Godsejerens Navn	Godsets Beliggenhed	Antal døde Kreaturer			
		1747	1748	1749	Ialt
Kjeldgaard (Herløv Stjernholm)	Hovedgaarden	98			98
	Selde Sogn	371	7		378
	Torum S., Hinner.	44			44
	Junget S.	7			7
	„ Skammerg.	10			10
	Nautrup Sogn		4		4
Aasted Sogn og By	15			15	
Kjeldgaard og Gods		545	11		556
Østergaard (Solgt 1747 af Borgm. Christen Jensen Basballe til Hospitalsforst. Niels Nielsen)	Hovedgaarden	62			62
	Aasted Sogn	130	5		135
	Sæby Sogn		6		6
	Selde S., Floutrup	8			8
	Torum Sogn	6			6
Østergaard med Gods		206	11		217
Hegnet (Frans Rantzau Bentzon)	Hovedgaarden	61			61
	Rybjerg Sogn	79	9		88
	Torum Sogn	18			18
	Tøndering Sogn	62			62
	Durup Sogn	18			18
Hegnet Gaard med Gods		238	9		247
Spøttrup (Mogens Rosenkrantz)	Krejbjerg Sogn	34		5	39
	Rødding Sogn	20	25	9	54
	Hjerk Sogn og By	7			7
	Oddense Sogn	3			3
	Jebjerg Sogn	1			1
Spøttrup Gods		65	25	14	104
Bustrup (Oluf W. v. Lassen)	Hjerk Sogn	19			19
	Krejbj. S., Ginder.	45			45
	„ Andrup	19			19
	„ Lem Sogn		37	1	38
	Vejby Sogn		5	23	28
Bustrup Gods		83	42	24	149

Godsets eller Godsejerens Navn	Godsets Beliggenhed	Antal døde Kreaturer			
		1747	1748	1749	Ialt
Kaas (Assessor Jens de Hofman)	Balling Sogn	7	6		13
	Lime Sogn		12	3	15
Kaas Gods		7	18	3	28
Hostrup (Peter Pandrup)	Harre Sogn	28			28
	Hjerk Sogn og By	36			36
	„ Vium	89			89
	„ Bajlum	21	4		25
	Vejby Sogn		6	15	21
	Hovedgaarden		30		30
Hostrup Gaard med Gods		174	40	15	229
Kjærgaardsholm (Christen Linde)	Hovedgaarden	161			161
	Brøndum Sogn	12	68		80
	Hjerk Sogn og By	1			1
	Vejby Sogn		5		5
	Balling Sogn	27			27
	Volling Sogn		15		15
	Nautrup Sogn		4		4
Kjærgaardsh. Gaard og G.		201	92		293
Irup (Jens Jørgen Hop)	Hjerk Sogn og By	28			28
	Krejbjerg Sogn	8			8
Irup Gods		36			36
Højris „De Roedes Gods“ Kokkedal	Hjerk S., Bajlum	10			10
	Hjerk Sogn	23			23
	Fur	14	4		18
Palstrup	Otting Sogn	4			4
	Roslev Sogn	4			4
Palstrup Gods		8			8
Estvadgaard Børglum Kloster	Skive S., Lund By		15		15
	Nautrup		4		4
Viborg Skole	Ø. Møjb., Torum S.	25			25
	Lilletterum, „	20			20
	Harre Sogn	17	4		21
Viborg Skoles Gods		62	4		66

Godsets eller Godsejerens Navn	Godsets Beliggenhed	Antal døde Kreaturer			
		1747	1748	1749	Ialt
Aalborg Hospital	Torum Sogn	6			6
Ritmester Ravns Arvinger	Hjerk Sogn	21			21
Jens Kusk til Higelse Præstegaard i Thy	Hjerk Sogn og By	3			3
Jacob Skov i Nykøbing	Harre	11			11
Frk. Sehested i Viborg	Rybberg	6			6
Sr. Børgesen i Nykøbing	Sæby		2		2
Md. Bering i Viborg	Lyby S., Ø. Lyby		2		2
Niels Olufsen	Harre Sogn	39			39
	Nautrup Sogn		11		11
Niels Olufsens Gods		39	11		50
Peder Møller	Oddense Sogn	36			36
Enken i Humlegaard	Krejbjerg Sogn	17			17
Hans Hegelund	Krejbjerg S., Andr.	4			4
Niels Pedersen, Jebjerg	Jebjerg Sogn og By	2			2
Kammerraad Lund, Skive	Jebjerg Sogn og By	4			4
	Lyby Sogn	6			6
Kammerraad Lunds Gods		10			10
Byfoged Dorschæus, Skive	Jebjerg Sogn	6			6
	Lyby Sogn	17			17
Byfoged Dorschæus Gods		23			23
Eske Povelsøn i Skive	Selde S., Eskovgd.	19			19
Sr. Mads Brøndum	Rybberg S., Ilbj. By		5		5
Laur Bligaard i Oddense	Oddense	3	4		7
Erik Eiskær	Oddense	7	3		10
Niels Erslev, Nykøbing	Nautrup		2		2
Jens Christensen og Jøp Pedersen Quist af Ø. Møjb.	Lilletorum	7			7

Selvejebønder	Bopæl	Antal døde Kreaturer			
		1747	1748	1749	Ialt
Jens Mæhlisen	Torum S., Hinner.	17			17
Jens Jensen Tye	ibd.	6			6
Peder Laursen	ibd.	7			7
Maren Quist	Torum S., Møgelt.	10			10
Jep. Jepsen	„ Lillet.	5			5
Niels Bang	Hjerk S., Bajlumg.	16			16
Hans Tomasen	Rødding	12			12
Villads Jensen	Oddense S., Framl.	12	4		16
Johan Tambor	Harre S., Dalstrup	5			5
Ole Sørensen	Dølb. S., „Hendeg.“		1		1
Peder Toft	Oddense		4		4
Anders Møller	Lyby S., Bostrup		6		6
Hans Laursen	Lyby	12	3		15
Christen Justesen	Jebjerg	4			4
Ialt hos Selvejere		106	18		124

Præster og Degne, Annexgaarde	Bopæl og Annex	Ant. døde Kreat.		
		1747	1748	Ialt
Hr. Ole Vestergaard t. Selde-Aast.	Selde	11		11
Sammes Annexbonde	Aasted	9		9
Præst. (Mikk. Hansen Holm) t. Tise	Grætttrup	13		13
Sammes Annexbonde	Sønder Tise	14		14
Præsten (Fedder Christensen Høyer) til Junget-Thorum	Junget	15		15
Sammes Annexbonde	Møgeltorum	8		8
Rødding Præst (Peder Nielsen Rosenstand)	Rødding	7		7
Præsteenken (Christine Petersdr. Waltenberg)	Rødding	1		1
Hr. Søren Bøgeskov	Hjerk	25		25
Præsten i Roslev (Thomas Jensen Grønbech)	Annexb. i Rybjerg	7	3	10
Samme	Annexb. i Roslev	5		5
Hr. Knud Schytte	Jebjerg	7		7
Præsten i Oddense (Jesper Johansen Gadegast)	Annexb. i Odd.		2	2
Præsten (J. G. Assels)	Hem		10	10
Præst. (Hans Poulsen Uttermøhl.)	Lem		14	14
Præsten (Iver Nielsen Arrøe)	Fur		25	25
Præsten Hr. Erich Brunow t. Grind.	Breum	15	6	21
Degnen	Tise	1		1
Degnen	Hjerk	2		2
Degnen	Aasted	1		1
Ialt hos Præster, Degne og paa Annexgaarde		141	60	201

Kvægpesten i Salling i Folkemunde.

Ai *Kristen Klastrup.*

Medens de i min foranstaaende Afhandling meddelte Oplysninger skyldes de samtidige Indberetninger, altsaa autentiske Kilder, er det følgende Folks Fortællinger om Kvægsyge og derfor at anse som Minder, der vel oprindelig skyldes virkelige Begivenheder; men som dog i Overleveringen kan være undergaaet betydelige Ændringer.

Madam *Elisa M. Brask*, Junget, har meddelt Evald Tang Kristensen følgende (Det jyske Almuesliv I., 72, Nr. 259), som passer udmærket med det, jeg har fremdraget fra Arkiverne, og som saaledes kan anses for paalideligt: „I den store Kvægsyge (d. e.: Kvægpesten) døde alle Staldstude paa *Kjeldgaard*, og de blev kastede ned i en stor Kule uden for Gaarden, hvor Haven senere blev anlagt. Træerne staar ualmindelig frodigt, — hvor Kulen er. Hver Morgen blev de Stude, der var døde, kørt hen til Kulen; men til sidst havde de ingen til at køre dem bort med“.

Paa samme Maade maa det, *Kristen Mortensen*, Vejsmark, har fortalt E. T. K. (Smstds. S. 76, Nr. 273), betragtes: „Fra Kvægpesten fortalte de, at der var ikke uden 1 Ko i *Ytrup* (i Rybjerg S.), og i *Ilbjerg* var der 1 Ko og 2 andenaars Kvier. Det var alle de Høveder, der var. I *Rærup* var der kun 3 Høveder. Alle de døde Høveder blev begravede i en

Sig, som kaldes Sovesig. Der er da en Lavning endnu“.

Følgende Sagn fra Dansk Folkemindesamlings utrykte Haandskrifter (1661 ^{1906/23}) stammer ikke fra den Kvægpesttid, jeg har behandlet; men giver dog et Fingerpeg i Retning af, hvorledes man i Fortiden har taget paa Sagen. Der skal — siges der — i 1836 have været Kvægpest i Bakkegaarden i *Selde*, saa at Besætningen døde. (Dette er altsaa at forstaa saaledes, at der har været en stor Dødelighed blandt Gaardens Kvæg; der var jo ingen Kvægpest i Danmark paa den Tid; men der var derimod i disse Aaringer Mund- og Klovesyge i Danmark og omliggende Lande. Det var dog nok ikke af den Grund, Besætningen fra Bakkegaarden døde). Imidlertid sendte ifølge Fortællingen Gaardens daværende Ejer, Niels Dahl Bud til „*Per i Hem*“¹⁾, og han fortalte saa Niels Dahl, at Sygdommen var kommen, fordi han havde udgravet *Gamshøj*, der ligger Syd for Gaarden. (Sagn og Fortællinger om Kvægsyges Forbindelse med Udgravning af Kæmpehøje er meget udbredte over — vistnok — hele Danmark). Per gav det Raad, at der med 3 Slag skulde slaas 3 Spiger over Stalddøren. Her kommer vi igen til den almindelige Folketro, at Staal havde Magt over de Ting — Hekseri, Forgørelse m. m. — der fremkaldte Sygdom. De Salling- og Fjandboer, der, fordi de havde Uheld i Besætningen, for ikke saa mange Aar siden henvendte sig til de *kloge Koner i Vindblæs*, fik bl. a. ogsaa Besked paa at bruge Staal i Stalddøren og andre Steder; men Vindblæskonerne brugte mest Sy- og Knappenaale. Der er endnu en Del Folk her paa Egnen, der kan fortælle om den Slags „Con-

¹⁾ Hvis nogen af Aarbogens Læsere kan fortælle mig noget om ham, vil det glæde mig.

sultationer“ hos *Maren Haaning*. De har aabenbart ikke været sjældne her fra Landsdelen. Vi vender imidlertid tilbage til Historien fra Bakkegaarden i Selde. Her hjalp Spigerne dog ikke, og da gav Per for anden Gang det Raad, at der skulde begraves et levende Kreatur lige uden for Stalddøren. „Og det hjalp. Pesten hørte op“. Denne Fortælling er bemærkelsesværdig, fordi vi her ved det levende Kreaturs Begravelse støder paa den fra Hedenold stammende Offerskik, det levende Offer, der fra Begyndelsen af ydedes til en Slags Forfriskning for Guderne; men altsaa endte med at blive et Middel i de „kloge Mænd“s Hænder. En vis Moderation i dette oprindelig yderst radikale Forsøg paa at omstemme Guderne er dog trængt igennem. Først ofredes med regelmæssige Mellemrum et Menneske, i Reglen en fager Træl eller Trælkvinde; men i Tilfælde af Misvækst eller Farsot — hos Dyr som Mennesker — stundom selve Landets Konge²⁾). Det skal man have foretaget sig ved Viborg paa Lands-tinget³⁾). Senere nøjedes man indenfor snævrere Omraader med at lokke et Par Natmandsbørn ned i en Grav og kaste dem til der. Det har man Sagn om fra forskellige Steder i Landet, men mest fra Sjælland. Det fortælles gerne, at Barnet udraabte: „Men I kaster jo Sand paa min Mellemmad“, idet man som Lokkemad havde brugt et Smørrebrød. Somme Steder optræder de saaledes efter Sagnet nedgravede Børn som en Slags Gengangere. Samtidig med, at man greb til at nedgrave levende Mennesker for at faa Pest og lignende Ulykker standsede ved en i sin Oprindelse religiøs Kultus, brugte man ogsaa levende Dyr, Kvæg og Heste o. s. v. paa samme

²⁾ Gudm. Schütte: Skivebogen VII., S. 37.

³⁾ Arup: Danmarkshistorie I.

Maade, og denne Skik holdt sig ned mod vor Tid i væsentlig Grad efter kloge Folks Tilskyndelse. *Maren Haaning* i Vindblæs har en hel Del af den Slags paa sin Samvittighed, og det endte da ogsaa med, at hun saa sent som 1863 — tror jeg — bragte en ellers agtværdig Gaardmand i Hanherred i stor Forlegenhed ved at faa ham til at nedgrave en levende Hest, hvad der indbragte ham en ret betydelig Straf. Saa modereredes Skikken, og man nøjedes nu med at nedgrave levende Kattekillinger i Kreaturbaasene, naar Kvæget blev sygt. Det har man saamænd ogsaa nok gjort i Salling, og det er ikke saa længe siden, Vindblæskonen fik en Mand fra *Baadsgaard's Mark* ovre i Fjends Herred til at gøre det. — Ogsaa levende Spædekalve gravede man ned, naar Køerne kastede o. l., for ikke at tale om en levende Hugorm i en Potte, eller levende Høns. Samtidig og senere begrov man *døde* Dyr i Stald, Baas eller Sti, og det er kun et Par Aar siden en Kone i Fjends Herred mistede af sine Høns og af den kloge Mand i *Hald* fik Besked paa at begrave en død Høne paa et Sted, hvor hendes Høns skulde færdes. — Og endda er der jo ellers oplyste Folk, der holder paa de „kloge“. Man fristes til at opfordre dem, der taler med om slige Ting, til først at gøre sig den Ulejlighed at undersøge, hvad det er, de taler om.

I Kvægpestens Tid var Skikken med at begrave levende Dyr ikke ualmindelig og er bragt til Anvendelse flere Steder. Men man kunde jo ogsaa have andre Grunde for levende Begravelser end just at forsøge paa at standse Sygdomme. Fra *Estvad-Rønbjerg*, Ginding Herred, fortælles (D. F. S. 2470, 1906/23) om en Præst, der lod sin Hustru levende begrave i sin Have, fordi han troede, hun var ham utro. Hun gaar naturligvis igen. Man kunde —

mente man — ogsaa afværge Naturkatastrofer ved slig Fremgangsmaade. Thiele (Danske Folkesagn II., S. 1) fortæller, at man i gamle Dage paa Jyllands Vestkyst hvert Aar havde den Skik at udsætte et lille Barn i en Tønde, eftersom der ellers som oftest paafulgte store Ødelæggelser fra Vesterhavet, og i Forbindelse hermed kan nævnes, at man paa unavngivet Sted i Salling skal have nedgravet en Dreng som Offer for at forebygge Havets Indbrud (D. F. S. 1624 ^{1906/1}, citeret af G. Schütte i Skivebogen XVII., S. 78). Som Pestoffer skal en Dreng være nedgravet i Flovtrup Drengshøj (E. T. Kristensen Sagn IV., Nr. 1778). Det samme skal være sket paa Fur østenfor Kirkegaarden (Thiele 2. Udg. II., S. 63, begge sidste Sagn citerede af Schütte l. c.). Thiele (Danske Folkesagn 1843, II.—V., S. 63, efter Rasks Morskabslæsen 1839, S. 482) beretter, at der i *Ejsing Sogn* „ved Skive“ er en Hede, hvor før var en Landsby, *Gaderis*. I Pestens Tid uddøde alt Folket der, og det var nær gaaet Ejsing By ligesaa. Byen reddedes dog derved, at Bymændene købte et Natmandsbarn og efter en klog Mands Raad begrov det levende paa Grænseskellet. Derved kunde Pesten ikke naa til Ejsing. Her har vi altsaa atter Sagnet: Natmandsbarn — Pest.

Men ogsaa Offerskikken: Levende begravet Kvæg — Kvægpest, har vi fra disse Egne⁴⁾. Esper Andersen, der var født i *Aasted Skovgaard*, Harre Herred, og som døde 1851, fortalte, at da de i Gaarden i flere Aar havde haft Uheld med Kreaturerne, saa at mange var døde, blev en levende Ko nedgravet uden for Stalddøren paa Gaarden. Hvornaar det skete, ved Meddeleren ikke; men vi har af min fore-

⁴⁾ D. F. S. VII. ² D. 9, 1661, 30, Trykt D. Fm. 28 S. 117 og i E. T. Kristensens 80 Aars Æresbog.

gaaende Afhandling set, at Kvægpesten har været paa Aasted Skovgaard 1747.

Her kan ogsaa nævnes (D. F. S. 2471, 1906/23) hvad en i 1924 48-aarig Kvinde fortæller om sin Bedstefader, Laust Jensen, Nørgaard, *Kisum*, Ginding Herred: Da der en Gang var kommen Sygdom i Besætningen paa Nørgaard, sendte man Bud til en klog Mand, der sagde, at det eneste Middel, der kunde hjælpe i dette Tilfælde, var, at man ved Solopgang nedgravede en levende Kvie i det østre Gaardsled, og medens dette stod paa, maatte der ingen fremmede komme i Gaarden; men der vilde komme en Kvinde, og hende maatte de se at holde borte fra Stedet; (dette er det sædvanlige om den, der havde forgjort Kreaturerne). Der blev en Mand sat paa Vagt uden for Gaarden med Plejlslagvol, og der kom ganske rigtig en Kvinde, som med Magt vilde tiltvinge sig Adgang til Gaarden; men det hindredes. Kvien blev levende begravet, og Besætningen kom sig. Her har dog ikke været Tale om Kvægpest, idet Sygdommen yttrede sig paa den Maade, at Kreaturerne var vilde og lavede et frygteligt Spektakkel. Saa de har naturligvis været forheksede efter alle Kunstens Regler.

Derimod kan der have været Tale om Kvægpest, da der „for meget længe siden“ var smitsom Sygdom i en Gaard i Grove (om Grove Sogn, Hammerum H. eller Grove By, Brøndum S., Hindborg H. kan ikke bestemt siges). Alle deres Kreaturer døde, det ene efter det andet, saa der snart ikke gik en Dag, uden de kastede et dødt Hoved i Jorden. Saa — siges der (D. F. S. 2478, 28 III.) — kom der en Aftenstund en gammel Nordmand og bad om Nattely i den betrængte Gaard. Han lovede at give Raad for Sygdommen. Men alle Folkene skulde gaa i Seng først,

og han skulde have to tændte Lys paa Bordet. Saa stak han en Synaal i „Næpelen“ og satte sig foran de to tændte Lys, og ud paa Aftenen kom saa en gammel Nabokone og lindede Døren. Det var naturligvis Skadevolderen, og da Aarsagen til Sygdommen saaledes var paavist, var det ikke saa svært at faa Sagen ordnet.

Men nu er vi kommen i betænkelig Nærhed af de occulte Videnskaber og maa derfor hellere standse, saa meget mere som hvad, der kan være at bemærke om Kvægpesten i Salling i Folkemunde, hermed, efter hvad der foreligger, er saa nogenlunde udtømt.

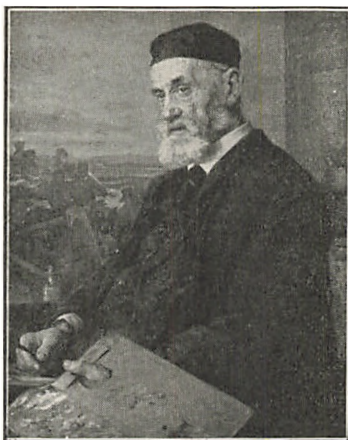

Hedemaleren Hans Smidth.

Af Otto L. Sørensen og Sigfred Lauritzen.

Som i en Blichers Novelle gik man om paa den Udstilling, Kunstforeningen for ca. 30 Aar tilbage havde arrangeret i København af Skive-Maleren Hans Smidth's Arbejder; man kom her i den intimeste Berøring med et stort Stykke jydsk Natur, der nu allerede saa godt som tilhører Historien; den viste tilfulde, at Hans Smidth var Hedens Maler paa lige Fod med Blicher som dens Digter, en hel jydsk Kultur, belyst fra forskellige Sider, havde han her fremstillet i sine Billeder¹). I Skive, hvor han henlevede sine bedste Ungdomsaar, begyndte han sin Sysselsættelse som Maler og udstillede da ved Aarhundredskiftet sine Arbejder, ca. 300 i Tallet, Malerier, Skizzer og Tegninger, færdigt og ufærdigt mellem hinanden, Frembringelser, der fortalte, at ingen som han har givet Hedeboerne og de jydsk Bønder fra Tredserne, Halvfjerdserne, deres kunstneriske Plads. Deres daglige Liv og Færden, deres typiske Væremaade, er af ingen blevet fremstillet med mere sanddru Sympati eller karaktertro Opfattelse²). Hans Værker er et uangribeligt Vidnesbyrd om, at det i Kunsten ene og alene kommer an paa at finde sig selv og leve sit eget Liv. Det er dette, Hans Smidth har gjort, maaske for en Del tvungen af Forholdene, maaske af egen Drift, herom kan Læseren selv dømme ved at fordybe sig i følgende Skildring af hans Tilværelse.

Hans Ludvig Smidth var Søn af Cancelliraad, Prokurator Philip Edvard Smidth, der fra 1853—77 var Byfoged i Skive samt Herredsfoged i Sallinglands Herreder. Hans Moder, Karen Cathrine Berg (f. 1812), var en Datter af den kække Kaper-Skipper

Knud Larsen: Maleren Hans Ludvig Smidth.

Efter Ill. Tidende 1917. Udst. paa Charlottenborg s. A.

Berg fra Laaland³). Ganske vist var Hans Smidth født i Nakskov 2. Oktober 1839, men havde fra Niaarsalderen sit Hjem i Kerteminde, indtil han engang i sit femtende Aar en regnfuld August - Eftermiddag 1854 med Moder og fire Søskende holdt sit Indtog i den nye Hjemby Skive⁴). Da han kom hertil fra Kerteminde, træt af den flere Dages Vognkørsel og sov ind i

Herredsfogedboligen, havde det endnu aldrig været i hans Tanker at blive Kunstner, aldrig havde han drømt om Pensler og Farver. Det var først flere Aar senere, nemlig efter i 1858 at være bleven Student fra Viborg Latinskole 19 Aar gammel og efter at have taget Filosofikum samt medicinsk Forberedelseksamen, at han som Volontør paa Frederiks Hospital i København begyndte at faa Smag for Tegning og tog her nu og da en Skizze af Patienterne⁵). Her begyndte det at gaa op for ham, at han besad Talent i nævnte Retning, skønt han aldrig havde modtaget nogen Tegneundervisning. Som

man ser, var det egentlig hans Agt at blive Læge, men han opgav brat dette Forsæt i 1861 for at uddanne sig til Maler, da Kunsten efterhaanden tog al hans Energi og Tid. Der gik et Par Aar, og han meldte sig til Optagelse paa Kunstakademiet, men desværre, allé hans Tegninger blev kasserede. Saa efter en Vinter flittigt at have tegnet hos Arkitekten Ferdinand Jensen, der underviste paa teknisk Skole, blev han optaget, tegnede nu to Aar i Gipsklassen under Magnus Petersen, rykkede derpaa op i anden Frihaandsklasse, hvor han undervistes af Kittendorf og begyndte samtidig om Formiddagen at male paa Professor Niels Simonsens Malerskole, skønt han vel var den af alle Kunstskolens Lærere, hvis Naturel maatte være ham fjernest⁶). En Tid var han tillige Elev af Maleren Vilhelm Kyhn, og alt formede sig tilsyneladende godt for ham, der syntes godt paa Vej til at opnaa det kgl. Kunstnercertifikat, da Krigen 1864 kom med alle dens Ulykker, og allerede 1866, forinden han kunde faa gennemgaaet Akademiets Klasser, tvang pekuniære Vanskeligheder ham til at holde op og flytte hjem til Skive, hvor han fremtidig maatte uddanne sig væsentlig paa egen Haand under Studier ved Limfjorden og i Jyllands Hedeegne⁷).

Folk i Skive regnede denne „Doktor“, der vilde være Kunstmaler, for en stor Original. Folkesnakken gik om Byfogedens nu snart 27 Aar gamle Søn, der endnu ikke havde vist, hvad han duede til. Det var trange Tider for ham, og tilmed var Stemningen i Hjemmet trist og trykket, grundet paa økonomiske Vanskeligheder og andre Sorger. Daarlig Raad havde han til at købe Lærred til sine Forsøg, hvorfor han i Stedet maatte nøjes med Papir, han selv præparerede, og billige Farver; tilmed arbejdede han langsomt og tungt og havde et maadeligt Haande-

lag⁸). Trods dette svigtede Arbejdslysten ham dog ikke; selv om han skulde blive i Skive til sine Dages Ende, vilde det ikke komme til at mangle paa Motiver; thi Byen viste sig endog at forene hele seks-syv Naturforeteelser, her var Fjord, Aa, Fladland og Bakker, Skov, Eng og Hede; en mere afvekslende Natur bydes vel sjældnen en Maler. Se nu f. Eks. Aaen der sønden og østen om Byen, Udsigten fra Kirkebakken, hvor der siges Farvel til Limfjords-egnene, som han senere saa mesterligt skildrede i sin Kunst, og vi vender da Blikket mod Syd. Vi skuer — skuer er et bedre Ord end ser, naar det gælder noget langligt dragende — ud over Vestjyllands Bakkeøer med Fladen, i hvilken Vandet glitrer i den ringlende Karup Aa, der lig et Søilverbaand er givet Byen til Pyntehjælp i den skønne Krans, Naturen har lagt omkring den, et Syn, ikke blot Hjemkendingen, men ogsaa Maleren har Hjertet med i. Ganske vist kommer det ikke for en Maler an paa Elementernes Tal, men paa, hvor intenst de enten er forenede eller stillede i Modsætning til hverandre. Ikke alene foretog han Ture i Krabbesholm Skov, som paa den Tid ligefrem havde urskovagtige Partier, og i den lille Købstad med sit brogede Folkeliv, især paa Markedsdage, søgende efter Motiver, men udstrakte sine Ekspeditioner til Limfjordens forblæste Strande, til Nordsalling, Fur og Fjendsherred, Mønsted, Daugbjerg og Alheden med dens lange aabne forblæste Strækning. Dog var det nærmest, som han særlig i disse Aar kun saa sig om, uden at faa noget videre bestilt⁹). Man kan maaske kalde det et Held, at den Undervisning, han havde modtaget, ikke havde paatrykt ham noget bestemt Præg, nu da han skulde til at tage fat; hans Evner var endnu i Besiddelse af al deres oprindelig Modtagelighed, og da han

Hans Smidth: Fra et jydsk Marked 1895. Tilh. Duzaine Hansen, København.

i den kommende Tid drev sine Studier med overordentlig Flid, naaede han omsider frem til en Malemaade, der gav nøjagtigt Udtryk for hans kunstneriske Syn og Sind¹⁰). Efterhaanden begyndte det at føje sig lidt bedre for ham, gennem Bekendtskab fik han saaledes et af disse første Aar herhjemme Bestilling paa en Altertavle til en Kirke i Salling, for hvilken han skulde have 100 Kr.¹¹), vistnok til Torum Kirke, forestillende Scenen med „Christus i Emaus“, men begrundet paa hans store Uforfarenhed, maatte den ommales flere Gange. Til Trods for al hans Møje og Besvær hermed kan man ikke sige, „at Sporene skræmmede“, thi foruden den i Torum findes endnu en Altertavle fra hans Haand i Salling, nemlig i Lem Kirke, forestillende samme Scene, et Motiv han efterhaanden blev mere fortrolig med. Den sidste er malet 1872 (som Afløser for den gamle Renæssancetavle fra 1585, hvoraf endnu Rester findes i Taarnet), den virker meget enkelt og skøn i Kompositionen, særlig lægger man Mærke til den ypperligt fremstillede Overraskelse i den ene Discipels Ansigt, da han genkender Jesus, der bryder Brødet. Fra han i 1867 var saa heldig at faa antaget sine to smaa Landskabsbilleder paa Charlottenborg, „En gammel Smedie i Udkanten af Alheden“ og „Ved Indgangen til en Kalkgrav“, har han hvert Aar været repræsenteret paa Foraarsudstillingen, og fra 1888 uden Censur. Kunstforeningen købte i 1871 hans Billede „En Hedeegn“ for 50 Rdl. og Aaret efter endnu et: „En vestjydsk Bondegaard“ (Efteraarsstemning) for 150 Rdl.¹²). Han konkurrerede med Brasen og Hermansen om den Neuhausenske Præmie 1875, dog uden at opnaa selve Præmien for sit Arbejde, „Gæssene drives hjem“, men maatte nøjes med en Ekstrapræmie¹³). Billedet solgtes

senere for 200 Rdl. Selve Præmien vandt han to Aar efter for sit Stykke, „En Fremmed spørger om Vej i Bondegaarden paa Heden“¹⁴), et Arbejde, der vidner om betydelig Fremgang i Formgivningen og om indtrængende Naturstudium; det findes nu paa Kunstmuseet og viser en tiltalende Forening af Kunst og

Hans Smidth: I en 3die Kl. Jernbanekupé. (Sallingbanen?)
Tilh. Kunstmusæet, København.

Personlighed, fortællende, at han besad den ældre Generations smukke Sans for Stemningens stilfærdige Poesi og dens Evne til novellistisk Karakteristik¹⁵). Fra 1871 boede han om Vinteren i Hovedstaden, men rejste som Regel til Skive om Sommeren, hvor han gerne tog Ophold hos sin Svoger, Sagfører, Byskriver Fasting, der boede, hvor nu Købmand Selchau har til Huse, og ikke hos sine Forældre i den senere Borch-Jacobsenske Gaard i Thinggade. Sky og tilbagetrukket, som han nok dengang var, holdt han sig for sig selv og var stadig

paa Farten med Staffeli og Malerkasse. Som ældre Mand talte han sjælden om denne sin Ungdomstid, hvilken han for en stor Del tilbragte blandt Bønder, hvis Levesæt han tog til Takke med, og hvis tarvelige Kost de delte med ham. Karlekamrene var gerne hans Herberge. Som han nu gik der halvglemmt, ensom, nøjsom, tavs og mut, højst smaasnakkende lidt med Folk, han mødte, forhørende sig om deres Anliggender siden sidst, kunde han dog som gammel Mediciner komme med et lille Husraad hist og her. Da Faderen 1878 døde, og Moderen flyttede til København, fulgte han med, og efter hendes Død 1895 boede han stadig som Ungkarl hos en Broder, Grundlæggeren af det verdenskendte Ingeniørfirma F. L. Smidth & Co., der var gift med en Harboe, og selv efter Broderens Død 1899 var han boende her¹⁶). Somrene tilbragte han som sædvanlig paa Landet, og kun et Aar fik han et Legat paa 150 Rdl. til Rejser i Indlandet; han rejste aldrig udenlands¹⁷).

Særlig er der to Egne, han har fordybet sig i og gjort sig til Herre over, det inderste af Limfjorden ved Skive med Landet her omkring og Herningegnen. Fra disse Steder er næsten alle hans Motiver hentede og er sikre paa at gøre et varigt Indtryk i Kraft af den kærlighedsfulde Respekt for Opgaven, hvormod de helt igennem bærer Vidnesbyrd, navnlig den Kulturhistorie af enestaaende Rang, der slumrer i hans Kunst Side om Side med den skønneste Farveglæde, burde især Skive-Eggen vide at paaskønne. I to ypperlige Markedsscener genkendes nok Gjellerup Marked og maaske Skive Markedsplads, dengang beliggende vest for den nuværende Kommuneskole paa den saakaldte Geddes Toft, med Skive Vejrmølle og Vinde Gaarde i Baggrunden. De Bønder, der

optræder her paa hans Markedsbilleder fra Skive i 60'erne samt 70'erne og iøvrigt hos ham, er slet og ret jydsk Bondealmue, saaledes som de saa ud, i Tidens Klædedragt uden specifikke etnografiske Mærkværdigheder. Men Billederne fra den saakaldte „Slavekrig“, som han malede saa sent som i 90'erne, kan man meget vel betegne som folkloristisk

Hans Smidth: Vaabenovelsener under den jydke Slavekrig 1848.

Folkelivsmaleri, hvoraf et ejes af Randers Museum¹⁸). Denne „Krig“, den eneste, hvori Skive nogensinde har spillet en Rolle, og fra hvilken han altsaa har bragt os flere Billeder, skal lige forbigaaende omtales; hans Billeder vil staa som et kuriøst Minde om en Krig, der kun hørte hjemme i Fantasiens Rige. Det var i Thisted den 2. April 1848 man modtog Rygte om, at en Skare løsladte Slaver fra Rendsborg Fæstning havde vist sig i Salling, og at der endog holdtes en blodig Træfning ved Skive, hvilket i høj Grad foruroligede Thisted Bys og Landets Beboere. Det kunde nu heller ikke siges, at deres Frygt var ugrundet; thi efter et Brev fra en

af Nykøbings Handlende, var der den 30. Marts om Aftenen med en Rejsende til Nykøbing kommen den Efterretning, at Slaverne huserede i Silkeborgegnen, og en halv Time senere indløb en Stafet fra et Sogneforstanderskab i Salling til Øvrigheden i Nykøbing, at 5 a 600 Forbrydere myrdede og brændte i Omegnen af Holstebro. Kl. 12½ kom Fuldmægtig Pers (fra Nykøbing) tilbage fra Skive og medbragte Stadfæstelse paa de modtagne Efterretninger, endog kom et Bud straks derpaa fra Salling for at købe Kugler og Krudt. Kl. 1 sendtes en Kureer til Skive for at erholde Efterretning om Fjendens Fremrykning. Næste Formiddag Kl. 10 indløb Stafet fra Salling, at det var kommet til Bataille i Skiye, hvor der sloges paa Liv og Død o. s. v. Mandskabet fra Landet og det frivillige Korps fra Nykøbing afsendes nu til Sallingsund, og Byfogeden overrakte Korpsset en Fane omtrent med følgende Ord: Denne Fane, som Medborgernes Tillid i sin Tid har skænket mig, overleverer jeg herved til Nykøbings frivillige Korps, som jeg er overbevist om vil kæmpe under den som danske Mænd, for Konge, Fædreland og Arne. Kl. 10½ sendtes Stafetter igen paa Landet for at opfordre mere Mandskab. Ved Sallingsund havde Kammerjunker Holstein imidlertid taget Kommandoen over det hele forsamlede Mandskab, der beløb sig til ca. 1000 Mænd, og gik derpaa med den halve Styrke over Sallingsund for at ile Sallingboerne til Hjælp. Kl. 12½ ankom endelig Posten fra Skive og medbragte Efterretning om, at der hverken i Viborg eller i Skive var fjendtlige. Men ifølge Thisted Avis stod Slaget altsaa i Salling, hinsides Skive, og ved denne Lejlighed tændtes der for sidste Gang Bavn paa mange af Sallinglands gamle Bavnehøje, der var i hele Jylland vistnok opbudt

Hans Smidth: Krabbesholm Strand i 1870ernes Begyndelse. Tilh. Dr. phil. J. Ostenfeldt, København.

mindst 100,000 Mand, som „med skarpen Økse paa Nakke“ drog ud for at snakke med de Rendsborg Slaver. Disse, der uden eget Vidende blev Aarsag til hin forskrækkelige Hurlumhej, var 90 eller vistnok nøjagtigere 88 i Tallet og ikke 600, og saa var det tilmed altsammen kun falsk Allarm. Det er dog uretfærdigt at se Sagen udelukkende fra den komiske Side, thi det er let at le, naar Faren er forbi¹⁹⁾.

Jo mere man betragter Smidths Produktion, træder der en i Møde en hel skøn „Billedbog“ fra hans Ungdoms Egn; her ser vi „Bro over Karup Aa“, „Glibefiskere i Limfjorden“, „Snurrevaadsfiskeri i Limfjorden“ og „Sildefangst i Limfjorden“, der sikkert forestiller Lyby Strand, med en Flok Fiskere, der trækker Vaad i Land, endvidere „Fiskerbaad i Sallingsund“, „Gaard i Salling“, med en Flok Gæs, vistnok forestillende Hagens Mølle ved Skive. Figurbilledet „I en 3die Klasses Jernbanelokupé“ er nok hentet fra Sallingbanen, forresten et meget skælmskt Billede med en Sømand, der „laver Øjne“ til en knøv Bondepige. Blandt de mange jyske Byer, Smidth har tegnet, findes ogsaa Skive paa sin Bakke 1884 set fra Rosens Eng, hvor nu Engvej fører over. Ej heller er Øen Fur glemt, herfra har han „Furboer“ og „Kone fra Fur i Festdragt“. Af særlig kulturhistorisk Interesse er hans Billede „Færge over Fursund“, en primitiv Rofærge, hvor nu Trafikken maa bestrides af en Motorfærge. Et lille ovalt Maleri af Kunstnerens Barndomshave og Hjem tilhører Fru Juliette Borch-Jacobsen, København, og et „Fra Krabbesholm Strand“ ejes af Dr. phil. J. Ostfeldt, København; blandt andre har Fru Katharine Smidth, København, hans Billede af den snurrige, nu forsvundne gamle „Hedegaard i Glattrup“ og „Skive Tage“, som han selv kaldte det;

sidstnævnte er vistnok malet i Begyndelsen af 1870'erne. Fra Fjends Herred og Hedeegnene har han givet os dejlige Erindringer, som viser, at det var ved den kulturhistoriske Forstaaelse, hvormed han betragtede det fattige, midtjydske Bondeliv, og den Kærlighed, hvormed han fordybede sig i det og levede med i Ensomheden, at han blev den jyske

Hans Smidth: Gammel Hedegaard i Glattrup ved Skive. (Nedrevet i 1870'erne). Tilh. Fru Katharine Smidth, København.

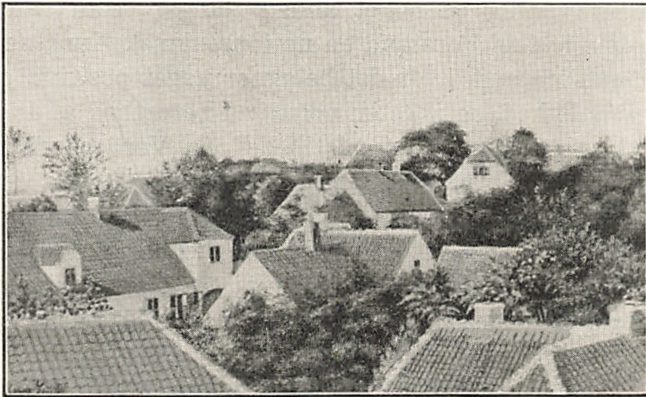
Hedekulturs eneste virkelige Skildrer, men lad selv hans Billeder tale i al deres Skønhed. Hans Arbejde: „Storkene samles paa Karup Kirke“, er af aldeles betagende Skønhed med lyse kvikke Farver og maa anses for en „Perle“ i hans Produktion af Hedelandsskaber, hvoraf ogsaa maa nævnes „Daugbjerg Daas“, „En Kove i Daugbjerg Kalkgrube“ og „En Kalkovn ved Daugbjerg“. Særlig det smukke Interiør: „En Husmandsstue fra Fjendsherred“ er en Glæde for Øjet. Hans Kunst har Karakter af Erindringskunst — ensomme Dages Oplevelser, der stiger op i hans

Minde, Stemninger, som Fantasiens forlener med et mærkeligt Liv og fylder med lyrisk Poesi²⁰). Under tiden kunde hans, den ensomme Mands Fantasi give sig Udslag af en overraskende Verve, tiltvinge sig Afløb med al den opsparede Energis Kraft²¹). Men aldrig tog Lyrikken Magten fra ham, han holdt stedse fast ved Virkeligheden med Hedebondens Nøgternhed, og hans kunstneriske Kultur blev afgørende for hans Greb om Motiverne²²). Inderst inde forblev han malerisk indstillet over for sit Stof, han var først og fremmest Maler. Derfor præsterede han heller aldrig saa slemme Ting, som en Sonne eller en Dalsgaard lejlighedsvis kunde²³).

Hans Smidths Kunst staar som et smukt Eksempel paa, hvorledes saadan Folkelivsskildring kan blive til fin Malerkunst, og fordi han forblev ensom i sin Kunst og gik sine egne Veje, blev han staaende som et Mellemed mellem den ældre danske Skole og den nyere, som vor egen Tid ligger i Forlængelse af og paa mange Maader endnu staar i Afhængighedsgæld til²⁴).

Han mente selv, der findes op mod Tusind Arbejder fra hans Haand²⁵), Malerier, Skizzer og Tegninger, som oftest ret beskedent Format. Mange af dem er Figurbilleder, men som oftest er der en nøje Forbindelse mellem Figur og Landskab, saaledes at dettes Stemning hersker²⁶). Det er gerne en alvorlig, lidt tungsindig Stemning, men forenet med en dybt rammende, ikke fin, men stærk Karakteristik og baaren af en ganske særegen Farveholdning, lidt tørre, ikke meget nuancerende, men kraftfulde, ligesom sammenbidte, Toner, der passer fortrinlig til den ufrugtbare Hede, de lave Huse og de flade, vide Udsigter, som Skyerne hænger graa og lave over²⁷). Sollys og blaa Himmel er Sjælden-

heder hos ham. Dog har han ingenlunde manglet Blik for ejendommelige Lysvirkninger i Bondestuer-nes lave Rum eller nu og da i Billeder af brændende Hus paa Heden, ved Nat eller i Afstenskumringen²⁸). Sjældent er Ildens Knitren og Gløden bedre malet eller Brandens Uhygge bedre skildret²⁹). Kunstmuseet ejer et af disse Billeder foruden adskil-

Hans Smidth: Skive Tage. Set fra Østergades nederste Del i Beg. af 1870erne. Tilh. Fru Katharine Smidth, København.

lige andre, deriblandt flere Skizzer³⁰). Hirschsprungs Museum ejer flere af hans bedste Værker, „Sunds Mølle ved Herning“, „Alheden ved Kagerup“ malet 1895, samt hans to større Figurbilleder, som i deres Valg af Emner viser hans aandelige Slægtskab med St. St. Blicher: „Pennekas Drallers Kæltringebal“ fra 1894 og „E Bindstow“ (1898)³¹). Han har da ogsaa til Blichers Digtning, til hvilken han, som man ser, følte sig stærkt hendiragen som beslægtet Natur, tegnet en Række fortrinlige Illustrationer, men de blev dog aldrig offentliggjorte²²). Som en udenforstaaende kom han til Heden og dens Beboere,

men drog bort som dennes og dens Befolknings Maler, og han indtager som saadan en meget smuk og selvstændig Plads i de udpræget nationale Maleres Række; man kan med Rette sige saa selvstændig, at hans Stilling i dansk Kunst og hans Betydning for den ikke mindst bliver mærkelig derved, at han var den eneste, om hvis Billeder Betegnelsen „national Kunst“ kan bruges, uden at der samtidig deri ligger en Antydning af noget anden Rangs. Han var i Ordets bedste Forstand en national dansk Kunstner, i den Forstand, hvor det betegner noget positivt, en Personlighed, og ikke en negativ Uberørthed af Indtryk udefra³³). Han udstillede paa Verdensudstillingen i Chicago 1893, og i mange Aar havde den gamle Mester, hvem Aar og Alder aldrig indhentede, været ved ret at finde Anerkendelse, dog gik Aarhundredet næsten ud, før man ret blev klar over, hvor ypperlig og fuldblods dansk, særlig jydsk, en Kunstner han var³⁴).

Den først omtalte Udstilling, han i 1900 havde i Kunstforeningen, bestod altsammen af uindrammede Studier under Glas, og de fik Begejstringen for hans Billeder til at blusse, alt reves øjeblikkelig bort til vanvittig lave Priser, Spekulationen tog Fart, og Prikken var endelig sat over i'et. Akademiet tildelte ham Aarsmedaillen 1. Gang 1905 for „Paa Hjemvejen“, 2. Gang 1906 for „Genrebilled“, hvorved han blev Medlem af Akademiets Plenarforsamling³⁵). I det hele taget var det først, da han var en gammel Mand, i de sidste 10—20 Aar af hans Leveaar, at hans Navn fik den Klang, det nu har i alle kunstelskendes Øren; gennem Kunstnernes enstemmige Anerkendelse blev hans Navn efterhaanden suggereret ind i Publikums Bevidsthed, og han var ved sin Død 5. Maj 1917 (i København), en af vore

højest skattede Malere, en af dem, hvis Billeder var mest efterspurgte, som hvorsomhelst, de kommer hen, vil hævde sig ved Siden af de bedste³⁶). Glæden og Taknemligheden over Anerkendelsen gav den myndige, selvfølede, da velhavende Kunstners Liv en lys og lykkelig Afslutning. Det var da heller ikke uden Grund, at hans Billeder blev rost af Kritikerne som de mest særpræget danske, da der i Sommeren 1928 var en Udstilling i Paris af dansk Malerkunst. Saa langt Dom og Forudsigelse overhovedet gaar — tør man nok sige, at hans Malerkunst vil blive staaende uberørt og uanfægtet af skiftende Tiders vekslende Kunstopfattelse, fordi dansk Aand og dansk Natur til alle Tider vil sige god for disse Værker³⁷). De viser bag deres lidet glimrende Overflade, at han saa dybt, følte varmt og fortalte med aldrig svigtende Sanddruhed. Baade som Kunstner og Menneske var Hans Smidth en lykkelig Natur, — en Mand, i hvem der ikke fandtes Svig.

ANVENDTE KILDER:

- 19) Friis, Lønborg: Den jydsk Slavekrig, S. 142—44.
6 7 33 36) Hohlenberg, J. E.: Hans Smidth. III. Tidende 1917. Nr. 32, S. 17.
- 4 10 26 28 29 30) Johansen, P.: Hans Ludvig Smidth. Salmonsens Konversations Leks., Bd. 21, S. 796.
- 1 2) I. c.: Hans Smidth. III. Tidende 1900. Nr. 23, S. 359—61.
- 5 12 13 14 17) Muller, Sigurd: Nyere dansk Malerkunst, S. 329—30.
8 9 11 16 25 37) Petersen, Carl V.: Hans Smidth. „Tilskueren“ 1915, S. 169—84.
- 15 18 20 21 22 23 24) Schultz, Sigurd: Danske Genremalere, S. 16.
3) Weilbach, Philip: Dansk Konstnerlexikon, S. 634.

NAVNELISTE

A

Aakjær, Jeppe, 72.
Adeler, 42.
Andersen, Anders, 117.
 " Esper, 152.
 " Niels, 88.
Arnason, 57.
Asbjørnsen, 57.

B

Bang, Herman, 43.
 " Niels, 90, 107.
Berg, Karen C., 156.
Bering, 111.
Bertelsen, Jens, 118.
 " Jeppe, 96.
Blicher, St. St., 155, 169.
Bligaard, Laurs, 99.
Blixen-Fineche, 2.
Borch-Jacobsen, Juliette, 166.
Bornstedt, 9.
Brandt, 57.
Brasen, 160.
Brask, Elisa M., 148.
Bretton, 27.
Brinch-Seidelin, 13, 14, 24 ff.
Brunow, Erich, 103.
Bysted, Jakob, 111.
Bødker, Christen, 111.
Bøgeskov, Søren, 82.

C

Christensen, Bertel, 80.
 " Jens, 82, 94.
 " Jep, 98.
 " Jesper, 82.

D

Dahl, L. Chr., 115.
 " Niels, 149.
Dalsgaard, 168.
Damgaard, Peder, 113, 114.
Dorschæus, 98, 104.

E

Eiskjær, Erik, 109.
Eriksen, Peder, 118.
Erslev, Niels, 111.
Estrup, 42,

F

Falckenstein, 20 ff.
Fasting, 161.
Flade, Jens, 59.
Foged, Jens, 118.

G

Gablentz, 14 ff.
Gedde, 162.
Grundtvig, N. F. S., 2.
Grønbech, 40.
Gudiksen, Niels, 29.
Güldenchrone, 71.

H

Haaning, Maren, 150, 151.
Hansen, J. C., 132, 133.
 " Niels, 68.
Hastrup, Mads, 34, 35, 38, 42.
Hegermann-Lindchrone, 20.
Henriksen, 40, 42.

Hermansen, 160.
Holstein, 164.

J

Jensen, Anders, 115, 116.
" Axel, 36, 42.
" Chr., 13.
" Ferdinand, 157.
" Hans, 83.
" Jens, 113, 118, 119.
" Laust, 153.
" Thomas, 69.
" Villads, 109.
Jensen-Klint, 38.
Jepsen, Jep, 94.
Justesen, Chr., 98.
Jørgensen, Per, 82.

K

Kierumgaard, Adamine, 4.
Kittendorf, 157.
Knudsen, Anders, 89.
" Jens, 119.
Kold, Christian, 71.
Kristensen, E. T., 34, 148, 152.
Kruse, 37, 38.
Kusk, Jens, 88.
Kyhn, Vilhelm, 157.

L

Lange, 40.
Laursen, Esper, 111.
" Peder, 82.
Lauritzen, Iver, 120, 121.
Lind, 6.
Lund, 98.
Lyby, Søren, 13.

M

Madsen, P. K., 60, 61.
Mari, An', 29.
Meldahl, 43.
Meza, de, 3, 4.
Mikkelsen, Jens, 82.
Mortensen, Christen, 94.
" Kristen, 148.
" Niels, 119.
Musæus, Carl, 73.
Müller, H., 65, 71, 74, 75, 110,
112.

Mæhlén, Jens, 79, 82, 94.
Møller, Anders, 111.
" Peder, 99, 108.

N

Nees, A., 12.
Nielsen, Anders, 94.
" Chr., 118.
" Iver, 111.
" Thøger, 74.
Nordlander, 57.

O

Olsen, Engelbert, 38.
Olufsen, Niels, 74, 76, 107, 111.
Ostenfeldt, J., 166.
Overgaard, Per, 59.

P

Pedersen, Christen, 88.
" Iver, 88.
" Jørgen, 80, 83.
" Niels, 98.
Pers, 164.
Petersen, Magnus, 157.
Pontoppidan, Henrik, 32.
Povelsøn, Eske, 102.

Q

Quist, J. P., 80, 82, 94.
" Maren, 95.

R

Randrup, Peder, 113.
Raun, 89.
Reventlow, Claus, 72, 73, 110,
116, 120.
Ring, 26.
Rosenkrantz, Palle, 46.
Rowan, 32.

S

Schütte, Gudmund, 152.
Schytte, Knud, 90, 98.
Sehested, 74, 83.
Selchau, 161.
Serritzlev, 17.

Simonsen, Niels, 157.
Skov, Jacob, 107.
Smidth, F. L., 162.
 " Hans, 155 ff.
 " Kathrine, 166.
 " Ph. E., 156.
Smith, 13, 14, 28.
Snedker, Laurs, 111.
Sommer, Claus, 72.
Stjernholm, Gundel M., 79.
 " Herløv, 77, 79, 85,
 92, 122.
Sørensen, Niels, 118.
 " Ole, 110.
 " Th., 29.

T

Thiele, 152.
„Thambor“, Johan, 107.
Thordal, Niels, 118.
Thorsen, Jens, 48.
Thyregod, Tvermose, 60.
Toft, Peder, 109.
Tomassen, Hans, 108.
 " Jens, 88.
Tye, S. J., 80.

V

Vadum, Claus, 96, 114.
Vestergaard, Ole, 79.

W

Wietersheim, 30, 31.
Wigstrøm, Eva, 57.
Wilhelm, 9, 10.
Winde, Mette H., 113.
Wrangel, 3, 10, 11, 19, 32.
Wussow, 10.

Ø

Øgaard, S. P., 42, 59.
Ørberg, N. N., 120.

I ovenstaaende Liste er ikke
medtaget Navne paa de fangne
Side 6, Navne paa Byraadsmed-
lemmer Side 20 og Navne fra
Listerne Side 135 ff.